

NOTARIATAS

Nr. 29 / 2019

**Konkurencijos taryba vs.
Teisingumo ministerija
Nuomonės**

**Notaro profesinio
rūpestingumo pareiga**

TARPTAUTINIS BENDRADRABIAVIMAS

Vokietijos ir Lietuvos ekspertų paskaitos – Kirgizijos notarams

2019 m. liepos 2-4 dienomis Kirgizijos sostinėje Biškeke Lietuvos notarų rūmų delegacija dalyvavo apskritajame stale lotyniškojo notariato perspektyvoms šioje Vidurio Azijos šalyje aptarti. Kirgizijos notarų rūmų ir Tarptautinės notariato sąjungos (UINL) pastangomis surengtame apskritajame stale Lietuvos notarų rūmų prezidentas Marius Stračkaitis skaitė pranešimus apie notarų finansinį nepriklausomumą, paslaugų kainodaros organizavimą, notarų veiklos priežiūrą ir drausminę atsakomybę. Lietuvos notarų rūmų teisininkas Justas Čiomanas pristatė elektroninės sistemos eNotaras kūrimą ir elektroninių paslaugų perspektyvas. Vokietijos federalinių notarų rūmų viceprezidentas Richardas Bockas perskaitė pranešimą apie Vokietijos notariato sąrangą, lotyniškojo notariato principus bei elektroninių paslaugų diegimą Vokietijoje.

Apskritajame stale dalyvavo Kirgizstano Respublikos parlamento, Teisingumo, Finansų ministerijų pareigūnai, kitų institucijų atstovai. Kirgizijoje tebeveikia miršus valstybinių ir privačių notarų modelis, notarami neturi didelių įgaliojimų, tačiau šalies politinė vadovybė diskutuoja notariato reformos klausimais. Kirgizijos notarų rūmai turi tik visuomeninės organizacijos statusą, notarų narystė juose nėra privaloma. Notarų bendruomenė yra nevieninga, išsibarščiusi per ketverius šalyje veikiančius notarų rūmus.

Lietuvos notariatas reagavo į Moldovos kolegų pagalbos prašymą

Tarptautinės notariato sąjungos (UINL) atstovas, Lietuvos notarų rūmų prezidentas Marius Stračkaitis 2019 metų spalio 15 dieną Kišiniuje susitiko su Moldovos įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios atstovais. Susitikimuose jis pabrėžė, kad įstatymų projektai, kuriais Moldovoje siekiama pašalinti notarų privalomą vaidmenį tvirtinant nekilnojamojo turto ir žemės ūkio paskirties žemės perleidimo sandorius, sukelia pavojų tiek Moldovos piliečių teisėtų lūkesčių, turto bei interesų saugumui, tiek visuotiniams lotyniškojo notariato principams.

M. Stračkaitį ir Moldovos notarų rūmų pirmininkę Aureliją Lazu priėmė Moldovos parlamento pirmininkė Zinaida Grečanyj, parlamento Teisinės komisijos (komiteto) pirmininkas Sergej Litvinenko, Teisingumo ministerijos generalinė sekretore Veronika Michailov-Moraru. M. Stračkaitis taip pat susitiko su Moldovos notarų rūmų tarybos nariais ir aktyviausiais Kišiniovo notaramis, pristatė notariato teisinio reglamentavimo ir notarų darbo organizavimo klausimus. Moldova jau du dešimtmečius yra UINL narė, tačiau tik šiemet šalyje buvo įsteigti vieningi notarų rūmai, jungiantys visus šalies notarus.

M. Stračkaitis yra UINL Tarptautinio notarų bendradarbiavimo komisijos narys, įgaliotas stebėti padėti posovietinėje erdvėje veikiančiuose notariatuose.

Apskritojo stalo Biškeke dalyviai.

Susitikimas su Moldovos parlamento pirmininke Z. Grečanyj.

TURINYS

ĮŽANGA	5
---------------	----------

KONKURENCIJOS BYLA. MOKSLINĖS IR TEISINĖS IŠVADOS

Mokslinė išvada Akademikas profesorius habil. dr. Vytautas Nekrošius	6
---	---

Teisinė išvada Advokatas profesorius habil. dr. Vilenas Vadapalas	19
--	----

Teisinė išvada Advokatas dr. Assimakis P. Komninos	33
---	----

Teisinė išvada Advokatas dr. Algimantas Šindeikis	42
--	----

KONKURENCIJOS BYLA. NUOMONĖS

Notarų konkurencijos byla – unikali Europoje Interviu su advokatu Lauru Butkevičiumi	58
---	----

„Tokios bylos išskirtinai retos“ Interviu su advokatu Assimakiu Komninos	61
---	----

Apie įstatymų infliaciją ir valdininkų galios demonstravimą Interviu su advokatu Algimantu Šindeikiu	64
---	----

STRAIPSNIAI

Notaro profesinio rūpestingumo pareiga nustatant asmenų tapatybę ir jos ribos	69
--	----

KONSULTACIJOS	94
----------------------	-----------

GYVENIMAS IR PATIRTIS

„Dabar mokysiuos nebe bėgti, o eiti“ Interviu su įgaliojimus baigusia Vilkaiviškio notare Rita Vyziene	109
---	-----

Numerį rengė Lietuvos notarų rūmų
darbuotojai:

Eglė Čaplinskienė (konsultantė)
Justas Čiomanas (teisininkas)
Sandra Ražanaitė (konsultantė)
Aleksandras Matonis (atstovas viešiesiems
ryšiams)
Laima Mikiparavičienė (konsultantė)
Ieva Mikaliūkštytė (teisininkė)
Sima Sakalauskaitė (teisininkė)
Renesta Pudžiuvėlienė (teisininkė)
Ona Brazytė (teisininko padėjėja)
Rugilė Rinkevičiūtė (teisininko padėjėja)
Dangyra Bružienė (specialistė)
Egidija Tiesnesienė (valdytoja)
Dalia Jūrevičienė (sekretorė)
Dalia Remeikytė (specialistė archyvarė)
Irena Zacharevičienė (buhalterė)
Notaras Marius Stračkaitis

Kalbos redaktorė Edita Birulienė

Nuotraukos iš Notarų rūmų archyvo
arba jų autorystė nurodyta

Tiražas 600 egz.
ISSN 1822-8127

Olimpiečių g. 4, LT-09237 Vilnius
El. p. rumai@notarai.lt
www.notarurumai.lt

Rengė spaudai ir spausdino UAB „Druka“
Mainų g. 5, LT-94101 Klaipėda
Tel. (8 46) 380458
Faks. (8 46) 380459
El. p. info@druka.lt
www.druka.lt

© Lietuvos notarų rūmai, 2019
© Notarų herbo autorius Arvydas Každailis, 2008

Gerbiamieji skaitytojai,

Šis „Notariato“ numeris skirtas vienai iš dviejų bylų, kuriose nagrinėjami tariami konkurencijos teisės pažeidimai, padaryti Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (t.y. Valsybės) bei pagal įstatymą veikiančios profesinės asociacijos – Lietuvos notarų rūmų. Kol Konkurencijos tarybos inicijuota byla, kurioje už tariamą kartelį nubausti Notarų rūmai ir jų prezidiumo nariai, laukia svarstymo Vyriausiajame administraciniame teisme, kitas Konkurencijos tarybos tyrimas – Teisingumo ministerijos atžvilgiu – stringa. Pasinaudodami tuo, kad Konkurencijos taryba atliks papildomą tyrimą, publikuojame ekspertų parengtas mokslines ir teises išvadas. Jų autoriai – tiek teisės mokslo teoretikai, tokie kaip akademikas prof. habil. dr. Vytautas Nekrošius, tiek su teisės akademinio pasauliu susiję praktikai: buvęs ES Bendrojo Teismo teisėjas, advokatas prof. habil. dr. Vilenas Vadapalas, buvęs Graikijos konkurencijos komisijos komisaras, dabar vienas labiausiai žinomų konkurencijos teisės specialistų Europoje, advokatas dr. Assimakis Komninos, taip pat konstitucinių teisių žinovas dr. Algimantas Šindeikis. Kokių minčių liko šios bylos paraštėse? Apie tai interviu su Notarų rūmams atstovaujančiu advokatu, TGS Baltic partneriu dr. Lauru Butkevičiumi, dr. Assimakium Komninos ir dr. Algimantu Šindeikiu.

Dr. Laurynas Didžiulis savo straipsnyje nagrinėja plačią ir aktualią temą – notarų profesinio rūpestingumo pareigą nustatant asmens tapatybę. Skiltyje „Konsultacijos“ – Notarų rūmų prezidiumo patvirtinti dokumentai, neleidiantys notarams pasiklysti priimant sprendimus.

Žurnalo naujovė – interviu su notaro profesijos kelią nuėjusiu žmogumi. Šį kartą tai šiemet rudenį įgaliojimus baigusia notare, gerbiama ir patyrusia kolege iš Vilkaviškio Rита Vyziene. Iš keturių dešimtmečių profesinės restrospektyvos notarė kalba apie pareigas, pergales, klaidas ir pagundas notaro darbe.

Linkime malonaus ir prasmingo skaitymo!

Jūsų „Notariatas“

MOKSLINĖ IŠVADA

Dėl Lietuvos Respublikos konkurencijos
tarybos Viešųjų subjektų priežiūros grupės
pranešimo Nr. 6S-5 (2019)

Akad. prof. habil. dr.
Vytautas Nekrošius

VU Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedra

Susipažinęs su Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos Viešųjų subjektų priežiūros grupės pranešimu Nr. 6S-5 (2019) „Apie įtariamą pažeidimą dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu patvirtintų notarų atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą dydžių nustatymo atitikties Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsnio reikalavimams“ (toliau – ir **Pranešimas**), kurio pagrindu Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba (toliau – ir **Konkurencijos taryba**) nusprendė tyrimą dėl Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo (toliau – ir **Konkurencijos įstatymas**) pažeidimo baigti, ir Vilniaus apygardos administracinio teismo (toliau – ir **VAAT** arba **teismas**) 2019 m. vasario 19 d. sprendimu (toliau – ir **sprendimas**), priimtu administracinėje byloje Nr. el-286-1063/2019 (toliau – ir **byla**), teikiu šią nepriklausomą ir nešališką savo kaip akademiko, socialinių mokslų teisės srities mokslininko išvadą. Teikiama mokslinė išvada išimtinai siekiama moksliniu požiūriu įvertinti Pranešime pateikiamą teisinį aplinkybių vertinimą ir juo grindžiamus pasiūlymus Konkurencijos tarybai. Visi mano žemiau pateikti atsakymai yra grindžiami išimtinai tik mano turimomis akademinėmis teisės mokslo žiniomis bei empirine patirtimi.

Pranešimu Konkurencijos tarybai, be kita ko, siūloma:

1. „**pripažinti pažeidžiančiais Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalies reikalavimus Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 1996 m. rugsėjo 12 d. įsakymu Nr. 57 „Dėl notarų imamo atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą, sandorių projektų parengimą, konsultacijas ir technines paslaugas laikinųjų dydžių patvirtinimo“ patvirtintus Notarų imamo atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą, sandorių projektų parengimą, konsultacijas ir technines paslaugas laikinuosius dydžius**“¹ (toliau – ir **Laikinieji dydžiai**);

¹ Pranešimo 3 dalies „Pasiūlymai konkurencijos tarybai“ 1-as punktą, žr. Pranešimo 13 psl.

2. „įpareigoti Lietuvos Respublikos teisingumo ministeriją [...] **panaikinti arba pakeisti** [...] *Laikinuosiuose dydžiuose nustatytus fiksuotus ir minimalius notarų atlyginimo dydžius taip, kad neprieštarautų Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio reikalavimams*²;
3. „kreiptis į Lietuvos Respublikos Vyriausybę su siūlymu įvertinti Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 6 straipsnyje nustatytą reglamentavimą dėl notarų skaičiaus ribojimo”³.

Konkurencijos tarybos Viešųjų subjektų priežiūros grupė savo pasiūlymus pateikė atlikusi, kaip nurodoma, tyrimui reikšmingų aplinkybių vertinimą, o būtent – Lietuvos Respublikos notariato įstatymo (toliau – ir **Notariato įstatymas**) 19, 19¹, 2 ir 6 straipsnių normas ir jų pagrindu teisingumo ministro patvirtintus bei Pranešimu siūlomus pripažinti pažeidžiančiais Konkurencijos įstatymą ir todėl – naikintinus arba keistinus Laikinuosius dydžius bei Notarų gyventojams teikiamų paslaugų poreikių vertinimo metodiką⁴ (toliau – ir **Metodika**)⁵.

Atlikusi nurodytų aplinkybių teisinį vertinimą, Konkurencijos tarybos Viešųjų subjektų priežiūros grupė, be kita ko, išskyrė šiuos^{6*} aukščiau nurodytas išvadas ir rekomendacijas jai leidusius padaryti **aspektus**⁷, kuriuos svarbu įvertinti:

1. **notarai kaip ūkio subjektai Konkurencijos įstatymo prasme;**
2. **atitinkama rinka ir jos dalyviai;**
3. **pareiga užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę.**

Pranešimu vertintos aplinkybės tiriamos ne pirmą kartą, o notarų veiklą reglamentuojančių teisės normų atitikimas konkurencijos teisei Konkurencijos tarybos akiratyje yra jau nuo 2017 m. Primintina, kad **notarų kaip ūkio subjektų statusas** Konkurencijos įstatymo prasme, **atitinkama rinka, Laikinių dydžių nustatymo ir priėmimo tvarka bei jų taikymas** jau buvo tirti ir vertinti bei dėl jų priimtas Konkurencijos tarybos 2018 m. balandžio 26 d. nutarimas Nr. 25-2(2018) „Dėl Lietuvos notarų rūmų ir notarų veiksmų atitikties Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 5 straipsnio ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 straipsnio reikalavimams”⁸.

Vilniaus apygardos administracinis teismas 2019 m. vasario 19 d. sprendimu, priimtu administracinėje byloje Nr. el-286-1063/2019, **panaikino** minėto Konkurencijos tarybos 2018 m. balandžio 26 d. nutarimo Nr. 25-2(2018) rezoliucinės dalies 1, 2 ir 3 punktus, kuriais

² Pranešimo 3 dalies „Pasiūlymai konkurencijos tarybai” 3-as punktą, žr. Pranešimo 13 psl.

³ Pranešimo 3 dalies „Pasiūlymai konkurencijos tarybai” 5-as punktą, žr. Pranešimo 14 psl.

⁴ Patvirtinta Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2006 m. gruodžio 28 d. įsakymu Nr. 1R-481 „Dėl Notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų poreikių vertinimo metodikos patvirtinimo“. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 2-94; TAR, 2015-12-31, Nr. 2015-21164.

⁵ Žr. Pranešimo 1 dalį „Tyrimui reikšmingos aplinkybės, 1–4 psl.

⁶ * Pateikiami tik aspektai, kurie yra reikšmingi notariato teisės požiūriu, nevertinat Pranešimo dalių dėl sankcijų, bazinio baudos dydžio, nuo pažeidimo pavojingumo ir trukmės priklausiančio baudos dydžio, atsakomybę lengvinančių ir sunkinančių aplinkybių. Pranešimo 2 dalies „Teisinių aplinkybių vertinimas” 2.4, 2.5, 2.5.1, 2.5.2, 2.5.3 punktai, žr. Pranešimo 10–12 psl.

⁷ Pranešimo 2 dalies „Teisinių aplinkybių vertinimas” 2.1, 2.2, 2.3 punktai, žr. Pranešimo 4–10 psl.

⁸ Šaltinis: Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos nutarimai [http://kt.gov.lt/uploads/docs/docs/3414_fd949ccc0e7c955bab356804bfde9545.pdf].

pareiškėjai (t. y. Lietuvos notarų rūmai ir Lietuvos notarų rūmų prezidiumo nariai (esami ir buvę)) pripažinti pažeidę Konkurencijos įstatymo 5 straipsnio 1 dalies 1 punkto ir Sutarties dėl Europos Sąjungos veikimo 101 straipsnio 1 dalies a punkto reikalavimus, taip pat kuriais pareiškėjai įpareigoti nutraukti pažeidimą, jei jis dar tęsiamas, ir jiems paskirtos piniginės baudos.

Šiame sprendime teismas iš esmės analizavo notarų profesijos prigimtį bei paskirtį tiek konstitucinės doktrinos, tiek ir lotyniškojo notariato sistemos aspektu ir pasisakė dėl **daugumos** šioje išvadoje analizuojamame Pranešime iš naujo tiriamų ir vertinamų reikšmingų aplinkybių bendrame notariato ir konkurencijos teisės kontekste. Todėl vertinant Pranešimo išvadų ir pasiūlymų pagrįstumą ir teisėtumą, **negalima, o ir teisiškai nepagrįsta bei neprotinga būtų, atsiriboti** nuo teismo jau konstatuotų faktų bei argumentų, kuriais remiantis teismas priėmė atitinkamą sprendimą, kadangi iš esmės tiriamos tos pačios aplinkybės, o Konkurencijos tarybos vertinamas teisinis reglamentavimas notariato srityje per tą laiką nesikeitė. Nepaisant to, kad aptariamasis teismo sprendimas yra apskųstas instancine tvarka ir byla nagrinėjama Lietuvos vyriausiajame administraciniame teisme (toliau – ir LVAT), viešojo administravimo subjektas (Konkurencijos taryba) negali ignoruoti jos atžvilgiu priimtame teismo sprendime konstatuotų aplinkybių ir pateikto jos administracinio akto pagrįstumo ir teisėtumo vertinimo.

Analizuodamas notariato klausimais esamą konstitucinės teisės doktriną, teismas jau atkreipė dėmesį į tai, kad Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – ir **Konstitucinis Teismas**) 2010 m. kovo 22 d. nutarime⁹ yra konstatavęs, kad „*Notariato įstatyme iš esmės įtvirtintas vadinamasis lotyniškojo tipo notariatas (lotyniškoji notariato organizavimo sistema), būdingas civilinės (kontinentinės) teisės tradicijai. Lietuvoje notarai vykdo viešo pobūdžio funkcijas, tačiau nėra valstybės (ar savivaldybės) tarnautojai – jie verčiasi savarankiška profesine veikla, o jų funkcijas, kitą veiklą bei įgaliojimus apibrėžia įstatymai. Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad už įstatymų ar kitų teisės aktų pažeidimus, padarytus atliekant notarinius veiksmus, už kuriuos taikoma baudžiamoji ar administracinė atsakomybė, notaras atsako kaip valstybės pareigūnas*“. Šiame nutarime Konstitucinis Teismas taip pat yra nurodęs, kad „*notaro profesija yra valstybės kontroliuojama profesija, t. y. toks viešąjį interesą užtikrinančių funkcijų – fizinių ir juridinių asmenų subjektinių teisių ir juridinių faktų juridinio įtvirtinimo, šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugos užtikrinimo – vykdymas, kai tai daro savarankiška profesine veikla besiverčiantys asmenys, o jiems šias funkcijas vykdyti perdavusi valstybė kontroliuoja, kaip jos vykdomos. Notarą skiria ir atleidžia teisingumo ministras, kuris inter alia prižiūri notariato veiklą. Notaras yra valstybės įgaliotas asmuo, kuris turi užtikrinti, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų. Taigi notaras vykdo tokias funkcijas, kurių vykdymą valstybė privalo užtikrinti. Užtikrinti šių funkcijų vykdymą – viešasis interesas ir valstybės priedermė*“.

Iš Konstitucinio Teismo doktrinos ir analizuotų teisės normų VAAT pagrįstai padarė išvadą, kad „*notaro teisinis statusas aiškiai išsiskiria pagal šio subjekto svarbą, jam vykdamas viešąjį interesą užtikrinančias funkcijas. Taip pat akivaizdu, kad notarų statusas ir veikla yra aiškiai sureguliuoti teisės aktų nuostatomis, o notaras yra asmuo, vykdamas išskirtinai tik jam valsty-*

⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. kovo 22 d. nutarimas (bylos Nr. 16/08) „Dėl Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 23 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 23 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

bės deleguotas funkcijas. Tačiau notaras valstybės jam deleguotas funkcijas iš esmės atlieka savo rizika ir sąskaita.“

Nagrinėtoje byloje teismas taip pat konstatavo, kad Lietuvos notarų rūmai, pateikdami išaiškinimus notarams dėl Laikinių dydžių taikymo, vykdė jiems tiesiogiai įstatyme nustatytą viešąją funkciją (uždavinį) – notarinės praktikos vienodinimą. Todėl nagrinėjamo ginčo kontekste, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvos notarų rūmai veikė teisės aktais jiems nustatytos kompetencijos ribose (Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 9 straipsnio 5 dalis, Lietuvos notarų rūmų Statuto¹⁰ 8 straipsnio 6, 7 punktai), Notarų rūmai negalėjo būti prilyginami ūkio subjektui, kaip jis apibrėžtas Konkurencijos įstatymo 3 straipsnio 22 dalyje. Vien jau šiuo aspektu Nutarimas pripažintinas teisiškai ydingu.

Taigi, teismo sprendime yra akivaizdžiai konstatuota, kad, atsižvelgiant į notarų atliekamas viešojo pobūdžio funkcijas, valstybė reguliuoja ir riboja jų tarpusavio konkurenciją, siekdama maksimaliai efektyvaus notarams priskirtos užduoties – teisėtos civilinės apyvarotos – įgyvendinimo. Tuo tarpu Konkurencijos tarybos Viešųjų subjektų priežiūros grupės Pranešime daromos išvados, iš kurių seka atitinkami pasiūlymai Konkurencijos tarybai, akivaizdžiai prieštarauja teismo sprendime jau padarytomis išvadoms.

Kadangi teismo sprendimas šiuo metu yra apskūstas LVAT, jis neturi *res judicata* ir prejudicinės galios. Kita vertus, yra akivaizdu, kad jei VAAT 2019 m. vasario 19 d. sprendimas bus paliktas nepakeistas ar net ir pakeistas iš dalies, tačiau nebus paneigtos jame padarytos išvados ir suformuota teisminė praktika dėl notarų vykdomų funkcijų, jų profesijos tikslų ir veiklos specifikos, *a priori* yra nulemtas Pranešimo pagrindu Konkurencijos tarybos jau baigto tyrimo ir dėl jo labiausiai tikėtinai būsiančio priimto sprendimo prieštaravimas teismo sprendimui ir juo teismų praktikoje pateiktam teisės, o konkrečiai – Notariato įstatymo, Laikinių dydžių ir kitų notarų veiklą reglamentuojančių teisės aktų, aiškinimui. Tokiu būdu tiek tyrimas, tiek jo rezultatai taptų **beprasmiai**, kadangi kiltų rimtų klausimų dėl jo teisėtumo, o apskundus tokius Konkurencijos tarybos veiksmus ir sprendimus teismui, teismas neabejotinai remtųsi savo suformuota praktika ir tokius sprendimus panaikintų.

Todėl akivaizdu, kad kol galutinai nėra išspręstas VAAT sprendimo galiojimo klausimas, t. y. kol Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas priims galutinį sprendimą byloje, **Konkurencijos tarybos tyrimas ir sprendimo jame priėmimas turi būti sustabdytas**, idant valstybės institucija – Konkurencijos taryba, galėtų paisyti ir atsižvelgti į aktualių teismų praktiką akivaizdžiai susijusiuose tyrimuose (bylose) dėl iš esmės to paties teisinio reglamentavimo, dėl kurio jau yra pasiskęs teismas.

Papildomai pažymėtina, kad, be kita ko, Konkurencijos tarybos Viešųjų subjektų priežiūros grupės Pranešime daromos kai kurios išvados, kurių pagrindu yra formuluojami pasiūlymai Konkurencijos tarybai, akivaizdžiai prieštarauja lotyniškojo tipo notariato, kuris Lietuvoje sėkmingai veikia nuo 1992 m., prigimčiai ir esmei. Dėl to kai kuriais Pranešime išskirtais aspektais pasisakoma plačiau.

¹⁰ Priimtas 1993 m. vasario 12 d. Notarų rūmų susirinkime (1998 m. lapkričio 21 d. Notarų rūmų susirinkimo nutarimo redakcija); patvirtintas Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 1993 m. kovo 5 d. įsakymu Nr. 17 (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 1999 m. sausio 14 d. įsakymo Nr. 11 redakcija). *Valstybės žinios*, 1999-01-20, Nr. 9-200.

A. Dėl notarų kaip ūkio subjektų statuso Konkurencijos įstatymo prasme

Pranešimu Konkurencijos tarybai, kaip minėta, siūloma pripažinti Laikinosius dydžius pažeidžiančiais Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalį, nustatančią, kad *viešojo administravimo subjektai (šiuo atveju – Teisingumo ministerija), įgyvendindami pavestus uždavinius (šiuo atveju – tvirtindama Laikinosius dydžius), susijusius su ūkinės veiklos reguliavimu Lietuvos Respublikoje (šiuo atveju – notarų veiklos), privalo užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę*. Taigi, remiantis siūlomo inkriminuoti pažeidimo fabula, vienas iš būtinų neteisėto elgesio sudėties elementų yra tai, kad Konkurencijos įstatymą pažeidžiantis viešojo subjekto reguliavimas būtų vykdomas ūkinėje veikloje. Kadangi Pranešimas yra dedikuotas notarų veiklos reguliavimui, o konkrečiai – jų imamo atlyginimo Laikiniesiems dydžiams nustatyti, šiame kontekste svarbu atsakyti į klausimą, ar notarų veikla yra ūkinė veikla. Šiuo tikslu būtina sistemaiškai analizuoti notarų statusą ir sąvoką bei jų vykdomų funkcijų pobūdį.

Siekiant tinkamai atsakyti į pateiktą klausimą, pirmiausia būtina išanalizuoti notaro sampratą lotyniškojo notariato sistemoje, kadangi Lietuva nuo 1992 m. yra pasirinkusi būtent šią labiausiai pasaulyje paplitusią notariato formą. Šiuo metu galiojančio Notariato įstatymo 2 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „*notaras yra valstybės įgaliotas asmuo, atliekantis šio įstatymo nustatytas funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų*“.

Lietuvos notariato reforma 1992 m. daugiausia buvo įgyvendinta perimant gerąją germaniškojo notariato sistemą bei praktiką, todėl, analizuojant Lietuvos notariato įstatymo nuostatas, pravartu remtis lyginamuoju metodu ir atsižvelgti į valstybių, tapusių lietuviško notariato, veikiančio jau 27-erius metus, „krikštamotėmis“, šios srities teisinį reglamentavimą. Pavyzdžiui, Vokietijos federalinio notariato įstatymo¹¹ 1 straipsnyje notaras apibūdinamas kaip „*nepriklausomas viešosios tarnybos atstovas*“. Taip pat notaras yra apibūdinamas ir Austrijos notariato įstatymo¹² 1 straipsnyje.

Oficialiame Europos e. teisingumo portale¹³ nurodoma, kad „*notaras yra valstybės pareigūnas (valstybė perduoda dalį įgaliojimų, leidžiančių notarui atlikti viešosios tarnybos misiją), vykdamas nepriklausomos profesinės veiklos funkcijas*.“ Be to, „*pagal užduotis ir pareigas notari atlieka svarbų vaidmenį valstybinėje įstatymų leidžiamajoje valdžioje 22 valstybėje narėje, kurioje teisėtvarka grindžiama kontinentinės teisės tradicija*“¹⁴

Tai, kad notaro veikla nėra verslas, kildinama iš šios profesijos viešojo pobūdžio, iš to, kad jam iš esmės pavedamos vykdyti valstybės tarnybos funkcijos¹⁵. Ypatingą profesijos artumą valstybės tarnybai įrodo ir tai, kad baudžiamąja bei administracine tvarka notaras atsako kaip valstybės pareigūnas¹⁶. Kitaip nei verslininkas, notaras negali visiškai laisvai

¹¹ *Bundesnotarordnung (BNotO)*. Prieiga per internetą <https://www.gesetze-im-internet.de/bnoto/BJNR001910937.html>.

¹² *Notariatsordnung (NO)*. Prieiga per internetą <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10001677>.

¹³ Prieiga per internetą https://e-justice.europa.eu/content_legal_professions-29-lt.do.

¹⁴ Ten pat.

¹⁵ Schippel, H. *Bundesnotarordnung. Kommentar*. 2000, München; S. 57.

¹⁶ žr. Notariato įstatymo 16 straipsnio 2 dalį.

priimti sprendimų, susijusių su savo veiklos organizavimu, jis negali be pagrindo atsisakyti atlikti notarinio veiksmo, pelno gavimas nėra pagrindinis notaro veiklos tikslas, atlyginimo dydis už jo profesinę veiklą yra įsakmiai sureguliuotas (jam draudžiama susitarti dėl atlyginimo dydžio), o jo įgaliojimų trukmė yra ribota. Notaro veiklos reklama yra stipriai apribota įstatymu¹⁷.

Kaip matyti iš trumpos lotyniškojo notariato, perimto ir Lietuvoje, genezės, vienas iš esminių šios sistemos principų yra tai, kad notarai nevykdo ūkinės komercinės veiklos, o tam tikroje konkrečioje jiems deleguotų funkcijų srityje **pakeičia** valstybės tarnautojus, perimdami ir vykdydami dalį jų funkcijų, valstybės įstatymu patikėtų notarams. Valstybė, atsižvelgdama į teisinių santykių visuomeninę reikšmę, nustato privalomą notarinę formą tam tikriems sandoriams. Taigi, įstatymų leidėjas apibrėžia, kokiais atvejais, siekiant užtikrinti civilinės apyvartos teisėtumą, yra būtina preventyvi sandorių kontrolė, ir šią funkciją paveda atlikti ne valstybės tarnautojams, o valstybės įgaliotiems asmenims – notarams. Todėl notarų atliekami veiksmai, kuriems privaloma notarinė forma, yra notarams **valstybės deleguotų funkcijų vykdymas**. Pažymėtina, kad šie veiksmai, kuriems privaloma notarinė forma, sudaro absoliučią daugumą notarų atliekamų veiksmy. Be to, notaras, kaip nustatyta Notariato įstatymo 40 straipsnio 1 dalyje, privalo atsisakyti atlikti notarinį veiksmy, jeigu tokio veiksmo atlikimas prieštarauja įstatymams ar neatitinka jų reikalavimų. Jokiais kitais atvejais atsisakyti atlikti notarinio veiksmo jis negali. Kaip ir valstybės tarnautojai negali be pagrindo atsisakyti atlikti jiems pavestų funkcijų, kitaip nei komercinės ūkinės veiklos subjektai. Lotyniškajame notariate notaro privatumas tik iš dalies pasireiškia darbo organizavimo srityje, nes valstybė nustato tam tikrus reikalavimus notaro darbo vietai, t. y. notaro biuro patalpoms, įrangai, biuro darbuotojams ir darbo laikui¹⁸. Ir tik ta apimtimi, kiek nereglamentuoja valstybė, notaras gali pats spręsti dėl darbuotojų skaičiaus biure, pats privalo jį išlaikyti bei užsidirbti atlyginimą sau ir pan. Todėl daugumoje lotyniškojo notariato valstybių notarui **nėra taikomi (arba taikomi labai ribotai)** komercinę ūkinę veiklą reglamentuojantys įstatymai.

Notaro profesija yra tokia valstybės kontroliuojama profesija, kuria besiverčiantis asmuo – notaras – iš esmės yra viešųjų funkcijų vykdytojas, viešosios valdžios patikėtinis ar atstovas. Notaras vykdo ypatingas valstybės deleguotas funkcijas, be kita ko, užtikrina civilinės apyvartos teisėtumą. Šiuo atžvilgiu yra daugiau panašumų tarp notarų ir valstybės tarnautojų; *inter alia* notaro veikla yra prevencinio pobūdžio užtikrinant teisės apsaugą; valstybė riboja notarų profesinę veiklą; valstybė riboja notaro atlyginimą; valstybė vykdo notaro veiklos priežiūrą. Notarinių paslaugų „rinka“ tik su didelėmis išlygomis galėtų būti vadinama rinka tikraja to žodžio prasme, nes **viešųjų paslaugų teikimas nėra laisvosios rinkos dalykas**.

Notarų tarpusavio konkurencija užtikrinama, laikantis dviejų esminių principų:

1. Vienodas pareigų vykdymo standartas.
2. Notaro nepriklausomumas ir objektyvumas.

¹⁷ Schippel, H. Bundesnotarordnung. Kommentar. 2000, München; S. 57.

¹⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2007 m. liepos 18 d. įsakymas Nr. 1R-294 „Dėl teisingumo ministro 2004 m. gegužės 17 d. įsakymo Nr. 1R-119 „Dėl Reikalavimų, keliamų notarų biurams ir notarų darbo laikui, patvirtinimo“ pakeitimo“. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 82-3367.

Maksimaliai efektyviai realizuojant šiuos principus ir tinkamai užtikrinant viešąjį valstybės interesą, jos funkcijos tik tam tikra apimtimi deleguojamos privatiems asmenims, besiverčiantiems individualia profesine veikla, taip siekiant užtikrinti, kad notariatai tarpusavyje konkuruotų išimtinai paslaugų kokybe, o ne kitais verslui būdingais būdais.

Šiame kontekste taip pat pažymėtina, kad profesinė veikla ne visuomet gali būti tapatinama su ūkine komercine veikla. Notariatai, nors ir užsiimdami profesine (visų pirma – teisine) veikla, *per se* nevykdo ūkinės veiklos. Tai susiję būtent su jiems valstybės pavestų labai konkrečių funkcijų vykdymu ir draudimu užsiimti bet kokia kita veikla bei gauti iš jos kitokias pajamas, nei nustatyta įstatyme¹⁹. Nors iš pirmo žvilgsnio notariatai profesija bei veiklos principai gali atrodyti panašūs į kitų savarankišką profesinę veiklą vykdančių asmenų profesijas (kaip antai ortodontų, matininkų, architektų ir kt.), vis dėlto jos nėra tapačios ir jų teisinis reglamentavimas, veikla bei statusas stipriai skiriasi, išskyrus tai, kad šių profesijų atstovai patys išlaiko save ir savo darbo vietas.

Atsižvelgiant į tai, kad lotyniškojo notariatai sistemoje notariatai vykdoma veikla nėra ir negali būti laikoma verslu, atitinkamai jis negali būti laikomas komercinės ūkinės veiklos subjektu. Tokią išvadą papildomai leidžia pagrįsti ir sisteminis Notariatai įstatymo normų aiškinimas.

Notariatai įstatymo 6 straipsnio 2 ir 3 dalys nustato, kad „*notariatai darbo vieta yra notariatai biuras. Notariatai biuras nėra civilinių teisinių santykių, įskaitant komercinę ūkinę veiklą, subjektas. Notariatai biurai steigiami Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu. Vienas notariatas gali turėti vieną notariatai biurą. Du ir daugiau notariatai, einančių notariatai pareigas toje pačioje savivaldybėje ar savivaldybėse, kurių centras yra tame pačiame mieste, gali turėti vieną bendrą notariatai biurą. Dėl bendro notariatai biuro darbo organizavimo ir veiklos notariatai sudaro sutartį. Kiekvienas notariatas, dirbantis bendrame notariatai biure, notariatai veiksmus atlieka savo vardu ir asmeniškai atsako už savo pareigų atlikimą. Reikalavimus, keliamus notariatai biurams ir notariatai darbo laikui, nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministras, atsižvelgdamas į tai, kad notariatai biuro patalpose turi būti sudarytos sąlygos kultūringai aptarnauti gyventojus ir užtikrinti notariatai veiksmų paslapties išsaugojimą.*“ Taigi, nors Notariatai įstatyme nėra eksplisitiškai pasakyta, kad notariatas nėra komercinę ūkinę veiklą vykdančias subjektas, remiantis sisteminiu įstatymo aiškinimu, akivaizdu, kad notariatas:

- vykdydamas tik įstatymu jam pavestas ir leidžiamas vykdyti funkcijas,
- veikdamas ir visą savo veiklą vykdydamas išimtinai per savo darbo vietą – notariatai biurą,
- kuris (notariatai biuras) nėra komercinę ūkinę veiklą vykdančias subjektas,

ir pats negali būti laikomas komercinę ūkinę veiklą vykdančiu subjektu, kadangi objektyviai negali vykdyti tokios veiklos per notariatai veiklą reglamentuojančiuose teisės aktuose jam ir jo darbo vietai įtvirtintus reikalavimus ir veiklos ribojimus.

Esant neginčijamai išvadai, kad notariatai valstybėje atlieka išimtinai viešąsias funkcijas, jų priskyrimas ūkio subjektams prieštarautų Konkurencijos įstatymui, nustatančiam, kad „*Lietuvos Respublikos viešojo administravimo subjektai laikomi ūkio subjektais, jeigu jie vykdo ūkinę veiklą*“²⁰. Taigi, tokia Konkurencijos įstatymo formuluotė suponuoja aiškią ir nedvi-

¹⁹ Žr. Notariatai įstatymo 20 straipsnio 2 dalį.

²⁰ Žr. Konkurencijos įstatymo 3 straipsnio 22 dalį.

prasmiską bei teisiškai pagrįstą ir teisingą išvadą, kad vertinant, ar asmuo, užsiimantis individualia profesine veikla²¹, laikomas ar ne ūkio subjektu, turi būti remiamasi ne lingvistiniu jo veiklos apibūdinimu ir priklausomumu nuo jo gaunamų pajamų dydžio, pobūdžio ar apskaičiavimo tvarkos, tačiau nuo veiklos pobūdžio – ši veikla yra ūkinė ar viešojo pobūdžio (turi būti taikomas visuotinai žinomas turinio pirmenybės prieš formą principas).

Siekiant konstatuoti konkurencijos teisės normų pažeidimą, tai daryti įgaliojtas subjektas negali apsiriboti izoliuotu Konkurencijos įstatymo normų taikymu, tačiau turi taikyti jas kartu sistemiskai aiškinant su tiriamų subjektų veiklą (šiuo atveju – notarų) reglamentuojančiomis teisės normomis. Taigi, ne tik notaras negali būti laikomas ūkio subjektu nei pagal Lietuvoje veikiančio lotyniškojo notariato principus, nei pagal įstatymą, tačiau ir jo vykdoma profesinė veikla pagal savo pobūdį ir turinį, kaip ji apibrėžiama ir reglamentuojama Notariato įstatyme, nepatenka į Konkurencijos įstatymo reguliuojamą sritį.

Atitinkamai Teisingumo ministerija, nustatydamą notarų imamo atlyginimo laikinuosius dydžius, vykdo jai pavestus uždavinius, tačiau susijusius ne su ūkinės veiklos, o su viešųjų funkcijų atlikimo reguliavimu, todėl jai negali būti taikomas Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas įpareigojimas užtikrinti konkurencijos laisvę analizuojamų teisinių santykių srityje.

B. Dėl esamos notarų įkainių sistemos tariamo neatitikimo Konkurencijos įstatymui

Pranešime nurodoma, kad, „konkurencijos tarybos įgaliotų pareigūnų vertinimu, Ministerijos laikinuosiuose dydžiuose nustatyti fiksuoti ir minimalūs notarų atlyginimo dydžiai gali riboti konkurenciją, kadangi tokiu atveju notarami neturi galimybes konkuruoti tarpusavyje, nustatydami mažesnius atlyginimo dydžius už notarinių veiksmų atlikimą nei kad įtvirtinta laikinuosiuose dydžiuose. Dėl to paslaugų gavėjai (klientai) praranda galimybę gauti paslaugas pigiau, o notarami – pritraukti daugiau klientų.

Notariato įstatymo nuostatos įpareigoja teisingumo ministrą nustatyti notarų atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą dydžius (įkainius), tačiau Notariato įstatymas nenumato, jog atlyginimo dydžiai už notarinių veiksmų atlikimą turi būti fiksuoti ar nustatytas minimalus atlyginimo dydis.

Atsižvelgus į išdėstytą aukščiau, pažymėtina, kad nei viename aukštesnės galios teisės akte nėra įtvirtinta, jog Teisingumo ministras privalo nustatyti fiksuotus notarų atlyginimo dydžius ar nustatyti minimalius įkainius, kad notarami negalėtų konkuruoti kainomis ar pasiūlyti mažesnę kainą, nei nustatyta minimali, ir patys nuspręsti dėl atlyginimo dydžio“.

Iš pateiktos argumentacijos akivaizdžiai matyti, kad pareigūnai, rengę Pranešimą, vadovavosi praktiškai tik gramatiniu teisės aiškinimo metodu. Pranešimo rengėjai tarsi „pamiršo“, kad aiškinant teisės normas dar privalo būti atsižvelgiama į reguliavimo tikslus, normų sistemą, taip pat naudojami lyginamas bei istorinis teisinio reguliavimo analizės metodai. Pasinaudoję šiais metodais, Pranešimo rengėjai būtų supratę lotyniškojo notariato esmę bei paskirtį, o tai savo ruožtu būtų leidę išvengti ne tik nepagrįstų, bet ir klaidingų išvadų darymo. Į tokį ydingą teisės normų aiškinimą dėmesį atkreipė ir sukritikavo VAAT jau

²¹ Pati profesinė veikla gali būti pripažįstama ūkine veikla.

aukščiau minėtame sprendime, nurodydamas, kad Konkurencijos tarybos pateiktas teisės normų aiškinimas „(tyrimo pagrindas) aiškiai privalo būti pateiktas kartu su pagrindžiančiais įrodymais (ne vien prezumpcijomis), o ne juos supainiojant ar sutapatinant, dėl ko vėliau savime užprogramuojamas „quasi lingvistinis ginčas““.

Pirma, lotyniškojo notariato sistemoje yra sąmoningai ribojama notarų tarpusavio konkurencija, siekiant maksimaliai užtikrinti pagrindinės notaro funkcijos – teisėtos civilinės apyvartos – tinkamą realizavimą. Konkurencijos ribojimas yra vykdomas pasitelkus trejopo tipo priemones: a) ribojant notarų skaičių, b) ribojant notarų įkainių dydžius, c) ribojant notarų reklamą.

Kalbant konkrečiai apie notarų įkainių nustatymo sistemas, lotyniškajame notariate paprastai yra naudojamas mišrus įkainių nustatymo modelis, kuris apima taip pat ir fiksuotus bei minimalius įkainių dydžius, būtent kuriuos kaip prieštaraujančius Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 daliai Konkurencijos taryba siekia panaikinti arba pakeisti. Šiuo reguliavimu lotyniškajame notariate yra siekiama, kad notaras tarpusavyje konkuruotų ne kainomis, bet paslaugų kokybe, bei kad savo veikloje notaras pirmiausiai rūpintųsi atliekamo notarinio veiksmo teisėtumu, o ne tuo, kaip kaina pritraukti kuo daugiau klientų. Kita vertus, klientų skaičius notarų biuruose yra nulemtas ne kainų, o įstatymų, konkrečiai – Lietuvos Respublikos civilinio kodekso²², nustatančio privalomą sandorių formą, ir Notariato įstatymo 26 straipsnio, numatančio, kokius veiksmus atlieka notaras, todėl Pranešimo argumentas, kad notarų imamo atlyginimo dydžio dereguliavimas leistų notarams pritraukti daugiau klientų, neatitinka tikrovės.

Be to, kadangi notaro vykdoma funkcija yra viešojo pobūdžio, notarinė veiksmų įkainiai turi užtikrinti sąžiningai ir kokybiškai dirbančio notaro ekonominį stabilumą, nepriklausomumą bei nešališkumą ir galimybę išlaikyti notaro biurą. Lietuvoje šiuo metu yra įtvirtinta mišri aukščiau nurodytų lotyniškajam notariatui būdingų įkainių nustatymo metodų sistema, kuri taip pat galioja Bulgarijoje, Estijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Kroatijoje, Latvijoje, Slovėnijoje, Slovakijoje, Vengrijoje, Vokietijoje.

Antra, kita labai svarbi teisės aktu nustatytų atlyginimų dydžių funkcija yra ir **kryžminio subsidijavimo funkcija**, kai atsižvelgiant į konkretaus atliekamo notarinio veiksmo socialinę svarbą, įkainis jam nustatomas mažesnis ir skirtumas dengiamas kitų veiksmų sąskaita²³. Būtent tik fiksuotas (simbolinis) atlyginimas už socialiai svarbius veiksmus ir didesnis atlyginimas už kitus veiksmus, subsidijuojančius socialiai reikšmingų veiksmų atlikimą, leidžia užtikrinti kryžminio subsidijavimo funkciją, garantuojančią valstybės privatiems asmenims deleguotos viešosios funkcijos prieinamumą bet kuriam visuomenės nariui.

Trečia, visose lotyniškojo notariato valstybėse notarų atlyginimo dydžiai yra reguliuojami įsakmiai pasitelkus teisę. Atkreiptinas dėmesys, kad paimti nustatyto dydžio mokesčiai

²² Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262; 200.

²³ Pavyzdžiui, atlyginimas už įgaliojimo patvirtinimą sutuoktiniui, tėvams, vaikams (2,90 Eur) arba už testamento patvirtinimą (8,79–28,96 Eur), už pinigų, vertybinių popierių, teisių dovanojimo sutuoktiniui, tėvams, vaikams (įvaikiams), seneliams, anūkams ar mainų tarp šių asmenų sutarties patvirtinimą (8,69–17,38 Eur) ir kt. yra kompensuojamas iš atlyginimo, imamo už kitus notarius veiksmus, kadangi akivaizdu, jog tokie atlyginimų dydžiai, kurie yra nustatyti už šiuos ir kitus socialiai reikšmingus notarius veiksmus, ne tik nepadengia notaro sąnaudų, tačiau yra ir nuostolingi, jau nekalbant apie tai, kad iš gaunamo atlyginimo notaras turi išlaikyti save, biurą bei darbuotojus.

už konkrečių notarinį veiksmą yra **notaro pareiga, o ne teisė**²⁴. Kadangi notaras daugelyje valstybių yra traktuojamas kaip ypatingosios teisenos dalyvis, pakeičiantis teisimą, tai ir atlyginimo dydžiai (panašiai kaip ir žyminio mokesčio dydžiai) yra nustatomi tvirta pinigų suma (dydis priklauso nuo sandorio pobūdžio, socialinio reikšmingumo, vertės ir pan.). Tokiu būdu, be kita ko, įstatymų leidėjo valia (ne Teisingumo ministerijos ar kito viešojo administravimo subjekto valia) yra užtikrinamas **notaro nepriklausomumas ir nešališkumas**.

Notarinių veiksmų įkainių dydžiai valstybės turi būti sureguliuoti taip, kad užtikrintų notaro ekonominį nepriklausomumą ir galimybę efektyviai vykdyti savo pareigas²⁵. Konstitucinis Teismas, nagrinėdamas bylas, susijusias su teisėjų teisiniu statusu valstybėje, yra ne kartą konstatavęs, kad „*teisėjo ir teismų nepriklausomumas – ne savitikslis dalykas, bet vienas iš esminių demokratinės teisinės valstybės principų, būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga. Teismai, vykdydami teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, jai neprieštaraujančiuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą*“²⁶. Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad „*teisėjo atlyginimo ir kitų socialinių (materialinių) garantijų konstitucinės apsaugos imperatyvas kyla iš Konstitucijoje (inter alia jos 109 straipsnyje) įtvirtinto teisėjo ir teismų nepriklausomumo principo, kuriuo siekiama teisingumą vykdančius teisėjus apsaugoti tiek nuo įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžių poveikio, tiek nuo kitų valdžios įstaigų ir pareigūnų, politinių ir visuomeninių organizacijų, komercinių ūkinių struktūrų, kitų juridinių ir fizinių asmenų įtakos*“²⁷.

Taigi kaip matyti, atlyginimo dydžio nustatymo teisės aktu asmeniui už jo vykdomas viešąsias valstybės funkcijas (tarp jų – ir notarui) tikslas, visų pirma, yra užtikrinti jo nepriklausomumą ir apsaugoti tokį asmenį nuo bet kokio poveikio.

Ketvirta, kintantis ir nepastovus, nenuspėjamas atlyginimo dydis už notarų atliekamus notarinius veiksmus taip pat galėtų pažeisti asmenų, siekusių tapti notariais ir jais tapusių, **teisėtų lūkesčių principą**. Asmuo, tapęs notaru, prisiima visišką finansinę atsakomybę ir riziką įsteigti teisės aktų reikalavimus atitinkantį biurą, samdyti reikalingus darbuotojus,

²⁴ Notariniai veiksmai atliekami po to, kai pateikiami reikiami dokumentai ir paimamas nustatyto dydžio atlyginimas. Notariato įstatymo 29 straipsnis.

²⁵ Notariato įstatymo 13 straipsnis. Notarinių veiksmų atlikimo teisiniai pagrindai. Notarai savo veikloje vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, šiuo įstatymu ir kitais Lietuvos Respublikos įstatymais, Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimais, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro teisės aktais ir Notarų rūmų nutarimais bei kitais teisės aktais.

²⁶ Žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 22 d. nutarimą (bylos Nr. 38/04-39/04) „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 4 straipsnio (2002 m. liepos 2 d., 2004 m. lapkričio 4 d., 2005 m. gegužės 19 d., 2006 m. birželio 8 d. redakcijos) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“; 2010 m. birželio 29 d. nutarimą (bylos Nr. 06/2008-18/2008-24/2010) „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų valstybinių pensijų įstatymo 5, 6 straipsnių, Lietuvos Respublikos valstybinių pensijų įstatymo 3 straipsnio 3 dalies (2009 m. gruodžio 8 d. redakcija), Lietuvos Respublikos socialinių išmokų perskaičiavimo ir mokėjimo laikinojo įstatymo 1 straipsnio 2 dalies 1 punkto, 16 straipsnio 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

²⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. vasario 14 d. nutarimas (byla Nr. 27/2009-29/2009-30/2009-31/2010-53/2010-55/2010) „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo (2008 m. lapkričio 6 d. redakcija) 4 straipsnio 2 dalies 2 punkto, 5 straipsnio 1 dalies, 6 straipsnio 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

užtikrinti biuro IT aprūpinimą, drausti savo profesinę civilinę atsakomybę, be to, negauna atlyginimo iš valstybės, todėl tam, kad notarais siektų tapti tik aukštos kvalifikacijos teisininkai, gebantys tinkamai užtikrinti valstybės deleguotas funkcijas, visų pirma, bet neapsiribojant – kad civilinėje apyvaroje nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų, valstybė privalo užtikrinti tam tikrą finansinį saugumą, nuspėjamumą ir stabilumą. O stabilumas gali būti užtikrinamas tik įtvirtinant atlyginimų dydžius teisės aktu.

Penkta, atkreiptinas dėmesys į tai, kad notaro galimybės keisti imamo atlyginimo dydį išimtinai savo nuožiūra, be jokio atsižvelgimo į įstatymo nustatytus reikalavimus – yra „nulinės“. Tokio reguliavimo vienas iš labai svarbių tikslų yra **užtikrinti, kad notarai tarpusavyje konkuruotų paslaugų kokybe, o ne „juodųjų penktadienių“ akcijomis**. Kitaip tariant, labai svarbu, kad notaro pasirinkimą lemtų pasitikėjimas juo bei jo darbo kokybė, o ne žema (žemesnė nei pas kolegą) kaina už tą patį notarinį veiksma. Tai yra vienas pačių svarbiausių ir pamatinių lotyniškojo notariato principų.

Visiškai akivaizdu, kad Pranešime Konkurencijos tarybai pateikiamų pasiūlymų realizavimas paverstų notarą eiliniu verslininku, o tai paneigtų lotyniškojo notariato esmę, prasmę ir jam keliamus tikslus (kas savaime nėra galima pagal šiuo metu galiojančią notariato reguliavimo sistemą ir reikštų Konkurencijos tarybos veikimą *ultra vires*). Atsižvelgiant į notariato teisinio reguliavimo visumą, siekiant užtikrinti tiek visuomenės interesus, tiek notarų ekonominį nepriklausomumą, notarų atlyginimų dydžiai turi būti aiškiai ir konkrečiai nustatyti valstybės ir atitikti Notariato įstatyme įtvirtintus principus.

C. Dėl notarų skaičiaus liberalizavimo

Pranešimu, be kita ko, siūloma atsisakyti fiksuoto notarų skaičiaus nustatymo (lot. *numerus clausus*). Kaip ir jau aptartas pasiūlymas dėl notarinių veiksnių įkainių dereguliacijai, šis kontraversiškas revoliucinis pasiūlymas taip pat prieštarauja lotyniškojo notariato prigimčiai bei esmei. Kaip jau minėta, *numerus clausus* principas yra viena iš priemonių lotyniškojo notariato sistemoje sąmoningai riboti notarų tarpusavyje konkurenciją, siekiant maksimaliai užtikrinti aukštesnio tikslo – teisėtos civilinės apyvartos – tinkamą realizavimą.

Visų pirma, valstybė, kurioje nėra ribojamas notarų skaičius, tik sąlyginai gali būti priskiriama lotyniškajam notariato tipui. Valstybėse, kurios save priskiria lotyniškojo notariato valstybių tipui ir kurių sisteminis teisinis reglamentavimas, o ne atskiri institutai, yra grįstas būtent šia ilgamete teisine sistema, notarų skaičius yra ribojamas sąmoningai, siekiant svarbiausio tikslo – užtikrinti, kad notaras savo veikloje pirmiausia rūpintųsi jam patikėtų viešojo pobūdžio funkcijų tinkamu vykdymu, o ne ekonominiu išgyvenimu. Valstybėje notarų skaičius turi būti toks, kad, viena vertus, civilinės apyvartos subjektams užtikrintų gana lengvą notaro paslaugų pasiekiamumą bei prieinamumą, o kita vertus – paties notaro ekonominį nepriklausomumą. Notarų skaičiaus dereguliacijai ekonominiame notarų veiklos aspektą išskelti į pirmąją ir pagrindinę vietą, o tai neabejotinai sukeltų pavojų **notarų nepriklausomumui ir vykdomų pareigų efektyvumui**.

Kadangi valstybė lotyniškojo notariato sistemoje atsisako pareigos finansuoti notariato veiklą ir visą veiklos finansinę našą perkelia notarui, kartu ji suteikia jam tam tikras garantijas, kurios turi užtikrinti, kad notaras, kuris sąžiningai ir kompetentingai vykdo savo pareigas, proporcingai pagal numatomą paslaugų poreikį, atsižvelgiant į gyventojų, jiems

reikalingų notarinių veiksmų ir dirbančių notarų skaičių, galės užsitikrinti atlyginimą sau bei išlaikyti savo biurą (užtikrinti tinkamą klientų priėmimą, samdyti reikalingus darbuotojus, užtikrinti reikiamą IT lygį)²⁸. Notaro kaip valstybės įgalioto asmens saugumas ir darbo apimčių nuspėjamumas gali būti užtikrinamas ribojant notarų skaičių bendrai ir konkrečioje teritorijoje, atsižvelgiant į gyventojų poreikius²⁹, kitomis priemonėmis.

Be to, valstybė, perdavusi dalį savo funkcijų atlikti notarams, turi užtikrinti ir **paslaugų prieinamumą visuomenei**. Todėl turi būti sukurtas visą Lietuvos Respublikos teritoriją apimantis notarų tinklas, kad asmuo galėtų kreiptis į notarą gana arti jo gyvenamosios ar verslo vietos ir neturėtų vykti į didžiuosius miestus. Taigi, notarų skaičiaus ir jų buveinės vietos reguliavimas yra svarbus užtikrinant valstybės funkcijų įgyvendinimą.

Pranešime, visiškai neįsigilinus į notariato sistemos esminius klausimus, siūloma „įvertinti, ar dabartiniu reglamentavimu Lietuvoje nustatytas fiksuotas notarų skaičius, ypač didžiuosiuose miestuose, yra būtina priemonė notarų teikiamų paslaugų kokybei ir prieinamumui užtikrinti“. Iš pateiktos formuluotės galima daryti išvadą, kad, Pranešimo rengėjų nuomone, galėtų būti nustatytas skirtingas notarų skaičiaus reguliavimas didžiuosiuose miestuose ir visose likusiose savivaldybėse. **Nesuprantama, kaip tokia sistema galėtų veikti ir kaip tokiu atveju būtų užtikrinamas paslaugų prieinamumas ne tokiuose patraukliuose rajonuose, kai didžiuosiuose miestuose notarų skaičius būtų neribojamas**. Be to, padarydami išlygą dėl didžiųjų miestų, Pranešimo rengėjai pripažįsta, kad notarų skaičiaus fiksavimas yra svarbi ir reikalinga priemonė notarų teikiamų paslaugų prieinamumui ir kokybei užtikrinti. Paminėtinas Latvijos pavyzdys, kur 2003 metais buvo atsisakyta notarų skaičiaus ribojimo. Tada dauguma naujų notarų savo biurus įsteigė Rygoje, dalis regionuose dirbusių notarų perkėlė savo biurus į Rygą. Todėl regionuose ėmė trūkti notarų, o kai kuriuose – neliko nė vieno notaro. Įvertinus susiklosčiusią situaciją, jau 2004 metų pabaigoje Latvijoje **buvo grįžta prie notarų skaičiaus ir buveinės vietos reguliavimo**.

D. Dėl Pranešimo pagrįstumo

Vienas iš „autoritetingiausių“ šaltinių, kuriuo plačiai remiamasi Pranešime, yra Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (angl. OECD – *Organisation for Economic Co-operation and Development*; toliau – ir **EBPO**) išvados ir pozicija. Šiame kontekste būtina atkreipti dėmesį į tai, kad EBPO iš esmės yra valstybių „klubas“³⁰, besirūpinantis kuo aktyvesniu laisvosios rinkos propagavimu. **EBPO nėra lyginamosios teisės tyrimų ar teisės harmonizavimo institucija ar tarptautinė organizacija, turinti kontekstinį tiriamų vals-**

²⁸ Žr. Notariato įstatymo 21 straipsnį.

²⁹ Notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų poreikių vertinimo metodika, patvirtinta Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2006 m. gruodžio 28 d. įsakymu Nr. 1R-481. *Valstybės žinios*, 2007-01-06, Nr. 2-94.

³⁰ EBPO – tai daugiašalis forumas, kuriame valstybių narių ekspertai diskutuoja, dalijasi patirtimi bei plėtoja naujas ekonominės bei socialinės politikos gaires, kurios vėliau perkeliamos į praktinį gyvenimą. Organizacija siūlo savo nariams ir šalims partnerėms paramą, pagrįstą organizacijos vertybėmis, diegiant gerąsias pasaulines praktikas bei standartus viešosios politikos srityje. Šaltinis: LR URM skelbiama informacija [<https://www.urm.lt/default/lt/ebpo>].

tybių teisės sistemų matymą bei suvokimą, todėl šio „klubo“ išvados vienoje siauroje tik šios organizacijos veiklai ir tikslams aktualioje srityje, išimtoje iš bendro valstybės teisinės sistemos konteksto, negali būti laikomos tinkamu šaltiniu galiojančio teisinio reguliavimo, o juo labiau – visos teisinės sistemos, keitimo ir / ar juo labiau – baudimo pagrindu. Be to, jokie šios organizacijos nutarimai neturi privalomojo pobūdžio ir yra rekomendaciniai. Atsižvelgti į EPBO pasiūlymus ar ne, valstybės sprendžia visiškai savarankiškai. EPBO išvados ir pozicija gali tapti **tik pagrindu tarpinstituciniam dialogui**, kompleksiskai ir sistemiskai sprendžiant, kaip vienu (šiuo atveju – besąlygiško laisvosios rinkos propagavimo) tikslų galima siekti, nepažeidžiant kitų viešąjį interesą turinčių užtikrinti valstybės tikslų, šiuo konkrečiu atveju įgyvendinamų per notarus.

Pastebėtina ir tai, kad Pranešime atlikta Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikos **selektyvi analizė taip pat yra ganėtinai vienpusė**. Akcentuojama tik šio teismo pozicija dėl ekonominės notaro veiklos, tačiau visiškai ignoruojama tai, kad teismas taip pat ne kartą akcentavo ir notaro atliekamų viešojo pobūdžio funkcijų pobūdį bei tai, kad notaras nėra pripažįstamas eiliniu komercinės ūkinės veiklos subjektu³¹.

Reziumuojant visus išdėstytus argumentus, gali būti daroma vienareikšmė išvada, kad Konkurencijos tarybos Viešųjų subjektų priežiūros grupės Pranešime 6S-5 (2019), kurio pagrindu Konkurencijos taryba jau yra baigusi tyrimą, esančios išvados dėl notarų atlyginimo dydžių bei notarų skaičiaus dereguliavimo iš esmės prieštarauja lotyniškojo notariato prigimčiai bei esmei, o kartu – ir Lietuvos Respublikos notariato įstatymo tikslams bei notarų veiklą reglamentuojančiai teisei sistemai, taip pat Lietuvos teismų praktikoje formuojamiems galiojančio teisinio reglamentavimo aiškinimo ir taikymo praktikos principams, todėl jų realizavimas esmingai pažeistų teisinės sistemos principus, be to, Konkurencijos tarybos sprendimo tyrime pagal kvestionuotinas Pranešimo išvadas priėmimas netinkamu laiku būtų nesuderinamas su valstybės institucijų nuosekliu ir efektyviu darbu, kai sprendimas būtų priiminėjamas nesulaukus ypač reikšmingos teismų praktikos analizuojamais klausimais.

³¹ ESTT 2002 m. spalio 24 d. Sprendimas byloje Nr. C-82/01P.

Prof. habil. dr.
Vilenas Vadapalas,
advokatas

TEISINĖ IŠVADA

Dėl Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos Viešųjų subjektų priežiūros grupės 2019 m. kovo 21 d. pranešimo Nr. 65-5 (2019) „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu patvirtintų notarų atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą dydžių nustatymo atitikties Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsnio reikalavimams“

Advokatų
profesinė bendrija
EUROLEX

Lietuvos notarų rūmų (toliau – Notarų rūmai) prašymu pateikiu teisinę išvadą dėl Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos Viešųjų subjektų priežiūros grupės 2019 m. kovo 21 d. pranešimo Nr. 65-5 (2019) „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu (toliau – Įsakymas) patvirtintų notarų atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą dydžių (toliau – Laikinieji dydžiai) nustatymo atitikties Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsnio reikalavimams“ (toliau – Pranešimas).

Konkurencijos įstatymo 4 straipsnis nustato Viešojo administravimo subjektų pareigą užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę¹. Šis Konkurencijos tarybos tyrimas pradėtas pagal Konkurencijos įstatymo 4 straipsnį, kurį sudaro dvi dalys: pirmą dalį, nustatanti bendrą principą, įpareigojanti šiuos subjektus užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę, ir antrą dalį, draudžianti priimti teisės aktus ar sprendimus, diskriminuojančius ūkio subjektus atitinkamoje rinkoje (išskyrus atvejus, kai skirtingų konkurencijos sąlygų neįmanoma išvengti vykdant įstatymų reikalavimus).

Tyrimas apibendrinamas išvadomis, kad pažeistas tik minėto straipsnio 1 dalies reikalavimas (88 p.) ir kad notarų skaičiaus ribojimas gali neigiamai veikti konkurenciją (99 p.).

¹ **4 straipsnis. Viešojo administravimo subjektų pareiga užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę**
1. Viešojo administravimo subjektai, įgyvendindami pavestus uždavinius, susijusius su ūkinės veiklos reguliavimu Lietuvos Respublikoje, privalo užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę.
2. Viešojo administravimo subjektams draudžiama priimti teisės aktus arba kitus sprendimus, kurie teikia privilegijas arba diskriminuoja atskirus ūkio subjektus ar jų grupes ir dėl kurių atsiranda ar gali atsirasti konkurencijos sąlygų skirtumų atitinkamoje rinkoje konkuruojantiems ūkio subjektams, išskyrus atvejus, kai skirtingų konkurencijos sąlygų neįmanoma išvengti vykdant įstatymų reikalavimus.

Įstatymo numatyto notarų skaičiaus ribojimo Pranešimas nesiūlo ir negalėjo kvalifikuoti Teisingumo ministerijos padarytu konkurencijos teisės pažeidimu. Pranešime nurodoma, jog toks ribojimas gali neigiamai veikti konkurenciją. Pranešime teigiama, jog Teisingumo ministerija nesilaikė Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje nustatytos „pozityvios pareigos valstybės institucijoms užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę“ (57–58 p.). Dėl notarų skaičiaus ribojimo panaikinimo Pranešimo autoriai siūlo kreiptis į Vyriausybę, kad ši įvertintų Notariato įstatymo 6 straipsnyje nustatytą reglamentavimą dėl notarų skaičiaus ribojimo.

Pagal Pranešimo 80–82 punktus Teisingumo ministerijos aktas įvertintas kaip pavojingas pažeidimas, nes pažeidimo geografinis plotas Lietuvos mastu yra didelis, ir kad dėl to yra pagrindas didinti pradinį nuo padaryto pažeidimo pavojingumo ministerijai priklausantį baudos dydį. Logiškai, kadangi kiekvienos ministerijos veiklos teritorija yra Lietuvos Respublikos teritorija, todėl dažniausiai visus ministerijų galimai įvykdytus konkurencijos teisės pažeidimus – joms pavestus priimti deleguotos teisėkūros teisės aktus, kuriuos Konkurencijos taryba vertintų kaip 4 straipsnio 1 dalies bendro principo pažeidimą – derėtų kvalifikuoti kaip pavojingus ir dėl to didinti ministerijoms skiriamas baudas.

Pranešime nėra teisinės viešojo administravimo subjekto veiksmų ar teisės aktų kvalifikacijos, pagrįstos galiojančiais teisės aktais ir teismų praktika. Bendra nuoroda į neva pažeistą Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalį teisinės kvalifikacijos vaidmens neatlieka. Pranešime taip pat nėra faktinių aplinkybių ir konkurencijos tiriamoje rinkoje vertinimo, reikalingo konkurencijos teisės pažeidimui nustatyti. ESSTT 2017 m. kovo 9 d. sprendime byloje C-342/15, *Piringer*, ryšium su paslaugų teikimo ir įsisteigimo laisvėmis notarų veikloje pabrėžė, jog „Teisingumo Teismas jau yra nusprendęs, jog tai, kad notarų veikla siekiama bendrojo intereso tikslų, visų pirma užtikrinti privačių asmenų sudarytų dokumentų teisėtumą ir teisinį saugumą, yra imperatyvus bendrojo intereso pagrindas, pateisinantis galimus SESV 49 straipsnio apribojimus, kuriuos lemia notarų veiklos ypatumai, pavyzdžiui, notarų veiklos organizavimas nustatant jiems taikomą įdarbinimo tvarką, ribojant jų skaičių ar teritorinę kompetenciją, numatant atlyginimo už notarinius veiksmus, notarų nepriklausomumo, su jų pareigomis nesusuderinamos veiklos taisyklės ir jų nepakeičiamumo garantijas, jei šie apribojimai leidžia pasiekti tokius tikslus ir yra tam būtini“ (60 p.). Europos Komisija Pranešime dėl konkurencijos profesinių paslaugų srityje (*COM (2004) 83 final*), nagrinėdama konkurencijos tarp reguliuojamų profesinių paslaugų teikėjų liberalizavimo galimybes, išskyrė notarų profesiją kaip išimtį, kurioje „kainų reguliavimas derinamas su įėjimo į šią rinką apribojimais ir reklamos draudimais, kas rimtai riboja konkurenciją“ (36 punktas).² Analogišką poziciją dėl notarinių paslaugų rinkos Lietuvoje išreiškė Lietuvos

² „35. Tikėtina, kad maksimalios kainos gali apsaugoti vartotojus nuo pernelyg didelių įkainių rinkose, kuriose nustatyti aukšti įėjimo į rinką barjerai ir nėra veiksmingos konkurencijos. Tačiau neatrodo, kad ši išvada teisinga daugelio šių ES profesijų atžvilgiu.

36. Viena galima išimtis yra lotyniškujų notarų profesija, kurioje kainų reguliavimas derinamas su įėjimo į šią rinką apribojimais ir reklamos draudimais, kas rimtai riboja konkurenciją.“ – Communication from the Commission. Report on Competition in Professional Services. Brussels, 9.2.2004, COM (2004) 83 final. Žr. taip pat: Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir Regionų komitetui – Laisvosios profesijos – Didesnių reformų galimybė – 2004 m. vasario 9 d. Konkurencijos laisvųjų profesijų srityje ataskaita, KOM(2004) 83, tęsinys (SEK(2005) 1064).

Respublikos konkurencijos taryba 2005 m. darbo ataskaitoje:

„Notarinių paslaugų rinkoje, kuri yra labai suvaržyta, bei esant didelei notarinių paslaugų paklausai, net ir atsiradus galimybei konkuruoti kainomis, vargu ar galima tikėtis mažesnių kainų, nei būtų nustatytos maksimalios, jei nebus kreipiamas dėmesys į kitas aplinkybes.“ (Ataskaitos 17 psl.)³

Įstatymų ir kitų teisės aktų nustatyti notarų paslaugų rinkos suvaržymai Lietuvoje lemia tai, jog notarų galimybė konkuruoti kainomis yra labai maža.

Vien tik Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalies pagrindu viešo administravimo subjektų aktai ar sprendimai negali būti kvalifikuojami kaip konkurencijos teisės pažeidimai. Kvalifikavimo kriterijus ir sąlygas, tai yra tokio pažeidimo sudėtį įstatymo leidėjas numato 2 dalyje, kuri reikalauja nustatyti, kad „priimtas teisės aktas ar sprendimas teikia privilegijas arba diskriminuoja atskirus ūkio subjektus ar jų grupes“ (*neteisėtas aktas*) „ir dėl kurių atsiranda ar gali atsirasti“ (*priežastinis ryšys tarp akto ir jo žalingų pasekmių*) „konkurencijos sąlygų skirtumų atitinkamoje rinkoje konkuruojantiems ūkio subjektams“ (žalingos pasekmės), „išskyrus atvejus, kai skirtingų konkurencijos sąlygų neįmanoma išvengti vykdant įstatymų reikalavimus“ (*aplinkybės, pašalinančios teisės akto ar sprendimo neteisėtumą*). Todėl Konkurencijos įstatymo 4 straipsnis turi būti aiškinamas, kaip reikalaujantis nustatyti, ar teisės aktas arba sprendimas teikia privilegijas ar diskriminuoja ūkio subjektus, tuo sudarydamas skirtingas konkurencijos sąlygas, dėl ko konkurencija bus iškreipta. 4 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatos neatskiriamos viena nuo kitos. Tiriant notariato veiklą reglamentuojančius deleguotos teisėkūros teisės aktus, būtina nustatyti, ar šie aktai atitinka įstatymų reikalavimus konkrečiame teisinio reguliavimo sektoriuje. Pranešimas apsiriboja teiginiu, kad „Notariato įstatymas nenumato, jog atlyginimo dydžiai už notarinių veiksmų atlikimą turi būti fiksuoti ar nustatytas minimalus atlyginimo dydis“ (61 p.) ir nuoroda į šio įstatymo 191 straipsnį, nustatantį notarų atlyginimo dydžių nustatymo kriterijus, taip pat tai, kad šie dydžiai (Laikinieji dydžiai) turi būti suderinti su Finansų ministerija (61 p. išnaša nr. 27). Jeigu Pranešimas mini būtinumo ir proporcingumo kriterijus, šių kriterijų pritaikymas tvirtinant tokių mokesčių dydžius yra visų pirma pastarosios ministerijos, o ne Teisingumo ministerijos kompetencijoje.

Laikinieji dydžiai nesuteikė jokių privilegijų jokiems notarams. Jie nediskriminuoja jokių notarų ar jų grupių. Laikinieji dydžiai nenustato jokių „konkurencijos sąlygų skirtumų“ notarams. Nėra pagrindinio elemento, dėl kurio būtų konkuruojama – skirtingų kainų tai pačiai ūkio subjektų kategorijai. Gali būti konkuruojama tik darbo kokybe. Įstatymai taip pat nustato specialius reikalavimus notarų įsisteigimui ir veiklai. Į pastarąją neteisėtumą pašalinančią aplinkybę, taip pat nustatytą 4 straipsnio 2 dalyje, Pranešime neatsižvelgiama. Beje, siūlymas, kad būtų kreiptasi į Vyriausybę dėl įstatymų pakeitimo *prima facie*, rodo, kad tariamai „skirtingų konkurencijos sąlygų“ panaikinimas galimas tik keičiant įstatymą, o ne Teisingumo ministerijai šio įstatymo deleguotą priimti teisės aktą.

Viešojo administravimo subjektų veiksmų neteisėtumo negalima preziumuoti. Pranešime nėra jokio teisinio ar faktinio pagrindo, leidžiančio daryti išvadą, kad Teisingumo ministerija pažeidė kokias nors Lietuvos Respublikos ir / ar ES konkurencijos teisės normas. Teisingumo ministerija neatliko jokių veiksmų, nepriėmė jokio teisės akto ar sprendimo,

³ http://kt.gov.lt/uploads/publications/docs/749_d61f69908c90e34be351892220c20c57.pdf

kuris pažeistų konkurencijos teisės normas ar skatintų jas pažeisti. Jos priimtas deleguotos teisėkūros aktas neskatino jokio antikonkurencinio susitarimo, antikonkurencinių suderintų ūkio subjektų veiksmų ar tokių subjektų asociacijų antikonkurencinių sprendimų, piktnaudžiavimo dominuojančia padėtimi arba konkurenciją, galinčią iškreipti valstybės pagalbą ar įmonių koncentraciją. Ministerija jokiais kitais veiksmais neskatino kokių nors konkurenciją ribojančių ar iškreipiančių veiksmų. Teisingumo ministras patvirtino Laikinuosius dydžius, atitinkančius galiojančius Lietuvos Respublikos įstatymus. Dar daugiau, Notariato įstatymas įpareigoja teisingumo ministrą nustatyta tvarka patvirtinti Laikinuosius dydžius. Jis taip pat turėjo priimti Notarų gyventojams teikiamų paslaugų poreikių vertinimo metodiką, kuri kartu su Notariato įstatymo 19¹ straipsniu nustato gana aiškius kriterijus.

Priimti deleguotos teisėkūros aktai nėra neteisėti „pagal jų tikslą“, tai yra pagal bendrą principą, paprastai taikomą karteliams. Visai kitais atvejais konkurencijos teisėje būtinas pažeidimo tyrimas „pagal jo poveikį“. Tokio, bent minimalaus, Laikinių dydžių poveikio tyrimo Pranešime nėra.

Pranešimą sudaro 14 puslapių, tačiau jame yra tik 4 punktai, iš kurių galima suprasti, jog ministerijos veiksmai vertinami kaip Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalies pažeidimas (60, 61, 63 ir 70 p., o 63 ir 70 p. išvados kartojamos). Visi šie punktai yra tik bendro pobūdžio teiginiai. Pranešimo autoriai siūlo modelį ar metodiką, kuriuos jie laiko privalomais ir už kurių pažeidimą ar nesilaikymą jie siūlo skirti baudą Teisingumo ministerijai. Tyrimas pradėtas ir vykdomas dėl „tokio reglamentavimo modelio, kuriuo įtvirtinami minimalūs notarų teikiamų paslaugų atlyginimo dydžiai“ (10 p.), „kai notarų skaičių, jų buveinę ir veiklos teritoriją nustato teisingumo pagal savo pasirinktą Notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų poreikių vertinimo metodiką“ (22 p.), o ministerijos buvo paprašyta „pagrįsti, dėl kokių priežasčių Lietuvoje pasirinktas toks modelis, kai notarų skaičius yra fiksuotas, ir nurodyti grėsmes, dėl kurių notarų skaičius negali būti nefiksuotas“ (ten pat). Tariamą pažeidimo kvalifikacijos, kurią bandė atlikti Pranešimo autoriai, esmė yra 71 punkte, kuriame daroma apibendrinta „išvada, kad toks viešojo administravimo subjekto ūkinės veiklos reguliavimas, koks yra nustatytas Laikiniuosiuose dydžiuose, negali būti suderintas su 4 straipsnio reikalavimais, įpareigojančiais viešojo administravimo subjektus užtikrinti sąžiningą konkurenciją“. Jei taip, Konkurencijos taryba neišvengiamai turėtų tirti 4 straipsnio 2 dalies reikalavimų pažeidimą. Tokio tyrimo Pranešime nėra.

Laikinieji dydžiai ir kitas ministerijos aktas – Notarų gyventojams teikiamų paslaugų poreikių vertinimo metodika – buvo patvirtinti pagal Notariato įstatyme įtvirtintus kriterijus ir nustato notarų veiksmų įkainius, šių įkainių nustatymo kriterijus, metodiką, notarų skaičių, jų buveinę, veiklos teritoriją ir t. t. Šie kriterijai nesutampa su Pranešimo autorių siūlomu Teisingumo ministerijai modeliu, kuris nuo 1999 metų su reguliariais pakeitimais taikomas Lietuvoje. Tačiau modelių ar metodikos neatitikimas ar nesutapimas nėra pagrindas nustatyti teisės pažeidimą ir juo labiau – skirti kam nors teisinę sankciją.

Pranešimo autoriai nenustatė jokių Laikinių dydžių nuostatų poveikio rinkai galimų pasekmių ar grėsmių. Pranešimo autoriai nurodo, jog Laikinieji dydžiai taikomi nuo 1999 metų, šių dydžių yra 88. Dydžiai įvairuoja nuo fiksuotų dydžių, dydžių „žirklių“ iki proporcingų dydžių ir pan. Jeigu toks poveikis ar jo reali tikimybė egzistuotų, tai galima būtų apibrėžti. Paprasta prezumpcija, jog tam tikri (kokie?) Laikinių dydžių minimalūs ar fiksuoti įkainiai

pažeidžia bendrą Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalies nuostatą dėl sąžiningos konkurencijos laisvės užtikrinimo, negali būti pagrindu teigti, kad ši nuostata buvo pažeista. Tai tik Pranešimo autorių prielaida.

Konkurencijos teisėje galima prielaida (prezumpcija), kad konkurencijos teisė pažeista nepriklausomai nuo pažeidimo poveikio, pagal savo teisinę prasmę yra paneigiama teisinė prezumpcija. Preziumuojama, kad kai yra nustatytas faktais pagrįstas kartelis (antikonkurencinis susitarimas, antikonkurenciniai suderinti konkurentų veiksmai ar antikonkurencinis ūkio subjektų asociacijos sprendimas), to pakanka, kad būtų konstatuotas pažeidimas ir taikoma teisės aktų numatyta sankcija. Tokią prezumpciją galima paneigti, jeigu kartelio buvimo faktai yra nepakankami teisei kvalifikacijai, arba jie yra priešaringi. Pagal bendrą principą, aiškiai nustatyto kartelio atveju ekonominio poveikio (esamo at galimo) rinkai tyrimas nebereikalingas. Visais kitais atvejais esamo ar pagrįstai tikėtino ekonominio poveikio rinkai vertinimas pagal konkurencijos priežiūros institucijos nustatytus (ir vėliau teisme) įrodytus faktus yra būtinas. O dėl ekonominių teorijų, modelių ir metodikų, taikomų pažeidimo buvimui pagrįsti, Europos Komisija Žaliojoje knygoje dėl vertikalių apribojimų EB konkurencijos politikoje (angl. *Green paper on vertical restraints in EC Competition Policy*) nurodė:

„Pirma, griežta ekonominė teorija yra tik vienas politikos [V. V. – konkurencijos politikos] šaltinių. Praktikoje ekonominės teorijos taikymas turi būti daromas galiojančių teisinių tekstų ir jurisprudencijos kontekste. Antra, ekonominės teorijos yra būtinai grindžiamos supaprastintomis prielaidomis, dažnai padarytomis stilizuotų teorinių modelių, kuriuose neatsižvelgiama į visus realaus gyvenime nagrinėjamų bylų sudėtingą kontekstą.“⁴

Pranešime nėra jokie ekonominio ar kitokio modelio jo teiginiams pagrįsti, nors siūloma įpareigoti keisti galiojantį Lietuvoje notarų paslaugų įkainių modelį. Bendrais bruožais aprašyta ir siūloma liberalaus reguliavimo schema neleistų fiksuotų įkainių, įkainių intervalų („žirklių“) tarp minimalių ir maksimalių įkainių. Tokiu būdu galima spėti, jog visos notarinių veiksmų atlikimo kainos turėtų būti proporcingos (ar maksimaliai nustatytos) arba net susitarimo tarp notaro ir fizinio ar juridinio asmens, prašančio tokį veiksmą atlikti, reikalas. Tokie neapibrėžti reikalavimai nėra pagrįsti būtinumo bei proporcingumo kriterijais, kuriuos 70 punkte tik mini Pranešimo autoriai.

Europos Komisija Pranešime dėl konkurencijos profesinių paslaugų srityje (COM (2004) 83 final) pabrėžė:

„Galiausiai, Komisijos nuomone, bet kokiame profesinio reguliavimo tyrime turi būti taikomas proporcingumo testas. Taisyklės turi būti objektyviai būtinos pasiekti aiškiai nustatytą bei teisėtą viešąjį tikslą ir jos turi būti mažiausiai ribojančiu konkurenciją mechanizmu tam, kad pasiektų šį tikslą. Tokios taisyklės turi vienodai tarnauti naudotojams ir profesionalams.“

Šis reikalavimas dėl proporcingumo testo taikymo patvirtintas ESTT praktikoje. 2017 m. lapkričio 23 d. sprendime bylose C-427/16 ir C-428/16, „CHEZ Elektro Bulgaria“, dėl advokatų profesinės organizacijos nustatytų minimalių honorarų dydžių teisėtumo Teisingumo Teismas, atsakydamas į Bulgarijos teismo prejudicinį klausimą, nurodė:

⁴ 86 European Commission. Green Paper on Vertical Restraints in EC Competition Policy

„Prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikęs teismas turi patikrinti, ar atsižvelgiant į konkrečią taikymo tvarką toks teisės aktas iš tikrųjų atitinka teisėtus tikslus ir ar jame nustatyti apribojimai neviršija to, kas būtina užtikrinant šių teisėtų tikslų įgyvendinimą.“

Pranešimas siūlo reikalauti, kad Teisingumo ministerija per 6 mėnesius panaikintų ar pakeistų Laikinuosiuose dydžiuose „nustatytus fiksuotus ir minimalius notarų atlyginimo dydžius taip, kad neprieštarautų Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio reikalavimams“⁵. Dauguma 88 Laikinuose dydžiuose nustatytų įkainių yra fiksuoti, tai yra dydžiai, nustatyti kaip eurų suma ar minimalių ir maksimalių dydžių eurais intervalas ir / ar proporcinis įkainis. Tačiau kokiais ekonominiais, socialiniais ar moraliniais kriterijais gali būti pagrįstas reikalavimas atsakyti fiksuoto, nustatyti maksimalų ar proporcinį įkainį arba net nustatyti laisvai sutartą notaro ir testatoriaus testamentinio tvirtinimo kainą?

Pranešimo autoriai daro nuorodą į EBPO (Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos) 2018 m. atliktą analizę apie liberaliąsias profesijas Portugalijoje (66 p.). Manau, kad šioje išvadoje turiu padaryti nuorodą į Europos Komisijos atliktas studijas. 2017 metais Europos Komisija paskelbė atitinkamų nacionalinių tyrimų rezultatus 6 ES valstybėse narėse (Austrijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Graikijoje, Italijoje, Jungtinėje Karalystėje). Studijoje „Reikalavimų liberalioms profesijoms liberalizavimo rezultatai Graikijoje“⁶ daugiau aprašytas Graikijos notariato modelis. Kitos 5 studijos konkrečios ir tikslios informacijos apie teisinį notariato reglamentavimą nepateikia, nebent Italijos studija rodo, kad šioje ES valstybėje narėje įvyko bendras radikalus teisinių profesijų atstovų teikiamų paslaugų įkainių liberalizavimas. Graikijos studija savo ruožtu neduoda pagrindo teigti, kad Graikijoje įvykusios reformos pavyzdys yra pažangesnis ar „liberalesnis“ už lietuvišką notariato veiklos reguliavimo modelį. Graikijos įstatymo Nr. 3919/2011 ir po jo sekusio Graikijos prezidento dekreto įgyvendinimas racionalizavo proporcinis notarinius įkainius, tuo sumažindamas sandorių kaštus jų šalims, taip pat padidino kasmet naujai paskiriamų notarų skaičių. Tačiau išlieka geografiniai apribojimai – kiekvienas notaras praktikuoja apygardos teismo, kuriame jis registruotas, teritorijoje (išskyrus Atikos regioną). Notaras, kaip ir anksčiau, gali steigti tik vieną biurą regione, kuriame jis registruotas. Bendri notarų biurai draudžiami. Graikijoje toliau taikomi fiksuoti minimalūs įkainiai, kurie derinami su proporciniais įkainiais, taip pat kaip ir Lietuvoje. Ministerijos dekretas Nr. 111376/2012 nustato fiksuotus įkainius už sandorių šeimos ir įmonių teisės srityse tvirtinimą ir proporcinis kainas priklausomai nuo sandorio kainos pagal žemėjančią skalę nekilnojamo turto aktams. Notarams numatomas atlygis paliekant jiems 70 proc. nuo visų jų pajamų už sandorius, kuriems numatyti fiksuoti įkainiai ir tam tikra nustatyta atlygio dalis už nekilnojamo turto sandorius, kurių tvirtinimui nustatyti proporciniai įkainiai. „Proporcinį įkainių nustatymas žemėjančia skale gali būti vertinamas kaip esminis pokytis minimalių kainų racionalizavimo linkme, ypač dėl didelės vertės nekilnojamo turto sandorių“, – rašoma šioje studijoje⁶. Tokioje schemoje notarų konkurencija kainomis, kaip ir Lietuvoje, yra daugiau hipotetinė nei reali. Taip pat akivaizdu, kad tokio pobūdžio reforma reikalautų atitinkamų valstybinių mokesčių pakeitimų.

⁵ Pranešimo 13 puslapis, „Pasiūlymai Konkurencijos tarybai“, 3 punktas.

⁶ European Commission. DG for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. The effects of liberalization of professional requirements in Greece. Centre of Planning and Economic Research (KEPE). October 2015, p. 16–17.

Pranešime siūlomas neapibrėžtas reikalavimas keisti Laikinuosius įkainius yra reikalavimas įvykdyti reformą, kurios Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija pagal galiojančius įstatymus, įskaitant Notariato įstatymą, įvykdyti negalėtų. Tokio pobūdžio mokestinio reguliavimo keitimo įpareigojimai viešojo administravimo subjektui, tokiam kaip ministerija, išeina iš Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos kompetencijos ribų. Konkurencijos taryba negali reikalauti, kad Teisingumo ministerija vykdytų įstatymų reformą.

Pranešimo autoriai akcentuoja vartotojų apsaugą reguliuojant kainas. O dėl valstybės reglamentuojamų kainų poveikio įmonių konkurencijai ir vartotojams, galima pasiremti Teisingumo Teismo išvadomis *GlaxoSmithKline* byloje, kurioje Teismas nagrinėjo *inter alia* klausimą dėl valstybės institucijų privalomų susitarimų su ūkio subjektais dėl vaistų kainų, kuriais galimai būtų panaikinama konkurencija, jai gali būti trukdoma, ji gali būti ribojama arba iškraipoma. Teismas 2009 m. spalio 6 d. sprendimo 63 pastraipoje sujungtose bylose C-501/06 P, C-513/06 P, C-515/06 P ir C-519/06 P, *GlaxoSmithKline Services Unlimited*, pabrėžė, jog iš to, jog karteliai yra draudžiami (tuo metu tai draudė EB sutarties 81 straipsnis, dabar – SESV 101 straipsnis), „negalima daryti išvados, kad tik susitarimai, kuriais iš vartotojų atimami tam tikri privalumai, gali turėti antikoncepcinį tikslą. Kita vertus, svarbu pažymėti, kad Teisingumo Teismas nusprendė, jog EB 81 straipsniu, kaip ir kitomis Sutartyje išdėstytomis konkurencijos taisyklėmis, siekiama apsaugoti ne tik konkurentų arba vartotojų interesus, bet ir rinkos struktūrą ir kartu pačią konkurenciją. Todėl antikoncepcinio susitarimo tikslo konstatavimas negali būti tiesiogiai siejamas su tuo, kad aprūpinimo arba kainų atžvilgiu galutiniai vartotojai praranda veiksmingos konkurencijos privalumus (pagal analogiją žr. minėto sprendimo *T-Mobile Netherlands ir kt.* 38 ir 39 punktus)“.

Konkurencijos teisė ir vartotojų teisė yra skirtingos teisės šakos, nors konkurencijos skatinimas paprastai naudingas vartotojams. Tapatinant skirtingų teisės šakų normas būtų daroma kita teisės klaida: neva nėra konkurencijos teisės pažeidimo, kai nėra vartotojų teisių pažeidimo.

Dėl minimalių kainų paslaugoms nustatymo teisėtumo užtenka paminėti Europos Parlamento ir Tarybos 2006 m. gruodžio 12 d. direktyvą 2006/123/EB dėl paslaugų vidaus rinkoje, kuri minimalių kainų nedraudžia. Direktyvos preambulės 73 pastraipa skelbia, kad „nustatytų mažiausių ir (arba) didžiausių tarifų suderinamumo su įsisteigimo laisve vertinimas siejamas tik su tarifais, kuriuos kompetentingos institucijos nustato tam tikrų paslaugų teikimui“. Notarų paslaugų įkainiai išvis nėra susiję su paslaugų teikimu ES vidaus rinkoje, nes ši direktyva netaikoma tokio pobūdžio paslaugoms, o notarinių paslaugų ES vidaus rinka (bendroji ar vieninga rinka) neegzistuoja. Notarai neteikia savo paslaugų kitose ES valstybėse narėse, o kitų ES valstybių narių fiziniai ir juridiniai asmenys negali prašyti notaro atlikti notarinių veiksmų pagal šios kitos valstybės įstatymus ir t. t. Tokiu būdu tarp atskirų ES valstybių vidaus rinkų nustatyti teisiniai barjerai. Tai, kad notariniai veiksmai gali būti pripažinti kaip teisėti aktai ir vykdytini aktai kitoje ES valstybėje narėje, padėties nekeičia. Notarinių veiksmų pripažinimas kitoje valstybėje bendros notarinių paslaugų rinkos nesukuria.

Pagal Direktyvos 2006/123/EB 2 straipsnį ji netaikoma „veiklai, susijusiai su viešosios valdžios funkcijų vykdymu“ (2 straipsnio 2 dalies i punktas) ir „oficialiu vyriausybės aktu paskirtų notarų ir antstolių teikiamoms paslaugoms“ (2 straipsnio 2 dalies l punktas). Direktyvos 4 straipsnio 8 punktą prie „svarbių visuomenės interesų“ priskiria „prekybos sandorių sąžiningumą; kovą su sukčiavimu“. Notarai savo veikloje privalo šiuos interesus ginti.

Todėl valstybė, saugodama šiuos interesus ir griežtai reguliuodama notarų veiklą, taip pat ir notarų įkainius, gali nustatyti fiksuotus, minimalius, proporcingus ar kitokius įkainius.

Pranešimo autoriai remiasi ESTT sprendimais bylose dėl notarų įsisteigimo laisvės ribojimo diskriminuojant juos dėl pilietybės, kuriose tačiau notarų įkainių klausimas iš viso nebuvo liečiamas (31 p. ir 34 p.). Teisingumo Teismas visose šiose bylose nusprendė, kad ES valstybės narės, nustačiusios savo pilietybės sąlygą norintiesiems verstis notaro profesija kitiems ES piliečiams, neįvykdė įsipareigojimų pagal EB 43 straipsnį dėl įsisteigimo laisvės. Tačiau vienos ES valstybės narės piliečiai, norėdami tapti notarais kitoje ES valstybėje, bet kokiu atveju turi atitikti kitos valstybės teisės reikalavimus, kurioje jie norėtų įsisteigti, įskaitant valstybinės kalbos mokėjimo reikalavimą. 2005 m. rugsėjo 7 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2005/36/EB dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo netaikoma notarams. 2013 m. lapkričio 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/55/ES, kuria iš dalies keičiama Direktyva 2005/36/EB dėl profesinių kvalifikacijų pripažinimo 2 str. 1 p. *expressis verbis* nustato:

„Ši direktyva netaikoma oficialiu Vyriausybės aktu paskirtiems notarams.“⁷

Notarų profesijai taip pat netaikomos Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 98/5/EB, skirta padėti teisininkams verstis nuolatine advokato praktika kitoje valstybėje narėje nei ta, kurioje buvo įgyta kvalifikacija, ir Komisijos Direktyva 77/249/EEB, skirta padėti teisininkams veiksmingai naudotis laisve teikti paslaugas.

Viename ESTT sprendimų notarų įsisteigimo bylose (ESTT 2011 m. gegužės 24 d. sprendime byloje C-47/08, *Komisija prieš Belgiją*) Teismas nurodė:

„71 Belgijos Karalystė ir Lietuvos Respublika teigia, ketvirta, kad Sąjungos teisės aktų leidėjas patvirtino, jog notarai dalyvauja vykdant viešosios valdžios funkcijas. Šiuo atžvilgiu jos nurodo šio sprendimo 54 punkte nurodytus Sąjungos teisės aktus, iš kurių taikymo srities notarų vykdomos funkcijos pašalintos, nes jie dalyvauja vykdant viešosios valdžios funkcijas, arba kuriais pripažįstama, kad autentiškus aktus rengia viešosios valdžios arba bet kuri kita šiuo tikslu valstybės įgaliota institucija. Be to, iš šio sprendimo 55 punkte nurodytų aktų matyti, kad notarinių aktų vykdomoji galia prilyginama teismų sprendimų vykdomajai galiai.“⁸

⁷ Žr. ESTT 2015 m. rugsėjo 10 d. sprendimą byloje C-151/14, *Komisija prieš Latviją*, 75 p.

⁸ „54 Iš tiesų tiek 2000 m. birželio 8 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2000/31/EB dėl kurių informacinės visuomenės paslaugų, ypač elektroninės komercijos, teisinių aspektų vidaus rinkoje (Elektroninės komercijos direktyva) (OL L 178, p. 1; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 13 sk., 25 t., p. 399) 1 straipsnio 5 dalies d punktas, tiek Direktyvos 2005/36/41 konstatuojamoji dalis notarų veiklai netaikomi tik tiek, kiek ji reiškia tiesioginį ir konkretų dalyvavimą vykdant viešosios valdžios funkcijas. (...).

55 Kiek tai susiję su 2000 m. gruodžio 22 d. Tarybos reglamentu (EB) Nr. 44/2001 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo (OL L 12, 2001, p. 1; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 19 sk., 4 t., p. 42), 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamentu (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinančiu Reglamentą (EB) Nr. 1347/2000 (OL L 338, p. 1; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 19 sk., 6 t., p. 243), ir 2004 m. balandžio 21 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentu (EB) Nr. 805/2004, sukuriančiu neginčytinų reikalavimų Europos vykdomąjį raštą (OL L 143, p. 15; 2004 m. specialusis leidimas lietuvių k., 19 sk., 7 t., p. 38), Komisija mano, kad šiuose reglamentuose tik numatyta valstybių narių pareiga pripažinti ir paskelbti vykdytinais kitoje valstybėje narėje užregistruotus ir vykdytinus aktus.

Notarų paslaugų įkainiai, nustatyti Laikinuosiuose dydžiuose, negali daryti jokio anti-konkurencinio poveikio ES vidaus rinkoje. Būtina priminti, kad pagal Paslaugų direktyvos 2006/123/EB 2 straipsnį ji netaikoma „veiklai, susijusiai su viešosios valdžios funkcijų vykdymu“ (2 straipsnio 2 dalies i punktas) ir „oficialiu vyriausybės aktu paskirtų notarų ir antstolių teikiamoms paslaugoms“ (2 straipsnio 2 dalies l punktas). Direktyvos 4 straipsnio 8 punktą prie „svarbių visuomenės interesų“ priskiria „prekybos sandorių sąžiningumą; kovą su sukčiavimu“.

Valstybė, nustatydamą notarinių veiksmų įkainius, turi laikytis nediskriminavimo, proporcingumo, reikalingumo ir kitų demokratinių teisinių principų. Tai, kad notarų, ir kai kurių kitų teisinių profesinių įkainių nustatymas yra kiekvienos ES valstybės narės reikalas, nebent tokie įkainiai galėtų paveikti ES valstybių tarpusavio prekybą dėl diskriminavimo pasitelkus įkainius, patvirtina ir Teisingumo Teismo 2016 m. gruodžio 8 d. sprendime sujungtose bylose C532/15 ir C538/15, *Eurosanemamientos SL*, Teismo atlikta analizė:

„32 Pirmuoju klausimu byloje C532/15 ir pirmuoju ir antruoju klausimais byloje C538/15 prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikę teismai iš esmės siekia išsiaiškinti, ar SESV 101 straipsnis, siejamas su ESS 4 straipsnio 3 dalimi, turi būti aiškinamas taip, kad pagal jį draudžiamos tokios nacionalinės teisės nuostatos, kaip nagrinėjamosios pagrindinėse bylose, kuriose nustatytas procesinių atstovų honorarams taikomas tarifas, kuris gali būti sumažintas arba padidintas tik iki 12 %, o nacionaliniai teismai gali tik patikrinti, ar iš tikrųjų laikomasi nustatytų tarifų, bet neturi galimybės išimtiniais atvejais nukrypti nuo tarifus reglamentuojančiose teisės normose nustatytų dydžių.

(...)

34 Nors SESV 101 ir 102 straipsniai taikomi tik įmonių veiklai ir neapima valstybių narių įstatymų bei kitų teisės aktų, šie straipsniai, siejami su bendradarbiavimo pareigą įtvirtinančia ESS 4 straipsnio 3 dalimi, įpareigoja valstybes neres nepriimti arba nepalikti galioti įstatymų ir kitų teisės aktų, galinčių panaikinti įmonėms taikomų konkurencijos taisyklių veiksmingumą (šiuo klausimu žr. 2008 m. gegužės 5 d. Nutarties *Hospital Consulting ir kt.*, C386/07, nepaskelbta Rink., EU:C:2008:256, 19 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką).

35 Iš nusistovėjusios teismo praktikos matyti, kad ESS 4 straipsnio 3 dalis ir SESV 101 straipsnis pažeidžiami, kai valstybė narė įpareigoja ar skatina sudaryti SESV 101 straipsniui prieštaraujančius susitarimus ar sustiprina tokių susitarimų poveikį arba panaikina savo pačios teisės aktų valstybinį pobūdį perduodama privatiems subjektams atsakomybę priimti sprendimus, turinčius poveikį ekonomikos sektoriui (žr. 2006 m. gruodžio 5 d. Sprendimo *Cipolla ir kt.*, C94/04 ir C202/04, EU:C:2006:758, 47 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką).

36 Siekiant nustatyti, ar Ispanijos Karalystė panaikino pagrindinėse bylose nagrinėjamų teisės aktų valstybinį pobūdį, reikia patikrinti, pirma, ar ji perleido privatiems subjektams (šiuo atveju procesinių atstovų profesinėms asociacijoms) teisę nustatyti procesiniams atstovams mokėtinų mokesčių tarifus (šiuo klausimu žr. 2002 m. vasario 19 d. Sprendimo *Arduino*, C35/99, EU:C:2002:97, 36 punktą; 2006 m. gruodžio 5 d. Sprendimo *Cipolla ir kt.*, C94/04 ir C202/04, EU:C:2006:758, 48 punktą ir 2008 m. gegužės 5 d. Nutarties *Hospital Consulting ir kt.*, C386/07, nepaskelbta Rink., EU:C:2008:256, 21 punktą) ir, antra, ar valstybė pati kontroliuoja procesinių atstovų honorarų apskaičiavimą (šiuo klausimu žr. 2002 m. vasario 19 d. Sprendimo *Arduino*, C35/99, EU:C:2002:97, 42 punktą; 2006 m. gruodžio 5 d. Sprendimo *Cipolla ir kt.*, C94/04 ir C202/04, EU:C:2006:758, 51 punktą ir 2008 m.

gegužės 5 d. Nutarties *Hospital Consulting ir kt.*, C386/07, nepaskelbta Rink., EU:C:2008:256, 24 punktą).

37 Šiuo klausimu iš nutarties dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą byloje C532/15 matyti, kad Karaliaus dekretas Nr. 1373/2003 yra valstybės priimtas teisės aktas. Be to, savo rašytinėse pastabose Ispanijos vyriausybė pabrėžia, kad šį dekretą parengė ne procesinių atstovų profesinės asociacijos, o tai yra valstybės teisės aktas, patvirtintas Ispanijos Ministrų Tarybos pagal įprastą dekretų rengimo procedūrą.

38 Be to, kiek tai susiję su procesinių atstovų honorarų apskaičiavimo procedūra, iš nutarčių dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą matyti, kad ši procedūra priskiriama nacionalinių teismų kompetencijai. Šiuo klausimu prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikę teismai pažymi, kad apskaičiuodamas honoraro dydį nacionalinis teismas turi paįsytį Karaliaus dekretu Nr. 1373/2003 įtvirtintų sumų ir negali nei išimtiniais atvejais nuo jų nukrypti, nei vertinti honoraro dydžio proporcingumo suteiktai paslaugai.

39 Iš nutarčių dėl prašymo priimti prejudicinį sprendimą taip pat matyti, kad Karaliaus dekretu Nr. 1373/2003 numatyta, pirma, procesinio atstovo ir jo kliento galimybė 12 % padidinti arba sumažinti šiame karaliaus dekretu nustatytas honoraro sumas ir, antra, procesiniam atstovui mokėtino honoraro maksimali bendra suma toje pačioje byloje. Iš Ispanijos vyriausybės rašytinių pastabų matyti, kad šiame Karaliaus dekretu taip pat numatyta galimybė išimtiniais atvejais, gavus teismo leidimą, nukrypti nuo jame nustatytų maksimalių sumų ir klientų teisė per bylinėjimosi išlaidų nustatymo procedūrą ginčyti nereikalingas, papildomas, per dideles ar įstatyme nenumatytas išlaidas ir su byla nesusijusius honorarus.

40 Tokiomis aplinkybėmis negalima teigti, jog vien dėl to, kad Ispanijos Karalystės nacionaliniai teismai, apskaičiuodami procesinių atstovų honorarą, turi laikytis nacionalinės teisės akto, kurį ši valstybė narė parengė ir išleido pagal įprastą teisėkūros procedūrą, nuostatų, Ispanijos Karalystė perleido šio teisės akto parengimą ar jo įgyvendinimą procesinių atstovų profesinėms asociacijoms.

41 Dėl šio sprendimo 37–39 punktuose nurodytų priežasčių taip pat negalima šios valstybės narės kaltinti įpareigojus procesinių atstovų profesines organizacijas ar jas skatinus sudaryti SESV 101 straipsniui prieštaraujančius susitarimus ar stiprinus tokių susitarimų poveikį arba reikalavus ar skatinus pagal SESV 102 straipsnį draudžiamą piktnaudžiavimą dominuojančia padėtimi ar stiprinus tokio piktnaudžiavimo poveikį (šiuo klausimu žr. 2008 m. gegužės 5 d. Nutarties *Hospital Consulting ir kt.*, C386/07, nepaskelbta Rink., EU:C:2008:256, 26 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką).

42 Remiantis visu tuo, kas išdėstyta, į pirmąjį klausimą byloje C532/15 ir į pirmąjį ir antrąjį klausimus byloje C538/15 reikia atsakyti, kad SESV 101 straipsnis, siejamas su ESS 4 straipsnio 3 dalimi, turi būti aiškinamas taip, kad pagal jį nedraudžiamos tokios nacionalinės teisės nuostatos, kaip nagrinėjamosios pagrindinėse bylose, kuriose nustatytas procesinių atstovų honorarams taikomas tarifas, kuris gali būti sumažintas arba padidintas tik iki 12 %, o nacionaliniai teismai gali tik patikrinti, ar iš tikrųjų laikomasi nustatytų tarifų, bet neturi galimybės išimtiniais atvejais nukrypti nuo tarifus reglamentuojančiose teisės normose nustatytų dydžių.

43 Antruoju klausimu byloje C532/15 ir trečiuoju ir ketvirtuoju klausimais byloje C538/15 prašymus priimti prejudicinį sprendimą pateikę teismai iš esmės siekia išsiaiškinti, ar SESV 56 straipsnis turi būti aiškinamas taip, kad pagal jį draudžiamos tokios nacionali-

nės teisės nuostatos, kaip nagrinėjamosios pagrindinėse bylose, jeigu nacionaliniai teismai mano, kad jų negalima pateisinti svarbiu visuomenės interesu, kaip jis suprantamas pagal Direktyvos 2006/123 4 straipsnio 8 punktą, ir kad jos neatitinka proporcingumo ir būtinybės sąlygų, kaip jos suprantamos pagal šios direktyvos 15 straipsnio 2 dalies g punktą ir šio straipsnio 3 dalį.

(...)

45 Šiuo klausimu, kiek prašymai priimti prejudicinį sprendimą susiję su pagrindinėse bylose nagrinėjamų teisės nuostatų suderinamumu su ESV sutarties nuostatomis, reglamentuojančiomis laisvę teikti paslaugas, pažymėtina, kad jos netaikomos situacijai, kurios visos aplinkybės susijusios tik su viena valstybe nare (šiuo klausimu žr. 2016 m. gegužės 12 d. Nutarties *Security Service ir kt.*, C692/15–C694/15, EU:C:2016:344, 23 punktą ir jame nurodytą teismo praktiką ir 2016 m. lapkričio 15 d. Sprendimo *Ullens de Schooten*, C268/15, EU:C:2016:874, 47 punktą).“

Ši jurisprudencija rodo, jog nėra jokio pagrindo teigti, kad Lietuvoje taikomi Laikinieji dydžiai iškreipia ar gali iškreipti notarų konkurenciją. Lietuvos Respublikos notarų įkainiai negali ne tik iškreipti, bet net tiesiogiai paveikti prekybos paslaugomis tarp ES valstybių narių, kas yra būtina SESV 101 ar 102 straipsnių taikymo sąlyga. Lietuvos Respublika neperdavė Notarų rūmams teisės nustatyti notarų įkainius. Laikinieji įkainiai taip pat leidžia notarams nukrypti nuo nustatytų įkainių arba net atleisti klientus nuo mokėjimų.

Visuotinės notarų paslaugų įkainių liberalizavimo tendencijos Europos Sąjungos valstybėse narėse paprasčiausiai nėra⁹. Pranešimo autorių nuorodos į EBPO (Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijoje) vykusius svarstymus, tyrimus ar rekomendacijas (žr. Pranešimo 65 ir 66 p.) taip pat nėra joks pagrindas kvalifikuoti Laikinosius dydžius kaip Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio pažeidimą.

Pranešime Laikinieji dydžiai nėra įvertinti pagal nediskriminavimo, proporcingumo, reikalingumo principus. O dėl dydžių proporcingumo, neaišku, ar tyrimo metu Finansų ministerija, su kuria privalomai buvo derinami Laikinieji dydžiai ir jų pakeitimai, pasisakė dėl šių dydžių Konkurencijos tarybai.

Teisingumo ministras, tvirtindamas Laikinosius dydžius, nepažeidė ir negalėjo pažeisti taip pat SESV 106 straipsnio reikalavimų. Šis straipsnis nustato:

1. Valstybės įmonėms bei įmonėms, kurioms valstybės narės suteikia specialias arba išimtines teises, valstybės narės nepriima naujų teisės aktų ir nepalieka galiojančiųjų, prieštaraujančių Sutartyse nurodytoms taisyklėms, ypač toms taisyklėms, kurios yra nustatytos 18 ir 101–109 straipsniuose.
2. Įmonėms, kurioms yra patikėta teikti bendros ekonominės svarbos paslaugas, arba pajamų gaunančioms monopolinėms įmonėms Sutartyse nustatytos taisyklės, ypač konkurencijos taisyklės, yra taikomos, jei jų taikymas nei teisiškai, nei faktiškai netrukdo atlikti joms patikėtų specialių uždavinių. Prekybos plėtojimui neturi būti daroma tokio poveikio, kuris prieštarautų Sąjungos interesams.

⁹ Žr. Eamonn G. Hall. *The Common Law and Civil Law Notary in the European Union: a Shared Heritage and an Influential Future?* A paper delivered to the Notaries Society of England and Wales, 17 September 2015, London. <http://notaryinstitute.ie/European-Union-and-the-Notary.pdf>

3. Komisija užtikrina šio straipsnio nuostatų taikymą ir prireikus leidžia valstybėms narėms skirtas atitinkamas direktyvas arba priima sprendimus.“

Dėl to, kada ES valstybė narė pažeistų SESV 102 ir 106 straipsnius, ESTT 2017 m. spalio 26 d. sprendime byloje C 347/16, *Balgarska energiyana bursa AD (BEB)*, pavyzdžiui, nurodė:

„54 Iš Teisingumo Teismo jurisprudencijos taip pat matyti, kad valstybė narė pažeidžia SESV 102 straipsnyje ir 106 straipsnio 1 dalyje nustatytus draudimus tik tuo atveju, kai įmonė, kuriai ji suteikė specialias ar išimtinės teises, piktnaudžiauja savo dominuojančia padėtimi vien naudodamasi jai suteiktomis specialiomis ar išimtinėmis teisėmis arba kai dėl šių teisių gali susidaryti situacija, kai įmonė galėtų taip piktnaudžiauti. Vis dėlto vien tai, kad suteikiant specialias arba išimtinės teises, kaip tai suprantama pagal SESV 106 straipsnio 1 dalį, buvo sukurta dominuojanti padėtis, nėra savaime nesuderinama su SESV 102 straipsniu (šiuo klausimu žr. 2015 m. liepos 2 d. Sprendimo Gullotta ir Farmacia di Gullotta Davide & C., C 497/12, EU:C:2015:436, 23 punktą).“

Teisingumo Teismas 2014 m. rugsėjo 11 d. sprendime byloje C-67/13 P, *Groupement des cartes bancaires (CB)*, vertindamas bankų asociacijos sprendimo atitikimą konkurencijos teisei, nurodė, kad, remiantis Teismo praktika, siekiant įvertinti, ar įmonių susitarimas arba įmonių asociacijos sprendimas yra pakankamai kenksmingas, kad galėtų būti laikomas konkurencijos ribojimu „dėl tikslo“, kaip tai suprantama pagal EB 81 straipsnio 1 dalį, reikia išnagrinėti jo nuostatų turinį, siekiamus tikslus ir ekonominį bei teisinį taikymo kontekstą.

ESTT 2017 m. lapkričio 23 d. sprendimas sujungtose bylose C427/16 ir C428/16, „CHEZ Elektro Bulgaria“ AD dėl advokatų profesinės organizacijos nustatytų minimalių honorarų dydžių patvirtina aukščiau cituotą ESTT praktiką, šį sykį – dėl advokatų įkainių:

„46 Siekiant užtikrinti, kad profesinės organizacijos nariai veiksmingai veiktų laikydamiesi bendrojo intereso, šio intereso kriterijai turi būti pakankamai tiksliai apibrėžti įstatyme, o valstybė turi vykdyti veiksmingą kontrolę ir turėti įgaliojimų priimti galutinį sprendimą (šiuo klausimu žr. 2014 m. rugsėjo 4 d. Sprendimo API ir kt., C-184/13–C-187/13, C-194/13, C-195/13 ir C-208/13, EU:C:2014:2147, 41 punktą).

47 Nagrinėjamu atveju pagrindinėse bylose nagrinėjamame teisės akte nėra jokių konkrečių kriterijų, galinčių garantuoti, kad minimalūs advokato užmokesčio dydžiai, kaip antai nustatyti Aukščiausiosios advokatų tarybos, yra teisingi ir pagrįsti bendrojo intereso laikymusi. Konkrečiai kalbant, šiame teisės akte nėra nė vienos sąlygos, atitinkančios 2016 m. liepos 27 d. Varhoven administrativen sad (Aukščiausiasis administracinis teismas, Bulgarija) sprendime suformuluotus reikalavimus dėl, be kita ko, piliečių ir juridinių asmenų galimybės gauti kvalifikuotą teisinę pagalbą ir dėl būtinybės užkirsti kelią bet kokiam teikiamų paslaugų kokybės pablogėjimo pavojui.

48 Antra, dėl klausimo, ar Bulgarijos viešosios valdžios institucijos perdavė privatiems ūkio subjektams turimus advokatų užmokesčio minimalių dydžių nustatymo įgaliojimus, iš Teisingumo Teismo turimos bylos medžiagos matyti, kad vienintelė viešosios valdžios institucijos atliekama Aukščiausiosios advokatų tarybos nutarimų, kuriais nustatomi šie minimalūs dydžiai, kontrolė yra Varhoven administrativen sad (Aukščiausiasis administracinis teismas) vykdoma kontrolė, apribota klausimo, ar šie nutarimai atitinka Bulgarijos Konstituciją ir įstatymus.

49 Iš to darytina išvada: kadangi nėra nuostatų, galinčių garantuoti, kad Aukščiausioji advokatų taryba elgiasi kaip viešosios valdžios atstovas, veikiantis bendrojo intereso tikslais dėl valstybės veiksmingos kontrolės ir įgaliojimų priimti galutinį sprendimą, profesinė organizacija, kaip antai Aukščiausioji advokatų taryba, turi būti laikoma įmonių asociacija, kaip ji suprantama pagal SESV 101 straipsnį, kai priima nutarimus, nustatančius minimalius advokato užmokesčio dydžius.

50 Be to, kad Sąjungos konkurencijos taisyklės būtų taikomos pagrindinėse bylose nagrinėjamam teisės aktui, reikia, kad jis galėtų riboti konkurenciją vidaus rinkoje (pagal analogiją žr. 2014 m. rugsėjo 4 d. Sprendimo API ir kt., C-184/13–C-187/13, C-194/13, C-195/13 ir C-208/13, EU:C:2014:2147, 42 punktą).

51 Šiuo klausimu reikia konstatuoti, kad minimalių advokato užmokesčio dydžių, kurie privalomi pagal tokį nacionalinės teisės aktą, koks nagrinėjamas pagrindinėse bylose, ir dėl kurių kiti teisinių paslaugų teikėjai negali nustatyti mažesnių nei šie dydžiai tarifų, nustatymas priylgsta horizontaliam privalomų mažiausių tarifų nustatymui (šiuo klausimu žr. 2014 m. rugsėjo 4 d. Sprendimo API ir kt., C-184/13–C-187/13, C-194/13, C-195/13 ir C-208/13, EU:C:2014:2147, 43 punktą).

52 Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, reikia konstatuoti, kad toks nacionalinės teisės aktas, koks nagrinėjamas pagrindinėse bylose, pagal kurį, viena vertus, advokatui ir jo klientui draudžiama susitarti dėl užmokesčio dydžio, kuris būtų mažesnis nei advokatų profesinės organizacijos, pavyzdžiui, Aukščiausiosios advokatų tarybos nutarime nustatytas minimalus dydis, antraip šis advokatas būtų traukiamas drausminėn atsakomybėn, ir, kita vertus, teismui draudžiama nurodyti atlyginti honorarą, kuris yra mažesnis už tokį nustatytą minimalų dydį, gali apriboti konkurenciją vidaus rinkoje, kaip tai suprantama pagal SESV 101 straipsnio 1 dalį.

53 Vis dėlto reikia pažymėti, kad pagrindinėse bylose nagrinėjamam teisės aktui, pagal kurį įmonių asociacijos sprendimas, kurio tikslas ar poveikis yra konkurencijos ribojimas arba šalių ar vienos šalies veiksmų laisvės ribojimas, yra privalomas, nebūtinai taikomas SESV 101 straipsnio 1 dalyje, siejamoje su ESS 4 straipsnio 3 dalimi, nustatytas draudimas (2014 m. rugsėjo 4 d. Sprendimo API ir kt., C-184/13–C-187/13, C-194/13, C-195/13 ir C-208/13, EU:C:2014:2147, 46 punktas).

54 Iš tiesų siekiant taikyti šias nuostatas nagrinėjamais atvejais pirmiausia reikia atsižvelgti į visas aplinkybes, kuriomis nagrinėjamas įmonių asociacijos sprendimas buvo priimtas ar sukelia padarinių, ir, konkrečiai kalbant, į jo tikslus. Vėliau reikia išnagrinėti, ar iš to atsirandantis ribojamasis konkurencijos poveikis yra neišvengiamai susijęs su minėtų tikslų siekimu (2002 m. vasario 19 d. Sprendimo Wouters ir kt., C-309/99, EU:C:2002:98, 97 punktas; 2013 m. liepos 18 d. Sprendimo Consiglio Nazionale dei Geologi, C-136/12, EU:C:2013:489, 53 punktas ir 2014 m. rugsėjo 4 d. Sprendimo API ir kt., C-184/13–C-187/13, C-194/13, C-195/13 ir C-208/13, EU:C:2014:2147, 47 punktas).

55 Šiomis aplinkybėmis svarbu patikrinti, ar pagrindinėse bylose nagrinėjamosiose normose įtvirtinti apribojimai neviršija to, kas yra būtina, norint užtikrinti, kad būtų įgyvendinti teisėti tikslai (2006 m. liepos 18 d. Sprendimo Meca-Medina ir Majcen / Komisija, C-519/04 P, EU:C:2006:492, 47 punktas; 2013 m. liepos 18 d. Sprendimo Consiglio Nazionale dei Geologi, C-136/12, EU:C:2013:489, 54 punktas ir 2014 m. rugsėjo 4 d. Sprendimo API ir kt., C-184/13–C-187/13, C-194/13, C-195/13 ir C-208/13, EU:C:2014:2147, 48 punktas).“

Taikant šią ESTT praktiką šioje byloje reikia atsižvelgti į tai, kad Europos Sąjungoje egzistuoja advokatų paslaugų ES vidaus rinka, o notarų paslaugų ES rinkos nėra. Be to, Lietuvos Respublika neperdavė Notarų rūmams išimtinės ar diskrecinės teisės nustatyti notarų įkainius. Bet kokių atveju, šioje byloje atliktas tyrimas turėjo būti pagrįstas galimo poveikio nustatymu, proporcingumu ir reikalingumo kriterijais.

Atlikta analizė leidžia teigti, kad Konkurencijos tarybos Viešųjų subjektų priežiūros grupės atlikto tyrimo šioje byloje išvados neturi faktinio ir teisinio pagrindo.

Išvada

Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos tyrimas dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 1996 m. rugsėjo 12 d. įsakymu Nr. 57 „Dėl notarų imamo atlyginimo už notarinių veiksnių atlikimą, sandorių projektų parengimą, konsultacijas ir technines paslaugas laikinųjų dydžių patvirtinimo“ atitikties Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsnio reikalavimams turi būti nutrauktas.

TEISINĖ IŠVADA

Remianti trečiojo asmens Lietuvos notarų
rūmų poziciją Lietuvos Respublikos
Konkurencijos tarybos byloje
Nr. 18/xx/2/1/01/35/036 Nr. 6S-5(2019)

Dr. Assimakis
P. Komninos

Advokatas

1. Santrauka

1. Lietuvos notarų rūmai (**Notarų rūmai**) paprašė mūsų pateikti teisinę išvadą dėl Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos 2019 m. kovo 21 d. pranešimo Nr. 6S-5 (2019) (**Pranešimas**) ir ypač išnagrinėti jį Europos Sąjungos (ES) konkurencijos teisės principų požiūriu.
2. Iš pradžių patiksliname, kad šioje teisinėje išvadoje nagrinėjami ES konkurencijos teisės principai, aktuali Europos Sąjungos Teisingumo Teismo (**ESTT**) praktika ir Europos Komisijos administracinė praktika ir tik netiesiogiai aptariami Lietuvos konkurencijos teisės klausimai. Žinoma, mes suprantame, kad Lietuvos konkurencijos teisė atspindi ES konkurencijos teisę, todėl mūsų nuomonė dėl pastarosios išlieka taip pat aktuali, o kai kuriais atžvilgiais – lemiamą Lietuvos konkurencijos teisės atžvilgiu.
3. Pagal LR konkurencijos įstatymo (**Konkurencijos įstatymas**) 4 straipsnio 1 dalį viešojo administravimo subjektai, reguliuodami tam tikros veiklos vykdymą, privalo užtikrinti, kad visos jų šiai veiklai taikomos taisyklės atitiktų sąžiningos konkurencijos principus.¹ LR notariato įstatyme (**Notariato įstatymas**) numatyta, kad teisingumo ministras, suderinęs su Lietuvos Respublikos finansų ministru, nustato notarų paslaugų atlyginimo dydį, atsižvelgdamas į šio įstatymo 19¹ straipsnyje nurodytus atlyginimo dydžio (įkainių) nustatymo kriterijus. Todėl pagal Pranešimą, atlikdama Notariato įstatymu jai suteiktą įkainių nustatymo funkciją, Teisingumo ministerija kaip viešojo administravimo subjektas privalo užtikrinti, kad notarų įkainiai būtų nustatomi tokiu

¹ Pranešimo 30 ir 36 punktai.

būdu, koks atitinka sąžiningos konkurencijos principus pagal 4 straipsnio 1 dalį ir apsaugo vartotojus.²

4. Mūsų nuomone, Pranešime įsipareigojimas pagal 4 straipsnio 1 dalį aiškinamas kaip tas, kuris reikalauja, kad Teisingumo ministerija vadovautųsi konkurencingiausiu turimu variantu, reglamentuojant notarų veiklą, įskaitant notarų paslaugų įkainių nustatymą.³ Paprasčiau tariant, remiantis Pranešime išdėstyto požiūriu, Teisingumo ministerijai reikėjo numatyti notarų konkurencijos sistemą be jokių konkrečių minimalių ar fiksuotų įkainių. Todėl Pranešime daroma išvada, kad dėl to, jog Teisingumo ministerija nustatė fiksuotus ir minimalius įkainius, kaip numatyta Laikinosiuose dydžiuose,⁴ susidarė padėtis, kai notarijai negalėjo konkuruoti imdami mažesnius įkainius, o pagal Pranešimą tai prieštarauja konkurencijos teisės principams.⁵
5. Pranešime pripažįstama, kad notarų paslaugų įkainių nustatymas yra teisės aktų reikalavimas, kuris taikomas Teisingumo ministerijai pagal Notariato įstatymą.⁶ Pranešimas nekvestionuoja Lietuvos įstatymų leidėjo kompetencijos šiuo atžvilgiu ir mes neteikiame nuomonės šiuo nacionalinės teisės klausimu. Todėl Pranešimas pagrįstas prielaida, kad buvo teisėta leisti Teisingumo ministerijai veikti savo nuožiūra reguliuojant notarų paslaugas ir konkrečiai tai daryti, nurodant, kad Teisingumo ministerija nustatytų atlyginimo dydžių taisykles.
6. Išanalizavę Pranešimą, mes manome, kad toliau pateikti konkretūs vertinimai turėtų būti labai svarbūs prieš Konkurencijos tarybai padarant galutines išvadas dėl Teisingumo ministerijos veiksmų:
 - (i) **Konkurencijos teisė nėra hierarchiškai viršesnė už kitas ES teisės viešąsias gėrybes;**

Nors konkurencijos teisės vertinimai, aišku, yra svarbūs, jiems nesuteikiama viršenybė ar prioritetas prieš kitas viešąsias gėrybes, įskaitant, pavyzdžiui, valstybės narės siekį užtikrinti, kad jos teritorijoje būtų prieinamos kokybiškos notarų paslaugos.
 - (ii) **ES teismai nori nustatyti pusiausvyrą tarp kitų viešųjų gėrybių ir konkurencijos teisės ir tam tikrais atvejais joms suteikti pirmenybę;**

Yra nusistovėjusi ES teismų praktika, kuri rodo, kad ten, kur ES teismai stengėsi rasti pusiausvyrą tarp konkurencijos teisės ir kitų viešųjų gėrybių, jie nedelsdami pripažįsta, kad šioms gėrybėms reikia suteikti pirmenybę prieš konkurencijos teisę.
 - (iii) **Bet kuriuo atveju nėra aišku, ką Pranešime reiškia „kontrafaktinė“. Iš tikrųjų nepanašu, kad Pranešime būtų atlikta kontrafaktinė analizė.**

Net jei pagrindiniai konkurencijos teisės principai ir metodologija būtų taikomi

² Pranešimo 57–58 punktai.

³ Žr., pavyzdžiui, Pranešimo 59 punktą.

⁴ 1996 m. rugsėjo 12 d. teisingumo ministro įsakymas Nr. 57 „Dėl notarų imamo atlyginimo už notariinių veiksmų atlikimą, sutarčių parengimą, konsultacijas ir technines paslaugas laikinųjų dydžių patvirtinimo“ „Laikinieji dydžiai“.

⁵ Pranešimo 59–60, 71 punktai.

⁶ Pranešimo 61 ir 70 punktai.

esamiems faktams, pradinis taškas turėtų būti atitinkama kontrafaktinė analizė, po kurios Konkurencijos taryba turėjo atlikti reikiamą vertinimą.

7. Toliau išsamiau paaiškiname kiekvieną šį vertinimą.

2. Konkurencijos teisė nėra hierarchiškai viršesnė už kitas ES teisės viešąsias gėrybes

8. Konkurencijos teisės taisyklių paskirtis – užtikrinti veiksmingą konkurencijos struktūrą ir galiausiai apsaugoti vartotojus. Tačiau kitos teisės sritys taip pat siekia apsaugoti vartotojus savo požiūriu. Nėra gerų ketinimų monopolijos ir joks požiūris nebūtinai yra viršesnis už kitą. Priešingai, atitinkamose situacijose ir kontekstuose reikia apdairios pusiausvyros. Yra sektorių ir paslaugų, kuriuose vartotojų apsaugos teisė arba iš tikrųjų kainų reguliavimas duoda socialiniu požiūriu labiau pageidautinų ir vartotojams palankesnių rezultatų. Šis požiūris, kad optimalių rezultatų pasiekimas nebūtinai reiškia konkurencijos taisyklių išskėlimą virš kitų viešųjų gėrybių, pripažįstamas ES lygiu, įskaitant pagrindines sutartis.
9. Romos sutarties, kuria buvo įsteigta Europos ekonominė bendrija, tikslas buvo įkurti „bendrąją rinką“ bei pamažu derinti valstybių narių ekonominę politiką, tuometinėje Bendrijoje skatinant darnią ekonominės veiklos plėtrą, nuolatinę ir suderintą plėtotę, vis didesnį stabilumą, greitesnį gyvenimo lygio gerėjimą ir glaudesnius valstybių narių santykius.⁷ Bendrijos veiksmus šiems tikslams pasiekti sudarė „*sistemas, užtikrinančios, kad konkurencija bendrojoje rinkoje nebūtų iškraipoma, sukūrimas*“.⁸ Todėl aišku, kad konkurencijos politiką reikia laikyti priemone tikslui pasiekti, o ne pačiu tikslu.
10. Tai buvo taip pat pabrėžta įsigaliojus Lisabonos sutarčiai, kurioje neiškraipyta konkurencija vidaus rinkoje, buvusi tarp EEB sutarties pagrindinių programinių nuostatų, buvo pažeminta iki protokolo (dabar pridėto prie Sutarties dėl Europos Sąjungos Veikimo (SESV) statuso. Šios konstitucinės pataisos negalima ignoruoti, nes ji išreiškia didesnį politinį susirūpinimą dėl rinkos ekonomikos principų ir susijusių viešosios politikos apribojimų.
11. Todėl konkurencijos politika nėra tikslas pats savaime ir ji nėra jokios socialinės organizacijos pradžia bei pabaiga. Kaip 1993 m. pripažino Europos Komisija vadovaujant velioniui Karel van Miert, „*konkurencijos politikos negalima [...] siekti atskirai kaip tikslo, neatsižvelgiant į teisinį, ekonominį, politinį ir socialinį kontekstą*“.⁹
12. Iš tikrųjų Pranešimas pasirodė sudėtingu momentu, kai vyksta nuolatinės politinės diskusijos dėl tinkamos vietos, kuri skiriama konkurencijos teisės taisyklėms Europos Sąjungoje. Šių diskusijų kulminacija buvo ginčas, atsiradęs dėl to, kad Europos Komisija užblokavo *Siemens / Alstom* susijungimą. Šis ginčas neapsiribojo tik Vokietija ir Prancūzija, taip pat išsiplėtė daugelyje ES valstybių narių. Pasak žiniasklaidos pranešimų, devyniolika ES valstybių narių pateiks pasiūlymus dėl ES konkurencijos

⁷ Europos ekonominės bendrijos steigimo sutarties 2 straipsnis.

⁸ Ten pat, 3 straipsnio g punktas.

⁹ Europos Komisija, XXII konkurencijos politikos ataskaita (1992), 13 psl.

teisės taisyklių reformos po to, kai 2019 m. gegužės mėn. bus išrinktas naujasis Europos Parlamentas¹⁰. Šios diskusijos pagrindas yra konkurencijos teisės vaidmuo Europos rinkose ir mastas, kuriuo reikia nustatyti pusiausvyrą tarp jos ir konkuruojančių prioritetų.¹¹

13. Žinoma, šios tendencijos nekeičia ES konkurencijos teisės taisyklių turinio, tačiau, mūsų manymu, jos tikrai parodo, kad konkurencijos teisės negalima svarstyti be politinio, teisinio ir ekonominio konteksto. Be to, ES valstybės narės gali laisvai pasirinkti tam tikrą politiką, kai nustato pusiausvyrą tarp šių taisyklių ir kitų viešųjų gėrybių.
14. Iš tikrųjų ES sutartys pagrįstos tuo principu, kad valstybės narės turi galią reguliuoti savo ekonomikas, net jei tokie veiksmai prieštarauja konkurencijai, su sąlyga, kad, tai darydamos, valstybės narės nepažeidžia kitų ES taisyklių. Valstybės narės gali teisėtai nustatyti, kad konkurencinio proceso išdava yra nepageidaujama platesniu socialiniu požiūriu, ir gali priimti teisės aktus, įskaitant dėl kainų reguliavimo, kad nuslopintų konkurencines jėgas ir pasiektų pageidaujamą išdavą.
15. Pavyzdžiui, SESV 101 ir 102 straipsniai aiškiai skirti privačioms įmonėms, jie neregulmentuoja valstybių narių veiksmų. Norint nustatyti, kad valstybė narė pažeidė SESV 101 straipsnį, ESTT praktikoje turi būti ryšys tarp tos valstybės elgesio ir autonomiško privataus subjekto elgesio.¹² SESV įgaliojimai reguliuoti valstybės veiksmus apsiriboja valstybės pagalba ir specialiu valstybės įmonių ar įmonių, kurioms suteiktos specialios ar išimtinės teisės pagal SESV 106 straipsnį, atveju. Tačiau net valstybės pagalbos taisyklėse pripažįstama, kad kitos nei konkurencijos aplinkybės gali pagrįstai nulemti valstybės veiksmus; taigi ir gairės, skirtos įvairiems kitiems pramonės sektoriams, leidžiančios valstybėms narėms nesilaikyti bendrojo konkurencijos draudimo dėl valstybės pagalbos, jei siekiama kito sutarties tikslo ar jei valstybė narė siekia skatinti bendrą ekonominę plėtrą. Todėl konkurencijos teisės taisyklės suteikia ribotas teises reguliuoti valstybės narės elgesį.
16. Remiantis tuo, kas išdėstyta, mūsų nuomone, dabar reikia atsargumo, ypač šioje jautrioje srityje, kuriai poveikį daro Pranešimas.

¹⁰ Žr., pavyzdžiui, „Euractiv“, „19 ES valstybių narių ragina, kad naujosios antimonopolinės taisyklės sukurtų „Europos lyderius“, 2018 m. gruodžio 19 d.

¹¹ Ši diskusija prasidėjo paskelbus naująją Vokietijos 2030 m. pramonės strategiją (*Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Nationale Industriestrategie 2030: Strategische Leitlinien für eine deutsche und europäische Industriepolitik*, 2019 m. vasario mėn. (yra tik vokiečių kalba)), kurioje pateikti pasiūlymai dėl konkurencijos teisės taisyklių politinio liberalizavimo. Paskui buvo „Prancūzijos-Vokietijos manifestas“ (*Bundesministerium für Wirtschaft und Energie, Prancūzijos-Vokietijos manifestas dėl XXI amžiui tinkamos Europos pramonės politikos*), kuriame, be kita ko, siūloma labiau atsižvelgti į įmonių valstybės kontrolę ir joms skiriamas subsidijas bei galima teisės teikti apeliaciją Europos Tarybai, siekiant tam tikromis aplinkybėmis panaikinti Europos Komisijos sprendimus dėl konkurencijos, suteikimą. Taip pat žr. šiuos žiniasklaidos pranešimus: *Financial Times*, „Prancūzija ragina visiškai pertvarkyti ES susijungimo taisykles per 30 metų“, 2019 m. vasario 12 d.; „Euractiv“, „Prancūzija, Vokietija ragina keisti Europos reguliavimo taisykles“, 2019 m. vasario 19 d.

¹² Žr., pvz., 1995 m. spalio 5 d. sprendimo byloje *Centro Servizi Spediporto*, C-96/94, EU:C:1995:308, 21 punktą; 2002 m. spalio 19 d. sprendimo byloje *Arduino*, C-35/99, EU:C:2002:97, 35 punktą; 2006 m. gruodžio 5 d. sprendimo byloje *Cipolla ir kt.*, C-94/05, EU:C:2006:758, 47 punktą.

3. ES teismai nori nustatyti pusiausvyrą tarp kitų viešųjų gėrybių ir konkurencijos teisės ir tam tikrais atvejais joms suteikti pirmenybę

17. Nors konkurencija, be abejo, yra viena esminių ES teisinės tvarkos sudėtinių dalių, pusiausvyrą tarp jos ir kitų viešųjų gėrybių bei interesų paprastai nustato ES teismai. Kartais šis pusiausvyros nustatymas yra konkurencijos taisyklių „skaitymas“ jų faktiniame, teisiniame ir ekonominiame kontekste, o kitais kartais yra tikras konfliktas. Iš tikrųjų šie konfliktai gali baigtis tuo, kad konkurencijos taisyklės atsitraukia prieš kitas pagrindines ES ir nacionalines materialinės teisės normas.
18. Pavyzdžiui, *Wouters* byloje ESTT, nustatydamas, ar buvo padarytas SESV 101 straipsnio pažeidimas, laikė, kad:
*„visų pirma reikia atsižvelgti į bendrą kontekstą, kuriame sprendimas [...] buvo priimtas ar turi savo padarinių. Konkrečiu atveju visų pirma reikia atsižvelgti į bendrą tos įmonių asociacijos sprendimo priėmimo bei jo padarinių kontekstą ir ypač į tokio sprendimo tikslus, šiuo atveju susijusius su būtinybe sukurti organizacijos, kvalifikacijos, profesinės etikos, kontrolės ir atsakomybės taisykles, kurios galutiniam teisinių paslaugų gavėjui bei teisingumo sistemai suteikia būtiną nepriekaištingumo ir patirties garantiją. [...] Be to, reikia įvertinti, ar siekiant šių tikslų konkurenciją ribojantys tokio sprendimo padariniai yra neišvengiami“*¹³
19. Be to, pažymime, kad *Wouters* byloje buvo nagrinėjami būtent ūkio subjektų asociacijos, o ne valstybės narės (kaip ir aptariamuoju atveju) veiksmai, kai SESV 101 straipsnio nuostatos nėra teisiškai privalomos. Lygiai taip pat *Albany* byloje ESTT nesistengė išspręsti panašaus konflikto konkurencijos taisyklių nenaudai.¹⁴
20. Iš tikrųjų šis pusiausvyros nustatymo veiksmas neapsiriboja aplinkybėmis, susijusiomis su konkurencijos teisės taisyklių taikymu. ESTT taip pat nori nustatyti kitų galimai esmingesnių ES ekonominės teisės aspektų, kaip antai pagrindinės prekių, paslaugų ir kapitalo judėjimo laisvės, taip pat įsisteigimo laisvė, pusiausvyrą. Pavyzdžiui, byloje *Finnish Seamen* ESTT rado pusiausvyrą tarp laivo savininko įsisteigimo kitoje valstybėje narėje teisės – vienos ES teisės „pagrindinių laisvių“ – ir darbuotojų teisės į kolektyvinius veiksmus ir profsąjungų steigimą.¹⁵ ESTT nusprendė, kad „*teisė imtis kolektyvinių veiksmų apsaugant darbuotojus yra teisėtas interesas, kuris iš esmės pagrindžia vienos iš pagrindinių laisvių, kurią garantuoja sutartis, apribojimą*“. Jis taip pat aiškiai nurodė pusiausvyrą tarp viešojo intereso ir ES pagrindinių laisvių: „*sutarties nuostatų suteikiamos teisės į laisvą prekių, asmenų, paslaugų ir kapitalo judėjimą turi*

¹³ 2002 m. vasario 19 d. sprendimo byloje *Wouters*, C-309/99, EU:C:2002:98, 97 punktas.

¹⁴ 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimo byloje *Albany*, C-67/96, EU:C:1999:430, 54 punktas. Teismas laikėsi to paties požiūrio kitose bylose, darančiose poveikį socialinei politikai. Žr., pvz., 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimą byloje *Brentjens Handelsonderneming BV prieš Stichting Bedrijfspensioenfonds voor de Handel in Bouwmaterialen*, C-115/97-C-117/97, EU:C:1999:434; 1999 m. rugsėjo 21 d. sprendimą byloje *Maatschappij Drijvende Bokken BV prieš Stichting Pensioenfonds voor de Vervoer- en Havenbedrijven*, C-219/97, EU:C:1999:437.

¹⁵ 2007 m. gruodžio 11 d. sprendimas byloje *Finnish Seamen's Union*, C-438/05, EU:C:2007:772.

būti pusiausvyroje su socialinės politikos siekiamais tikslais“¹⁶

21. Aptariamuoju atveju Pranešime nekeliamas klausimas dėl Teisingumo ministerijos tikslų užtikrinti minimalų notarų paslaugų kokybės lygį teisėtumo, o iš tikrųjų aiškiai pripažįstama šios ministerijos teisė užtikrinti, kad šios paslaugos būtų prieinamos visiems ir nuolat būtų geros kokybės.¹⁷ Tačiau taip pat matyti, kad Pranešime konkurencijos teisei hierarchiškai suteikiama viršenybė, palyginti su kitais tikslais.
22. Mūsų nuomone, šiuo atveju, jei valstybė narė siekia realizuoti kitą viešąją gėrybę, t. y. tinkamą notarinių paslaugų rinkos reglamentavimą visuomenės naudai, reikia atlikti pusiausvyros tarp šių dviejų interesų nustatymo veiksmą. Iš tikrųjų pati ši valstybė narė turi įvertinti situaciją ir kontekstą, kuriame teikiamos notarinės paslaugos, ir priimti atitinkamus teisės aktus kaip savo vidaus politikos dalį. Konkrečiai valstybė narė apsvarstys konkurencijos teisės taisykles viešosios gėrybės, kurią ji siekia apsaugoti ar skatinti, kontekste ir aptariamąsios rinkos kontekste. Čia nėra universalaus metodo, ką akivaizdžiai rodo įvairūs skirtingų valstybių narių taikomi būdai.
23. Kaip Konkurencijos tarybai žinoma, notarijai neveikia tobuloje rinkoje. Notarų klientai paprastai nėra pastovūs paslaugų vartotojai, klientams yra sunku įvertinti jų gaunamos paslaugos lygį, jei nėra valstybės įsikišimo. Ekonomikos teorijoje tai vadinama „pasitikėjimo produktu“, nusakančiu prekę arba paslaugą, kurios kokybės vartotojas negali lengvai įvertinti iš anksto ją stebėdamas arba iš tikrųjų vartodamas ar naudodamas.¹⁸ Notarinių paslaugų vartotojai neturi priemonių nustatyti, ar jų gaunama paslauga yra tinkamos kokybės. Iš tikrųjų tokių notarinių paslaugų, kaip hipotekos įteisinimas ar sutarčių tvirtinimas, atveju gali praeiti daug metų, kol išaiškės, kad buvo suteikta nekokybiška paslauga, o tai neleidžia notarinių paslaugų rinkai veikti kaip klasikinei vartojimo prekių rinkai, kurioje vartotojai gali greitai pakeisti teikėją, jei jie nepatenkinti gaunamos paslaugos kokybe.
24. Todėl, siekiant pašalinti notarinių paslaugų rinkos trūkumus, dauguma valstybių narių siekė įsikišti, kad sureguliuotų paslaugų kokybę. Iš tikrųjų savo pranešime dėl profesinių paslaugų konkurencijos („Komisijos pranešimas dėl profesinių paslaugų“) Europos Komisija pripažino, kad „iš esmės yra trys priežastys, kodėl gali reikėti tam tikro profesinių paslaugų reglamentavimo“, o tai rodo konkrečias notarinių paslaugų rinkos savybes. Jos yra neproporcinga informacija, išorinio poveikio buvimas ir šių paslaugų naudingumas visuomenei.
25. Komisijos pranešime dėl profesinių paslaugų taip pat pripažįstama, kad yra konkreti bendrosios taisyklės, jog fiksuotos kainos turi neigiamą poveikį konkurencijai, išimtis; ši išimtis susijusi su lotyniškosios tradicijos notarinių paslaugų, t. y. Lietuvoje esančios notariato rūšies, teikimu.¹⁹ Komisijos pranešime dėl profesinių paslaugų pripažįstama, kad apribojimų, kuriais dažnai reglamentuojama ši profesija, derinys gali reika-

¹⁶ Ten pat, 76–90 punktai.

¹⁷ Pranešimo 71 ir 88 punktai.

¹⁸ Communication from the European Commission, Report on Competition in Professional Services, COM(2004) 83 final, 9 February 2004, para. 25 [Europos Komisijos pranešimas dėl profesinių paslaugų konkurencijos].

¹⁹ Komisijos pranešimo dėl profesinių paslaugų 36 punktas.

lauti, kad reguliuotojai taikytų kompleksiškesnį požiūrį, kad būtų galima veiksminga konkurencija.²⁰

26. Todėl mes konstatuojame, kad Teisingumo ministerija nepadarė nieko daugiau, negu buvo tikimasi šiuo atveju. Ji reglamentavo notariatą veikdama savo nuožiūra ir nustatydamą pusiausvyrą tarp minėtųjų svarbių viešųjų interesų ir konkurencijos taisyklių. Žinoma, ta pati išdava matoma daugeliu atvejų ES teisinėje tvarkoje. Taigi Lietuvos reglamentavime nėra nieko išimtinio.

4. Būtinybė apibrėžti aktualų kontrafaktą

27. Nepaisant to, kas pasakyta prieš tai, net jei Konkurencijos tarybos sprendimas teikti pirmenybę konkurencijos teisės taisyklėms šiame kontekste būtų pagrįstas, ji turėtų atlikti tinkamą konkurencijos teisės analizę. Tokia analizė ypač turėtų prasidėti nuo aktualaus „kontrafakto“. Pranešime šios kontrafaktinės analizės nėra.
28. Kontrafakto nustatymo svarba, siekiant nuspręsti, kad buvo ribojama konkurencija, yra nusistovėjusi ES teismų praktikoje. Konkrečiai pažymime, kad konkurencijos institucijos turi apsvarstyti, ar buvo įvertintas tariamas konkurencijos ribojimas „*realiame kontekste, kuriame jis įvyktų*“.²¹ Kitaip tariant, praktika gali būti laikoma antikonglomeracine tik jei ji riboja konkurenciją, kuri būtų buvusi, jei šios praktikos nebūtų. Norint tai nustatyti, reikia išnagrinėti teisinį ir ekonominį aptariamą praktikos kontekstą.²² *Mutatis mutandis*, aptariamuoju atveju Teisingumo ministerijos veiksmus galima laikyti konkurencijos ribojimu tik jei jais būtų ribojama konkurencija, kuri būtų buvusi, jei šių priemonių nebūtų.
29. Tačiau, kaip pažymėta prieš tai, notarinių paslaugų rinka Lietuvoje (ir visoje ES) nėra tobula rinka. Ši netobula rinka sudaro kontekstą, kuriame reikia vertinti konkurenci-

²⁰ Ten pat.

²¹ 1966 m. birželio 30 d. sprendimo byloje *Société Technique Minière*, 56/65, EU:C:1966:38, 8 punktas; 1998 m. gegužės 28 d. sprendimo byloje *Deere prieš Komisiją*, C-7/95 P, EU:C:1998:256, 76 punktas; 2006 m. balandžio 6 d. sprendimo byloje *General Motors prieš Komisiją*, C-551/03 P, EU:C:2006:229, 72 punktas; 1985 m. liepos 11 d. sprendimo byloje *Remia ir kt. prieš Komisiją*, 42/84, EU:C:1985:327, 18 punktas; 2006 m. lapkričio 23 d. sprendimo byloje *Asnef-Equifax ir Administración del Estado*, C-238/05, EU:C:2006:734, 35, 49 ir 57 punktai; 2014 m. rugsėjo 11 d. sprendimo byloje *MasterCard*, C-382/12 P, EU:C:2014:2201, 161 punktas; 1998 m. rugsėjo 15 d. sprendimo byloje *European Night Services*, T-374/94, EU:T:1998:198, 142 punktas; 2010 m. liepos 1 d. sprendimo byloje *O2*, T-328/03, EU:T:2006:116, 77-79 ir 116 punktai; Generalinio advokato Saugmandsgaard Øe 2017 m. rugsėjo 21 d. išvados byloje *F. Hoffmann-La Roche Ltd ir kt. prieš Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato (AGCM)*, C-179/16, EU:C:2017:714, 181 punktas ir 2018 m. gruodžio 12 d. sprendimo byloje *Krka Tovarna Zdravil d.d. prieš Komisiją*, T-684/14, EU:T:2018:918, 416 punktas.

²² 2014 m. rugsėjo 11 d. sprendimo byloje *MasterCard*, C-382/12 P, EU:C:2014:2201, 165 punktas ir jame cituojama tesimų praktika. Taip pat žr. Generalinio advokato Wahl 2016 m. spalio 20 d. išvados byloje *Intel*, C-413/14, EU:C:2016:788, 73 punktą ir Generalinio advokato Ruiz-Jarabo Colomer 2008 m. balandžio 1 d. išvados byloje *Lelos*, C-468/06-C-478/06, EU:C:2008:180, 71 punktą: „*Pirmausia, norint priimti mintį apie piktnaudžiavimą dominuojančia padėtimi savaime prieštarautų siūlymui, kad reikia nagrinėti kiekvieną atvejį ekonomiškai ir teisiškai kontekste, kuriame jis atsirado.*“

jos ribojimą. Konkurencija egzistuoja ne vakuume, o greičiau priklauso nuo teisinių ir ekonominių rinkų, kurias ja siekiama apsaugoti ir sustiprinti, realijų. Iš tikrųjų pagal ES teismų praktiką Europos Komisija (ir taip pat konkurencijos teisės institucijos) „negali atkurti praeities, įsivaizduodama buvusius įvykius, kurių iš tiesų nebuvo“ dėl aptariamojo elgesio.²³ Vietoj to konkurenciją galima analizuoti tik realiaame, teisiniame, ekonominiame ir laiko kontekste, kuris dominuoja susijusiu laiko momentu, kai įvyko skundžiami veiksmai.²⁴

30. Pranešime visiškai praleistas šis konkurencijos teisės analizės etapas. Jame teigiama, kad konkretus kainų nustatymo būdas, kurį taikė Teisingumo ministerija vykdydama savo prievolę pagal įstatymus, yra konkurencijos teisės principų pažeidimas, nes fiksuotų ir minimalių įkainių dydžių nustatymas yra neproporcingas ir konkrečiu reglamentavimu siekiamų tikslų galima būtų pasiekti mažiau ribojančiomis priemonėmis.
31. Nėra jokių abejonių, kad Pranešime nėra apibrėžtas aktualus kontrafaktas, siekiant pagrįsti išvadą dėl to, kad Teisingumo ministerijos veiksmais galėjo būti ribojama konkurencija. Tai akivaizdu iš Pranešime pateiktos išvados:

„[...] darytina išvada, kad Ministerijos Laikinosiuose dydžiuose nustatytas reglamentavimas negali būti suderintas su Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio reikalavimais, įpareigojančiais viešojo administravimo subjektus užtikrinti sąžiningą konkurenciją. Ministerija, vykdydama valstybės jai deleguotą funkciją, turi pareigą užtikrinti visuotinį notarinių paslaugų prieinamumą ir kokybę, bet ne nustatyti tokį reglamentavimą, kuris gali būti ribojantis konkurenciją. Ministerija įtvirtindama minimalius ir fiksuotus notarinių veiksmų įkainius, nustatė tokį reglamentavimą, kuris gali būti ribojantis konkurenciją, nes tokiu atveju notarai neturi galimybės konkuruoti tarpusavyje, nustatydami mažesnius atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą dydžius nei kad įtvirtinta Laikinosiuose dydžiuose.“²⁵

32. Arba gali būti taip, kad Pranešime iš tikrųjų turima galvoje priešinga padėtis, kai konstatuojama, kad Teisingumo ministerijos priemonės riboja konkurenciją: visišką konkurenciją kainomis. Tačiau toks kontrafaktas yra pernelyg paprastas šiuo atveju. Jei taikomas tam tikras „kriterijų metodas“ „jei ne“ kontekstui ir žiūrima į kitas valstybes nares, matoma, kad šioje situacijoje yra daug daugiau niuansų negu toje, kuri Pranešime, panašu, yra laikoma kaip priimtina be jokių įrodymų. Notarų atlyginimas taip pat griežtai reguliuojamas kitose valstybėse narėse, įskaitant, pavyzdžiui, Estiją, Kroatiją ir Latviją, reguliuojant minimalų atlyginimo dydį (pavyzdžiui, kaip Rumunijoje). Net tokios didelės valstybės narės, kaip Vokietija, griežtai reglamentuoja notarinių paslaugų rinką. Todėl galime daryti išvadą, kad teisingas kontrafaktas yra ne visiškai liberali, bet reguliuojama rinka.
33. Tikėtina, kad teisingas kontrafaktas yra toks, kad įkainiai bet kuriuo atveju būtų buvę reglamentuojami teisės aktais Lietuvoje. Tačiau šiame kontekste yra šiek tiek nerealu

²³ 2016 m. rugsėjo 8 d. sprendimo byloje *Lundbeck*, T-472/13, EU:T:2016:449, 139 punktas.

²⁴ 2007 m. rugsėjo 17 d. sprendimo byloje *Microsoft*, T-201/4, EU:T:2007:289, 914 punktas; 2016 m. rugsėjo 8 d. sprendimo byloje *Lundbeck*, T-472/13, EU:T:2016:449, 138 punktas.

²⁵ Pranešimo 88 punktas.

spręsti, kad Teisingumo ministerijai veikiant savo nuožiūra šiuo atžvilgiu pagal konkurencijos teisės taisykles būtų reikėję pasirinkti tik liberaliausią įkainių nustatymo variantą. Tokie lūkesčiai yra naivūs ir nerealūs.

34. Bet kuriuo atveju Pranešime nepereinama prie atitinkamos kontrafaktinės analizės ir tai yra jo išvadų trūkumas.

5. Išvada

35. Todėl apibendrinami siūlytume, kad Konkurencijos taryba išnagrinėtų mastą, kuriuo yra nustatyta pusiausvyra tarp konkurencijos teisės taisyklių ir konkuruojančių teisėtų prioritetų, prieš priimant galutinį sprendimą dėl Teisingumo ministerijos veiksmų. Mes manome, kad yra geras precedentas daryti išvadą, jog, nepaisant jokio konkurencijos ribojimo, Teisingumo ministerijos veiksmai neprieštarauja konkurencijos teisės principams jų pusiausvyroje su viešąja gėrybe, kuriai aptariamoji priemonė yra skirta.
36. Konkurencijos teisė nėra hierarchiškai viršesnė už kitas viešąsias gėrybes ir Teisingumo ministerija, reguliuodama notariatą ir nustatydamą notarų atlyginimo dydžius, nustatė pusiausvyrą tarp jos ir būtinybės užtikrinti notarų paslaugų prieinamumą ir kokybę, siekdama apsaugoti vartotojus. ES valstybės narės yra laisvos pasirinkti atitinkamą politiką, kai nustatoma pusiausvyra tarp konkurencijos teisės taisyklių ir kitų viešųjų gėrybių. Valstybės narės gali teisėtai nustatyti, kad konkurencinio proceso išdava yra nepageidaujama platesniu visuomeniniu požiūriu, ir gali priimti teisės aktus, įskaitant reguliuojančiuosius kainas, kad būtų pasiekta pageidaujama išdava. Šiuo atveju tai padarė Teisingumo ministerija.
37. Bet kuriuo atveju pažymime, kad, norint atlikti konkurencijos ribojimo, atsirandančio dėl konkrečios priemonės, vertinimą, turi būti išanalizuotas tikėtinas ir realus kontrafaktas. Kokią nors praktiką galima laikyti antik konkurencine tik jei ji riboja konkurenciją, kuri būtų buvusi, jei šios praktikos nebūtų. Norint tai nustatyti, būtina apsvarstyti aptariamą praktiką teisinį ir ekonominį kontekstą. Šiuo atveju tokių veiksmų pradžia taškas bet kuriuo atveju yra kainų reguliuojama rinka, kuri rodytų, kad Teisingumo ministerijos veiksmai neriboja konkurencijos.

Dr. Algimantas
Šindeikis

Advokatas,
Vilniaus advokatų
kontora SPES

TEISINĖ IŠVADA

Dėl LR konkurencijos tarybos
Viešųjų subjektų priežiūros grupės
Pranešime apie įtariamą pažeidimą
„Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministro
įsakymu patvirtintų notarų atlyginimo už
notarinių veiksmų atlikimą dydžių nustatymo
atitikties Lietuvos Respublikos konkurencijos
įstatymo 4 straipsnio reikalavimams“ pateikto
LR konkurencijos įstatymo 4 straipsnio
aiškinimo ir taikymo atitikties LR Konstitucijai,
konstituciniam proporcingumo principui
Vilnius
2019-05-14

1. Pateikiant teisinę nuomonę apie Konkurencijos tarybos (toliau – KoTa) Viešųjų subjektų priežiūros grupės (toliau – VSPG) Pranešime (Bylos Nr.18/xx/2/1/01/35/036 Nr. 6S-5 (2019)) „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu patvirtintų notarų atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą dydžių nustatymo atitikties Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsnio reikalavimams“ (toliau – Pranešimas) pateikto LR konkurencijos įstatymo (toliau – KĮ) 4 straipsnio aiškinimą ir taikymo atitiktį LR Konstitucijai, konstituciniam proporcingumo principui, pateiktų teisinių išvadų vertinimo jų konstitucingumo aspektu, bus atsakoma į žemiau pateiktus klausimus:
 - A. Ar VSPG Pranešime pateiktas KĮ 4 straipsnio aiškinimas, kaip nustatantis LR teisingumo ministerijai imperatyvią pareigą užtikrinti notarų paslaugų teikimą laisvojoje notarų paslaugų rinkoje ir notarų paslaugų teikimą rinkos kainomis, valstybei jų nereguliuojant, neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucija) 46 straipsnio 3 daliai: valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei?
 - B. Ar Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija tinkamai įvykdė Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą pozityvią pareigą užtikrinti Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą saugomą sąžiningos konkurencijos laisvę, tinkamai derinant šiame straipsnyje įtvirtintas Konstitucijos vertybes su Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, bei 5 dalyje nustatyta valstybės pareiga ginti

vartotojo interesus? Ar nustatytas mišrus notarų atlyginimo modelis ((i) nustatant procentinius dydžius, (ii) konkrečias fiksuotas sumas, (iii) įkainių intervalus) neprieštaruja konstituciniam proporcingumo principui?

C. Ar Notariato įstatymo 6 straipsnyje nustatytas reglamentavimas dėl notarų skaičiaus ribojimo neprieštaruja Konstitucijos 46 straipsnio 4 ir 5 daliai: Įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę, valstybė gina vartotojo interesus?

2. Pateikiant teisinę nuomonę analizuojama, ar VSPG Pranešime tinkamai nustatyta lygiaverčių konstitucinių vertybių, t. y. (i) Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos imperatyvios valstybės pareigos reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, ir valstybės pareigos ginti vartotojo interesus, bei (ii) draudimo monopolizuoti gamybą ir rinką, saugoti sąžiningos konkurencijos laisvę, kolizijos pusiausvyra (lygiaverčių konstitucinių vertybių balansas), įgyvendinant viešuosius interesus.
3. Pripažįstant notaro paslaugų teikimą Lietuvos vartotojams pagal lotyniškąjį notariato modelį, būtina pagrįsti, kad šiuo atveju viešojo intereso užtikrinimas, nustatant mišrų notarinių paslaugų kainų modelį, atitinka konstitucinio pagrįstumo reikalavimus, nepažeidžia konstitucinių vertybių pusiausvyros, visuomenės ir asmens interesų pusiausvyros, socialinės darnos, konstitucinių teisingumo, proporcingumo reikalavimų.
4. Įvertinant VSPG Pranešime ginčijamą dabartinį notaro paslaugų įkainių nustatymo būdą, nustatant tokio teisinio reguliavimo poveikį Konstitucijos saugomoms vertybėms, inter alia sąžiningai konkurencijos laisvei, valstybės pareigai reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, pareigai ginti vartotojų interesus, pasitelkiamas konstitucinių vertybių balansavimo ir jų pusiausvyros nustatymo metodas. Tiek Konstitucinio Teismo mokslinėje doktrinoje, tiek Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikoje nustatant teisingą ir pagrįstą susidūrusių konstitucinių vertybių balansą yra taikomas konstitucinių vertybių, interesų derinimo mechanizmas kaip konstitucinių nuostatų aiškinimo metodas.
5. Nustatant žmogaus konstitucinių teisių ribojimo teisėtumą ir pagrįstumą konstitucinis proporcingumo principas aiškinamas kaip reiškiantis Konstitucijoje įtvirtintą asmens ir visuomenės interesų pusiausvyrą. Tokiu būdu proporcingumo principas naudojamas kaip konstitucinių teisių ir kitų konstitucinių vertybių derinimo kriterijus. Siekiant darniai ir tvariai užtikrinti konstitucinę vertybių pusiausvyrą ribojamas žmogaus teisių įgyvendinimo mastas. Šiuo atveju aktualus Konstitucijos 28 straipsnis: „įgyvendindamas savo teises ir laisves žmogus privalo laikytis Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių“, taip pat atskiromis nuostatomis, kuriomis įtvirtinamos žmogaus teisės ir laisvės ir nurodomi jų ribojimo pagrindai ir sąlygos (pavyzdžiui, Konstitucijos 25 str.). Tokiu būdu viešojo intereso pagrįstumas, ribojant žmogaus teises ir laisves, yra išvedamas iš žmogaus teisių ir laisvių tinkamo įgyvendinimo konstitucinių nuostatų¹.

¹ Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. kovo 16 d., 2002 m. spalio 23 d., 2003 m. kovo 4 d. nutarimai.

6. VSPG Pranešime reiškiant įtarimą, kad galimai yra pažeidžiamos vartotojų teisės, jiems negalint gauti notarų paslaugų laisvosios notarų paslaugų rinkos kainomis, būtina analizuoti, ar toks Notariato įstatymo 6 straipsnyje bei 19 ir 191 straipsniuose įtvirtintas vartotojų teisių ribojimas gauti laisvas notarų paslaugų kainas yra konstituciškai pagrįstas.
7. **Pareiškiant teisinę nuomonę remiamasi reikšmingomis faktinėmis aplinkybėmis:**
 - (i) VSPG pateikė Pranešimą KoTa apie įtariamą pažeidimą „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu patvirtintų notarų atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą dydžių nustatymo atitikties Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsnio reikalavimams“ (Bylos Nr. 18/xx/2/1/01/35/036, Nr. 6S-5 (201));
 - (ii) VSPG Pranešime inter alia konstatuojama, kad KoTa VSPD Pranešime Nr. 6S-5 (2019) „Dėl Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu patvirtintų notarų atlyginimų už notarinių veiksmų atlikimą dydžių nustatymo atitikties Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymo 4 straipsnio reikalavimams“ nuspręsta pripažinti pažeidžiančiais KĮ 4 straipsnio 1 dalies reikalavimus LR teisingumo ministro 1996 m. rugsėjo 12 d. įsakymu Nr. 57 „Dėl notarų imamo atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą, sandorių projektų parengimą, konsultacijas ir technines paslaugas laikinųjų dydžių patvirtinimo“ patvirtintus Notarų imamo atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą, sandorių projektų parengimą, konsultacijas ir technines paslaugas laikinuosius dydžius;
 - (iii) KoTa VSPG Pranešimo pasiūlymuose (pasiūlymų 5 punktas) siūloma kreiptis į LR Vyriausybę su siūlymu įvertinti Notariato įstatymo 6 straipsnyje nustatytą reglamentavimą dėl notarų skaičiaus ribojimo;
 - (iv) LR teisingumo ministerija 2018-04-19 atsakyme KoTa Nr. (1.16)78-2709 pateikė savo poziciją dėl VSPG Pranešime pateiktos pozicijos.

Pateikiu savo nuomonę į aukščiau suformuluotus klausimus jų eiliškumo tvarka.

A. Dėl notarų paslaugų teikimo rinkos kainomis

8. VSPG Pranešime pateiktu vertinimu, Teisingumo ministerijos Laikinuosiuose dydžiuose nustatyti fiksuoti ir minimalūs notarų atlyginimo dydžiai riboja notarinių paslaugų konkurenciją, kadangi tokiu atveju notarijai neturi galimybės konkuruoti tarpusavyje, nustatydami mažesnius atlyginimo dydžius už notarinių veiksmų atlikimą, nei kad įtvirtinta Laikinuosiuose dydžiuose. Dėl to paslaugų gavėjai (klientai) praranda galimybę gauti paslaugas pigiau, o notarijai – pritraukti daugiau klientų;
9. VSPG konstatuoja, kad Notariato įstatymo nuostatos įpareigoja teisingumo ministrą nustatyti notarų atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą dydžius (įkainius), tačiau Notariato įstatymas nenumato, jog atlyginimo dydžiai už notarinių veiksmų atlikimą turi būti fiksuoti arba nustatytas minimalus atlyginimo dydis;
10. VSPG Pranešime pažymima, kad nei viename aukštesnės galios teisės akte nėra įtvirtinta, jog LR teisingumo ministras privalo nustatyti fiksuotus notarų atlyginimų dydžius ar nustatyti minimalius įkainius, kad notarijai negalėtų konkuruoti kainomis ar pasiūlyti mažesnę kainą, nei nustatyta minimali, ir patys nuspręsti dėl atlyginimo dydžio;

11. VSPG vertinimu, valstybės kišimasis ir kainų reguliavimas tiesioginiu ar netiesioginiu būdu rinkos ekonomikoje turėtų būti vertinamas kaip išimtinė priemonė, kada nėra tikimybės, kad konkurencingas rinkos mechanizmas veiks sėkmingai ir užtikrins didžiausią naudą vartotojams;
12. VSPG vertinimu, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, aiškindamas Konstitucijos 46 straipsnyje įtvirtintus konkurencijos apsaugos principus, pažymi, jog riboti asmens teises ir laisves, taip pat ūkinės veiklos laisvę, galima tik įstatymu ir tik laikantis kitų sąlygų: ribojimai turi būti būtini demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus, ribojimai negali paneigti teisių ir laisvių prigimties bei jų esmės; nustatant ribojimus laikomasi konstitucinio proporcingumo principo²;
13. VSPG konstatuoja, kad nors Notariato įstatymo nuostatos ir įpareigoja teisingumo ministrą nustatyti notarų atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą dydžius (įkainius), tačiau nenumato, jog atlyginimo dydžiai už notarinių veiksmų atlikimą turi būti fiksuoti ar nustatyti minimalūs atlyginimo dydžiai. **Be to, Teisingumo ministerijos siekis užtikrinti notarinių paslaugų kokybę nelaikytinas pagrįsta, proporcinga ir būtina priemone notarų teikiamų paslaugų įkainiams fiksuoti ir minimalioms kainoms nustatyti;**
14. Iš VSPG Pranešime pateikto KĮ 4 straipsnio aiškinimo galima spręsti, jog Pranešime yra laikomasi teisinės pozicijos, kad KĮ 4 straipsnyje LR teisingumo ministerijai yra nustatyta imperatyvi pareiga užtikrinti notarų paslaugų teikimą rinkos kainomis, valstybei jų nereguliuojant bei nereguliuojant ir notarų skaičiaus.
15. Apibendrinus *inter alia* aukščiau pateiktus argumentus, VSPG Pranešime padarė išvadą, kad toks viešojo administravimo subjekto ūkinės veiklos reguliavimas, koks yra nustatytas Laikinuosiuose dydžiuose, negali būti suderintas su KĮ 4 straipsnio reikalavimais, įpareigojančiais viešojo administravimo subjektus užtikrinti sąžiningą konkurenciją. Teisingumo ministerija, vykdydama valstybės jai deleguotą funkciją, turi pareigą užtikrinti visuotinį notarinių paslaugų prieinamumą, bet ne nustatyti tokį reglamentavimą, kuris gali būti ribojantis laisvą notarų konkurenciją, apribojant jų skaičių bei nustatant jų teikiamų paslaugų minimalius ir fiksuotus dydžius. Tokiu būdu VSPG Pranešime teigia, kad Teisingumo ministerija neįvykdė Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos pozityvios pareigos užtikrinti sąžiningos konkurencijos laisvę, nustatydama minimalius ir fiksuotus įkainius už notarinių veiksmų atlikimą.
16. Tokiu būdu VSPG notarų paslaugų teikimą absoliučiai sutapatina su bet kurio kito ūkio subjekto teikiamų paslaugų laisvojoje rinkoje reikalavimais. Ši VSPG pozicija argumentuojama pasisakant už notarų galimybę veikti laisvojoje rinkoje, konkuruojant paslaugų teikimo kainomis, taip tikėtinai mažinant teikiamų paslaugų kainas ir didinant tokių paslaugų teikimo apimtį.
17. Tokia suabsoliutinta rinkos laisvės VSPG pozicija Pranešime pateikta giliau neatskleidus ir neįvertinus Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalies nuostatos – valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Notaro teikiamos paslaugos nėra

² 2004 m. sausio 26 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, bylos Nr. 3/02-7/02-29/03, 2009 m. balandžio 29 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas, bylos Nr. 23/05-18/07.

paprastos rinkoje gaunamos paslaugos, nes jų tikslas yra civilinių teisinių santykių apyvartos teisėtumo priežiūra, t. y. valstybės funkcija, kuri lotyniškojo notariato modelyje, įtvirtintame Lietuvos notariato įstatyme, nustatant dvejopą notaro statusą, pagal kurį jis, viena vertus, verčiasi savarankiška profesine teisine veikla, kita vertus, vykdo valstybės deleguotas, griežtai apibrėžtas funkcijas, kurios yra susijusios su civilinių teisinių santykių dalyvių teisių apsauga, atliekant ginčų prevencinę, įrodomąją funkcijas. Notarų atliekami veiksmai yra įtvirtinti įstatyme, jų atlikimo būdai ir turinys yra nustatyti imperatyviose įstatymų normose, *inter alia* LR Civilinio kodekso 1.74 straipsnyje nustatyti notarine forma sudaromi sandoriai. Tokiu būdu notarų teikiamos paslaugos nėra jų laisvai laisvojoje rinkoje sukurtos paslaugos, nėra ir jų nustatytos kokybės paslaugos, priešingai – jos yra valstybės apibrėžtos įstatymuose (notarinio tvirtinimo privalomumas) ir nustatyta jų teikimo kokybė – privaloma atitiktis įstatymų reikalavimams.

18. Notariato įstatyme notaras yra apibrėžiamas kaip valstybės įgaliotas asmuo, atliekantis valstybės deleguotas funkcijas, užtikrinančias, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ar dokumentų. Notaras už savo veiksmus atsako kaip valstybės pareigūnas. Nors notaras veikia valstybės vardu, atsakomybę už savo veiksmus jis prisiima pats. Todėl tokiu atveju, kai ūkio subjektu laikomas notaras veikia valstybės vardu teikdamas paslaugas, t. y. veikia valstybės sprendimais sukurtoje teisinių paslaugų rinkoje, kurios notarai savo veikimu negali nei siaurinti, nei plėsti, valstybei atsiranda pareiga, įtvirtinta Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje, reguliuoti notarų veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Šiuo atveju Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje bendra tautos gerovė turėtų būti suprantama kaip asmenų civilinėje apyvartoje esančių sandorių teisėtumo užtikrinimas, dokumentų teisėtumas ir kelių galimiems ginčams kilti užkirtimas, t. y. konstitucinė vertybė – teisinis stabilumas bei teisinių santykių darna. Be to, įstatymų leidėjui Notariato įstatymo 19 str. nustatant pareigą Teisingumo ministerijai nustatyti notarų teikiamų paslaugų įkainius, atsižvelgiant į Notariato įstatymo 191 straipsnyje nustatytus kriterijus, Teisingumo ministerija turi taip nustatyti notarų paslaugų įkainius, kad jie atitiktų Konstitucijos 46 straipsnio 3, 4 ir 5 dalis. Jei Teisingumo ministerija, nustatant notarų paslaugų įkainius, nusprendžia riboti kokią nors Konstitucijos 46 straipsnio 3, 4 ar 5 dalyje įtvirtintą teisę, toks ribojimas turi būti konstituciškai pagrįstas.
19. Notaras neveikia laisvojoje civilinių santykių rinkoje, kurioje galėtų pats pasirinkti, kokiuose civiliniuose teisiniuose santykiuose jis dalyvauja. Konstitucinėje jurisprudencijoje³ yra konstatuota, kad Notariato įstatyme iš esmės įtvirtintas vadinamasis lotyniškojo tipo notariatas (lotyniškoji notariato organizavimo sistema), būdingas civilinės (kontinentinės) teisės tradicijai. Lietuvoje notarai vykdo viešo pobūdžio funkcijas, tačiau nėra valstybės (ar savivaldybės) tarnautojai – jie verčiasi savarankiška profesine veikla, o jų funkcijas, kitą veiklą bei įgaliojimus apibrėžia įstatymai. Šiame kontekste paminėtina ir tai, kad už įstatymų ar kitų teisės aktų pažeidimus, padarytus atliekant notarinius veiksmus, už kuriuos taikoma baudžiamoji ar administracinė atsakomybė, notaras atsako kaip valstybės pareigūnas. Notaro profesija yra valstybės kontroliuojama profesija, t. y. toks viešąjį interesą užtikrinančių funkcijų – fizinių ir juridinių as-

³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. kovo 22 d. nutarimas „Dėl LR notariato įstatymo 23 straipsnio 3 dalies (2003 m. sausio 23 d. redakcija) atitikties LR Konstitucijai“.

menų subjektinių teisių ir juridinių faktų juridinio įtvirtinimo, šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugos užtikrinimo – vykdymas, kai tai daro savarankiška profesine veikla besiverčiantys asmenys, o jiems šias funkcijas vykdyti perdavusi valstybė kontroliuoja, kaip jos vykdomos. Notarą skiria ir atleidžia teisingumo ministras, kuris inter alia prižiūri notariato veiklą. Taigi notaras vykdo tokias funkcijas, kurių vykdymą valstybė privalo užtikrinti. Užtikrinti šių funkcijų vykdymą – viešasis interesas ir valstybės priedermė. Notaro veikla grindžiama inter alia nepriklausomumo principu.

20. Atkreiptinas dėmesys į konstitucinėje jurisprudencijoje konstatuotą notariato veiklos nepriklausomumą. Paprastai laisvojoje rinkoje veikiantys ūkio subjektai yra priklausomi nuo savo prekių ar paslaugų vartotojų, kurie rinkoje ieškodami prekių ir paslaugų, nulemia prekių ir paslaugų kokybę, jų pasiūlą, paklausą bei kainą. T. y. laisvojoje rinkoje veikiantys ūkio subjektai yra priklausomi nuo vartotojų poreikių. Notarai, veikdami laisvojoje rinkoje, konkuruodami teikiamų paslaugų kainomis, esant natūraliam vartotojų spaudimui mažinti teikiamų paslaugų kainas, būtų neišvengiamai priversti mažinti ir savo teikiamų paslaugų kokybę, nes konkrečiam sandoriui ar procedūrai turėtų skirti mažiau laiko, pastangų, patikrinimo procedūrų, nes būtų priversti konkuruoti su kitais notarų paslaugų rinkos dalyviais, kurie neišvengiamai siektų didesnės notarinių paslaugų teikimo rinkos dalies. Tokiu būdu, viena vertus, atsirastų laisva notarinių paslaugų rinka, kurią VSPG Pranešime siekia nustatyti KoTa, kita vertus, tokiu atveju, kai notarai dalyvautų bendroje laisvojoje notarinių paslaugų teikimo rinkoje, kiltų rizika, kad notaro paskirtis – civilinėje apyvartoje užtikrinti sandorių, dokumentų teisėtumą ir užkirsti kelią ginčams – nebūtų tinkamai įgyvendinama, nes šalia sandorių, dokumentų teisėtumo, kelio ginčams užkirtimo tikslų, notarai privalėtų ir užtikrinti vartotojų poreikius rinkoje, t. y. suteikti jiems įvairios kokybės ir įvairių kainų tokio paties turinio paslaugas. Tokiu būdu dalis notarų, siekdami didesnės notarinių paslaugų teikimo rinkos, neišvengiamai mažintų savo teikiamų paslaugų kainas, o mažindami paslaugų kainas neišvengiamai būtų priversti ir mažinti tokioms paslaugoms skiriamus savo intelektualinius ir materialinius resursus, t. y. turėtų mažinti ir tokių paslaugų kokybę. Taip dėl notarų paslaugų laisvosios rinkos vartotojų spaudimo būtų pažeidžiamas notarų nepriklausomumo principas, nes notarai taptų priklausomi nuo savo klientų siekiamos kainos ir kokybės.
21. Valstybės vardu teikiamų teisinių paslaugų kokybės klausimas VSPG Pranešime nėra aptariamas, tik lakoniškai nurodoma, kad notarų teikiamos paslaugos yra valstybės kontroliuojamos Notariato įstatyme numatytais priemonėmis – Teisingumo ministerijos patikrinimais, teismuose. VSPG pareikšdama įtarimą dėl KĮ 4 straipsnio reikalavimo pažeidimų, vadovaujantis Viešojo administravimo įstatymo 8 straipsniu, privalėjo tokį įtarimą tinkamai motyvuoti, nes nėra aiškiai pasisakoma, kaip notarų paslaugų teikimas rinkos kainomis paveiks notarinių paslaugų kokybę. Be to, VSPG nepateikia jokios analizės, kaip tokia rinka veiktų.
22. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad notarų vykdomas funkcijas privalo užtikrinti valstybė, kadangi valstybė įstatymuose ir kituose teisės aktuose yra nustačiusi notarų atliekamas funkcijas valstybės vardu. Ar valstybė turi galimybes kontroliuoti notarų paslaugų kokybę, šiems veikiant laisvojoje rinkoje, t. y. esant neišvengiamam vartotojų spaudimui mažinti notarų paslaugų teikimo kainas, Pranešime nėra analizuojama.

23. VSPG Pranešime keliant klausimą dėl valstybės perduotų savo funkcijų vykdyti privatiems asmenims – notarams viešąjį interesą užtikrinančias funkcijas – fizinių ir juridinių asmenų subjektinių teisių ir juridinių faktų juridinio įtvirtinimo, šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugos užtikrinimo vykdymą, laisvosios konkurencijos sąlygomis, t. y. notarams laisvai konkuruojant tarpusavyje teikiant paslaugas asmenims, kyla pagrįstas klausimas, ar tokia VSPG Pranešime išdėstyta pozicija galėtų būti pritaikoma ir kitoms valstybės funkcijoms, kurios yra arba net dabartiniu teisiniu reguliavimu nėra perduotos privatiems asmenims, kurie galimai galėtų veikti pagal bendrus konkurencijos principus, t. y., pavyzdžiui, neturėtų būti fiksuojami žyminiai mokesčiai teismuose už tam tikrus civilinius ginčus, o, tarkim, galėtų būti leidžiama teismams tarpusavyje konkuruoti teikiant jų paslaugas, patiems nusistatant žyminius mokesčius, taip sukuriant ir laisvą teismų teikiamų teisingumo vykdymo paslaugų rinką. Kaip žinoma, privatūs teismai (arbitražiniai teismai), teikiantys Arbitražo įstatyme numatytas arbitražinių ginčų sprendimo teises paslaugas, nors laisvai tarpusavyje konkuruoja, bet jų paslaugų kainos yra daug aukštesnės, nei numatytos CPK 80 straipsnyje kreipiantis į valstybinius teismus. Akivaizdu, kad toks VSPG pranešime siūlomas notarų paslaugų teikimo laisvosios rinkos sąlygomis vykdant teisingumą gali duoti priešingus rezultatus, nei to pageidauja KoTa taryba, t. y. notarų paslaugų kainos gali išaugti ir daliai visuomenės gali tapti neprieinamomis, tokiu būdu būtų pažeista konstitucinė vertybė, įtvirtinta Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje, kuri įpareigoja valstybę taip reguliuoti ūkinę veiklą, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, bei konstitucinė vertybė, įtvirtinta Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje, kuri įpareigoja valstybę ginti vartotojo interesus.
24. Kadangi laisvojoje notarų paslaugų rinkoje gali kilti grėsmė notarų teikiamų paslaugų kokybei, kuri galėtų būti ir mažinama, mažėjant notarų paslaugų įkainiams, o notarų paslaugų – kaip viešojo intereso užtikrinimo kokybė valstybės vardu negali būti mažinama, galima konstatuoti, kad dabartinis notarų įkainių reguliavimo modelis **neprieštarauja Konstitucijos 46 straipsnio 3 daliai, nes valstybė reguliuoja notarų ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.**
- B. Ar Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija tinkamai įvykdė Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą pozityvią pareigą užtikrinti Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą saugomą sąžiningos konkurencijos laisvę, tinkamai derinant šį straipsnį su Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, bei 5 dalyje nustatyta valstybės pareiga ginti vartotojo interesus? Ar nustatytas mišrus notarų atlyginimo modelis ((i) nustatant procentinius dydžius, (ii) konkrečias fiksuotas sumas, (iii) įkainių intervalus) neprieštarauja konstituciniam proporcingumo principui?**
25. Įstatymų leidėjas Notariato įstatyme (191 straipsnis) įtvirtino Notarų atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą, sandorių projektų parengimą, konsultacijas ir technines paslaugas dydžių (įkainių) nustatymo kriterijus. Pagal šiuos kriterijus LR teisingumo ministras 1996 m. rugsėjo 12 d. įsakymu Nr. 57 „Dėl notarų imamo atlyginimo už notarinių veiksmų atlikimą, sandorių projektų parengimą, konsultacijas ir technines

paslaugas laikinųjų dydžių patvirtinimo“ patvirtino notarų imamo atlyginimo dydžius. Kadangi VSPG vertinimu, tokiu LR teisingumo ministro įsakymu buvo apribota vartotojų teisė gauti rinkos sąlygomis sutartas kainas už notarų paslaugas, būtina nustatyti, ar toks vartotojų teisių ribojimas yra konstituciškai pagrįstas.

26. Kaip ne kartą yra konstatavęs Konstitucinis Teismas, pagal Konstituciją žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimą galima riboti, jeigu laikomasi šių sąlygų:
- (i) tai daroma įstatymu;
 - (ii) apribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus;
 - (iii) apribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė;
 - (iv) yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo⁴.
- 26.1. (i) Teisė reguliuoti notarų teikiamų paslaugų kainas numatyta įstatyme (Notariato įstatymo 19 ir 191 straipsniuose), todėl notarų teikiamų paslaugų kainos reguliuojamos, vadovaujantis įstatymu;
- 26.2. (II) Teisingumo ministerijos 2018-04-18 atsakyme Nr. (1.16)78-2709 Konkurencijos tarybai yra atskleidžiamas būtinumas demokratinėje visuomenėje reguliuoti notarų įkainius siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, kadangi Konstitucinis Teismas savo jurisprudencijoje yra konstatavęs, kad notaro profesija yra valstybės kontroliuojama profesija, t. y. toks **viešąjį interesą užtikrinančių funkcijų** – fizinį ir juridinių asmenų subjektinių teisių ir juridinių faktų juridinio įtvirtinimo, šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugos užtikrinimo vykdymas, kai tai daro savarankiška profesine veikla besiverčiantys asmenys, o jiems šias funkcijas perdavus valstybė kontroliuoja, kaip jos vykdomos. T. y. užtikrinti tinkamą šių funkcijų vykdymą – viešasis interesas ir valstybės priedermė. Tokiu būdu valstybei nusprendus perduoti jos funkcijas vykdyti privatiems asmenims (šiuo atveju notarams), t. y. privatiems asmenims nustatant pareigą atlikti viešąjį interesą atitinkančias funkcijas – fizinį ir juridinių asmenų subjektinių teisių ir juridinių faktų turinio įtvirtinimo funkcijas, valstybė turi pareigą bei teisę nustatyti ir šių paslaugų kainas, ribojant jų teikimą be tinkamų intelektualinių ir materialinių resursų.
- 26.3. Įstatymų leidėjui Notariato įstatymo 191 straipsnyje nustačius privalomumą LR teisingumo ministerijai atsižvelgti į šešis notarų atlyginimo dydžių nustatymo kriterijus (1. Tvirtinamo sandorio ar kito notarinio veiksmo vertę; 2. Atliekamo notarinio veiksmo ar teikiamos paslaugos pobūdį; 3. Notaro ekonominio nepriklausomumo užtikrinimą; 4. Notaro profesinės veiklos ir civilinės atsakomybės riziką; 5) kryžminį subsidijavimą; 6) sąnaudas), Teisingumo ministerija turėjo sistemaiškai įvertinti visas notarų teikiamas paslaugas ir diferencijuoti įkainių nustatymą, kadangi Notariato įstatymo 191 straipsnyje įvardyti kriterijai yra įvairaus pobūdžio, o nustačius pareigą atsižvelgti į kryžminio subsidijavimo kriterijų, t. y. notarų paslaugų įkainiai turi būti nustatyti įvertinant notarines paslaugas teikiant skirtingo ekonominio ar finansinio pajėgumo asmenims, įstatymų leidėjas įpareigojo Teisingumo ministeriją notarų teikiamų pas-

⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2019 m. kovo 1 d. nutarimas Nr. KT9-N3/2019, 29.1.5

laugų įkainius nustatyti taip, kad didesnės vertės sandorių įkainiai iš dalies dengtų mažesnių sandorių notarinių paslaugų įkainius, taip sistemiskai įvertinant notarinių paslaugų teikimo įkainių socialinius aspektus.

- 26.4. Atsižvelgiant į tai, kas aukščiau išdėstyta, galima pagrįstai tvirtinti, kad Teisingumo ministerijai nustačius mišrų notarų atlyginimo nustatymo modelį (t. y. nustatant procentinius dydžius, konkrečias fiksuotas sumas, įkainių intervalus) yra sistemiskai įvertinti visi Notariato įstatymo 191 straipsnyje įtvirtinti kriterijai. Nėra jokių teisinių prielaidų tvirtinti, kad, notarams veikiant laisvojoje notarinių paslaugų rinkoje, notarinių paslaugų įkainiai tokioje rinkoje susiformuotų taip, kad būtų tinkamai atsižvelgta į Notariato įstatymo 191 straipsnyje nustatytus kriterijus. Laisvojoje rinkoje kainas lemia pasiūlos ir paklausos pusiausvyra, o ne socialiniai ar viešojo intereso aspektai.
27. **Dėl Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje įtvirtintos valstybės pareigos ginti vartotojo interesus:** Nagrinėjant VSPG Pranešime išdėstytą poziciją dėl vartotojų teisių gynimo, atkreiptinas dėmesys į oficialiosios konstitucinės doktrinos nuostatas, atskleidžiančias iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio, kylančius reikalavimus įstatymų leidėjui reguliuojant ūkinę veiklą:
- 27.1. Ūkinės veiklos reguliavimo pagrindinis kriterijus – bendra tautos gerovė; ūkinės veiklos teisinis reguliavimas nėra savitiksliis dalykas, jis yra socialinės inžinerijos priemonė, būdas per teisę siekti tautos gerovės (*inter alia* Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gegužės 13 d., 2008 m. birželio 30 d., 2008 m. gruodžio 4 d. nutarimai); valstybė, reguliuodama ūkinę veiklą, turi laikytis asmens ir visuomenės interesų derinimo principo, užtikrinti ir privataus asmens (ūkinės veiklos subjekto), ir visuomenės interesus, siekti ne atskirų asmenų gerovės, bet būtent bendros tautos gerovės, kuri neturi būti priešpriešinama paties ūkio subjekto, kurio veikla yra reguliuojama, taip pat asmenų, įsteigusių, valdančių tą ūkio subjektą arba kitaip su juo susijusių, gerovei, jų teisėms ir teisėtiems interesams (2009 m. balandžio 29 d. nutarimas); Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta valstybės pareiga, atsižvelgiant į valstybės išteklius, jos materialines ir finansines galimybes bei kitus svarbius veiksnius, reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui, reguliuojant minėtą veiklą, derinti įvairias konstitucines vertybes (2009 m. kovo 2 d., 2015 m. kovo 5 d. nutarimai), *inter alia* asmens ūkinės veiklos laisvę ir iniciatyvą, sąžiningos konkurencijos laisvę, vartotojų interesų apsaugą (2015 m. balandžio 3 d. nutarimas);
- 27.2. Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalyje nustatyta valstybės pareiga ginti vartotojų interesus. Ši konstitucinė nuostata suponuoja tai, kad teisės normomis turi būti nustatytos įvairios vartotojų interesų gynimo priemonės, kad valstybės institucijos turi kontroliuoti, kaip ūkio subjektai laikosi nustatytų reikalavimų, ir kt. (2000 m. spalio 18 d. nutarimas). Tam tikros ūkinės veiklos sritys turi joms būdingą santykių specifiką, kuri *inter alia* gali suponuoti vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo santykių reguliavimo ypatumus tam tikrose ūkinės veiklos srityse. Būtent ūkinės veiklos turinys, jos specifiika, ypatumai tam tikrose ūkio srityse gali lemti specialaus vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo teisinių santykių reguliavimo būtinumą, poreikį tam tikroje ūkinės veiklos srityje. Taigi vartotojų teisių, interesų apsaugos ir gynimo priemonės tam tikrose ūkinės veiklos srityse gali skirtis priklausomai nuo konkrečios

- ūkinės veiklos santykių specifikos (2009 m. kovo 2 d. nutarimas). Įstatymų leidėjas, reguliuodamas tam tikros ūkio srities, kurioje įtvirtinama kurių nors ūkio subjektų specifinė teisinė padėtis, santykius ir nustatydamas kitais įstatymais nustatyto šių santykių reguliavimo išimtis, privalo numatyti ir papildomas teises priemones, kurios užtikrintų vartotojų teisių ir teisėtų interesų apsaugą (2003 m. kovo 17 d. nutarimas).
28. Vertinant, ar Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija tinkamai, neviršydama jai suteiktų įgaliojimų, įgyvendino jai įstatymų leidėjo suformuluotą pavidimą nustatyti viešuosius interesus atitinkančių notarų paslaugų įkainių reguliavimą, pažymėtina, kad:
- 28.1. Notariato srityje pagal lotyniškąjį notariato modelį notarų vykdoma ūkinė veikla, *inter alia* notarų paslaugų visiems vartotojams teikimas, yra specifinė ūkinė veikla; jai būdinga, be kita ko, tai, kad ją vykdant yra griežtai laikomasi valstybės nustatytų, įstatymuose ir kituose teisės aktuose įtvirtintų reikalavimų, kurių visuminį turinį notari turi kokybiškai įgyvendinti atlikdami savo pareigas. Įstatymų leidėjo galimybes nustatyti priemones, užtikrinant bendrą tautos gerovę notarinių paslaugų teikimo srityje, lemia notarinės veiklos ypatumai, notarinių paslaugų kokybės užtikrinimas, t. y. saugių ir patikimų, atitinkančių teisinio užtikrintumo ir stabilumo reikalavimus tvirtinamiems sandoriams, notarinių paslaugų teikimas yra konstituciškai svarbus tikslas, viešasis interesas, kuriuo pateisinamas tam tikras diferencijuotas notarinės veiklos ūkinis teisinis reguliavimas šioje srityje. Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 46 straipsnio 3 dalį, įstatymų leidėjas, reguliuodamas notarinių paslaugų teikimo ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų užtikrintas kokybiškų notarinių paslaugų teikimo saugumas ir patikimumas, *inter alia* galimybė gauti notarines paslaugas iš įvairių notarų nediskriminacinėmis sąlygomis ir nepiktnaudžiaujant kainomis; iš Konstitucijos, *inter alia* jos 46 straipsnio 5 dalies, kylantis veiksmingos vartotojų teisių, interesų apsaugos užtikrinimo imperatyvas suponuoja ir tai, kad įstatymų leidėjas turi nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų sudarytos prielaidos kiekvienam vartotojui gauti notarines paslaugas nediskriminacinėmis sąlygomis, visiems vartotojams notarinės paslaugos būtų teikiamos saugiai ir patikimai. Be to, notari negali vartotojams teikti bet kokių, savo pačių sukurtų paslaugų, notarinių paslaugų teikimas yra apribotas įstatymu, nustatant konkrečius įpareigojimus notarams dėl jų paslaugų rūšių ir turinio.
29. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijai įgyvendinus Notariato įstatymo (Notariato įstatymo 6 straipsnis dėl notarų skaičiaus, 19 ir 19¹ straipsniai dėl notarų paslaugų įkainių nustatymo) nustatytas jai pareigas reguliuoti notarų skaičių ir jų teikimų paslaugų įkainius, Teisingumo ministerija atliko jai įstatymų leidėjo nustatytas pareigas taip, kaip tai įtvirtinta Konstitucijoje:
- 29.1. Pagal Konstituciją, *inter alia* jos 94 straipsnio 2 punktą, LR Vyriausybė, leisdama teisės aktus, turi laikytis galiojančių įstatymų ir, vykdydama vienus įstatymus, negali pažeisti kitų;
- 29.2. Konstitucijoje įtvirtintas teisinės valstybės principas suponuoja ir teisės aktų hierarchiją, *inter alia* tai, kad poįstatyminiai teisės aktai negali prieštarauti įstatymams, konstituciniams įstatymams ir Konstitucijai, jie turi būti priimami remiantis įstatymais; teisėkūros subjektai teisės aktus gali leisti tik neviršydami savo įgaliojimų;

- 29.3. Jeigu Vyriausybės nutarimuose nustatytas teisinis reguliavimas konkuruotų su nustatytoju įstatymuose arba nebūtų grindžiamas įstatymais, būtų pažeisti ne tik konstitucinis teisinės valstybės principas ir Konstitucijos 94 straipsnio 2 punktas, bet ir Konstitucijos 5 straipsnio 2 dalis, kurioje nustatyta, kad valdžios galias riboja Konstitucija.
30. Tokiu būdu nėra jokio teisinio pagrindo teigti, kad LR teisingumo ministerijos nustatytas notarų skaičiaus bei notarų paslaugų įkainių teisinis reguliavimas netinkamai įgyvendino jai įstatymų leidėjo Notariato įstatyme pavestas funkcijas tiek dėl notarų skaičiaus, tiek dėl jų teikiamų paslaugų įkainių nustatymo.

31. Dėl konstitucinio proporcingumo principo

- 31.1. Konstitucinis proporcingumo principas įpareigoja subjektus, nustatančius tam tikrą teisinį reguliavimą, įvertinti, ar nustatomas teisinis reguliavimas yra pagrįstas, ar juo nustatomas reguliavimas atitinka Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje įtvirtintą konstitucinio proporcingumo principą ir jo elementus.
- 31.2. Kaip nurodyta aukščiau, Konstitucinis Teismas yra suformavęs žmogaus teisių ir laisvių ribojimo doktriną, pagal kurią Konstitucija žmogaus konstitucinių teisių ir laisvių įgyvendinimą leidžia riboti, jeigu laikomasi šių sąlygų: (i) tai daroma įstatymu; (ii) apribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje, siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves, ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; (iii) apribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; (iii) yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo⁵.
- 31.3. Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje išaiškinta, kad konstitucinio teisinės valstybės principo elementas yra proporcingumo principas, reiškiantis, kad (i) teisės aktuose numatytos priemonės turi atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus, kad (ii) šios priemonės turi būti būtinos minėtiems tikslams pasiekti ir neturi varžyti asmens teisių ir laisvių akivaizdžiai labiau, negu reikia šiems tikslams pasiekti; (iii) reikalavimas asmens teisių ir laisvių įstatymu neriboti labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, *inter alia* (iv) suponuoja reikalavimą įstatymų leidėjui nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kuris sudarytų prielaidas kiek įmanoma įvertinti individualią kiekvieno asmens situaciją ir, atsižvelgiant į visas svarbias aplinkybes, atitinkamai individualizuoti konkrečias tam asmeniui taikytinas ribojančias jo teises priemones⁶.
- 31.4. Tokiu būdu darytina išvada, kad konstitucinio proporcingumo principo turinys yra apibūdinamas kaip susidedantis iš dviejų reikalavimų: siekimas teisėto tikslo efektyviomis (tinkamomis) priemonėmis ir dviejų optimizavimo reikalavimų naudojimo mažiausiai įsikišančių į žmogaus teisę priemonių tam, kad būtų pasiekta kažko vertingo, turint galvoje tos vertės pasiekimo kainą. Šiuo atveju analizuojama ar valstybės pasirinktas notarų paslaugų įkainių reguliavimas yra teisėtas, įvertinant tai, ar tokiu reguliavimu yra pasiektas teisingas balansas tarp dviejų konstitucinių vertybių: Kons-

⁵ LR Konstitucinio Teismo 2019 m. kovo 1 d. nutarimas Nr. KT9-N3/2019, 29.1.5.

⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2018 m. gruodžio 21 d. nutarimas Nr. KT24-N14/2018.

titucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintos (i) imperatyvios valstybės pareigos reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei bei (ii) draudimo monopolizuoti gamybą ir rinką, saugoti sąžiningos konkurencijos laisvę bei ginti vartotojų interesus, ar dviejų konkuruojančių konstitucinių principų balansas nustatytas nepažeidžiant konstitucinio proporcingumo principo, t. y. ar notarų skaičiaus bei notarų įkainių nustatymas, taip apribojant notarų teikiamų paslaugų laisvojoje paslaugų rinkoje konkurenciją, neprieštarauja konstituciniam proporcingumo principui.

- 31.5. VSPG Pranešime kritikuojamas dabartinis procentinis notarų atlyginimo nustatymo modelis turi socialinį viešojo intereso užtikrinimo modelio notarinių paslaugų rinkoje pagrindimą, nes bendruoju atveju notarinius sandorius, kurių vertė yra didelė, atlieka fiziniai ir juridiniai asmenys, disponuojantys didesniu turtu ir turintys aukštesnes pajamas. Todėl procentinis atlyginimas už sandorius, kurių vertė yra aiški, yra nustatytas nepažeidžiant konstitucinio proporcingumo principo, nes toks notarinių paslaugų kainų reguliavimas yra sukurtas siekiant subsidijuoti kitas notarines paslaugas, kurios teikiamos už kainas, kurios yra mažesnės už šių notarinių paslaugų savikainą. Be to, nėra teisinio pagrindo tvirtinti, kad toks notarų paslaugų įkainių nustatymas asmenims, kuriems tenka mokėti procentinį atlyginimą už sandorį, varžo šių asmenų teises gauti notarines paslaugas už rinkos kainą labiau, negu reikia teisėtiems ir visuomenei svarbiems tikslams pasiekti, t. y. tokiu notarinių paslaugų kainų reguliavimu suteikti mažesnę notarinių paslaugų kainą asmenims, kurie sudaro nedidelės ar aiškos vertės turto sandorį (taip atsižvelgiant į Notariato įstatymo 191 straipsnio 5 dalyje nustatytą kryžminio subsidijavimo kriterijų), taip užtikrinant notarinių paslaugų prieinamumą visiems asmenims, inter alia ir tuo atveju, kai valstybės nustatytas teisinis reguliavimas nustato privalomą asmenų atliekamų veiksmų notarinę formą.
- 31.6. Be to, procentinį atlyginimą, skaičiuojamą nuo sandorio vertės, sumokantys bendruoju atveju labiau pasiturintys asmenys, kaip ir numatytą Notariato įstatymo 191 straipsnio 1 dalies 5 punkte, užtikrina kryžminio subsidijavimo principą atliekant kitus notarinius veiksmus, kurių įkainiai yra mažesni nei notarų patiriamos intelektualinės, materialinės ir darbo sąnaudos. Tokiu būdų pasirinktas notarų atlyginimo modelis atitinka konstitucinį proporcingumo principą, kuris šiuo atveju užtikrina, kad teisės aktuose numatytos priemonės privalo atitikti teisėtus ir visuomenei svarbius tikslus.
- 31.7. Kadangi fiksuotas notaro atlyginimas (neturintis tiesioginio ryšio su tvirtinamo sandorio verte) bendruoju atveju nustatomas esant sandorio vertei nežinomai arba nepakankamai aiškiai, nėra pakankamo teisinio pagrindo, konstitucinio proporcingumo principo aspektu, nustatyti nefiksuotą notaro atlyginimą už sandorių, kurių vertė nežinoma ar nėra aiški, tvirtinimą.
- 31.8. Jei būtų laikomasi tokio notarų paslaugų kainų modelio, kokį laiko KĮ 4 straipsnio prasme VSPG pagrįstu, t. y. atitinkančiu laisvosios rinkos principus, labai tikėtina, kad didelės vertės sandorių, kuriuos sudaro didesnę turtą turintys fiziniai ir juridiniai asmenys (pavyzdžiui, bankai, draudimo bendrovės, nekilnojamojo turto plėtotojai ir savininkai), laisvojoje notarinių paslaugų rinkoje siektų visi notari ir esant paklausos atitikimo pasiūlai dėsniui tokių sandorių tvirtinimo kainos kristų, notarams aktyviai konkuruojant siekiant gauti tvirtinti tokius sandorius, o notarų paslaugos už socialiai

orientuotas paslaugas (nuorašai, testamentai, įgaliojimų tvirtinimas, parašų liudijimas) kainos galimai išaugtu, nes dėl tokių notarinių paslaugų konkurencija būtų maža dėl jų mažo pelningumo ir šios paslaugos pagal galiojantį reguliavimą yra subsidijuojamos. Įstatymų leidėjui įtvirtinus Notariato įstatymo 191 straipsnyje kryžminio subsidijavimo modelį, tokios socialiai nepageidaujamos situacijos pavyksta išvengti. Todėl dabartinis notarų paslaugų kainų modelis vertintinas kaip sistemiskai atitinkantis visus Notariato įstatymo 191 straipsnyje nurodytus kriterijus bei neprieštaraujantis konstituciniam proporcingumo principui.

32. Tokiu būdu Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija tinkamai suderino tarpusavyje konkuruojančias konstitucines vertybes, t. y. Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą pozityvią pareigą užtikrinti Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą saugomą sąžiningos konkurencijos laisvę bei Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalyje įtvirtintą valstybės pareigą reguliuoti ūkinę laisvę taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, 5 dalyje įtvirtintą pareigą ginti vartotojo interesus. T. y. nustatant mišrų notarų atlyginimo modelį ((i) nustatant procentinius dydžius, (ii) konkrečias fiksuotas sumas, (iii) įkainių intervalus), toks socialiai orientuotas, tinkamai įgyvendinantis kryžminį subsidijavimą mišrus notarų atlyginimo modelis neprieštarauja konstituciniam proporcingumo principui.

C. Ar Notariato įstatymo 6 straipsnyje nustatytas reglamentavimas dėl notarų skaičiaus ribojimo neprieštarauja Konstitucijos 46 straipsnio 4 ir 5 daliai: įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę, valstybė gina vartotojo interesus.

33. Vadovaujantis Notariato įstatymo 6 straipsniu notarų skaičių, jų buveinę ir veiklos teritoriją nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministras pagal savo patvirtintą Notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų poreikių vertinimo metodiką. Notarų skaičius nustatomas atsižvelgiant į gyventojų skaičių konkrečioje savivaldybėje ir praėjusių dvejų kalendorinių metų notaro pajamų konkrečioje savivaldybėje statistinį vidurkį. Notaro darbo vieta yra notaro biuras. Notaro biuras nėra civilinių teisinių santykių, įskaitant komercinę ūkinę veiklą, subjektas. Notarų biurai steigiami Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu. Vienas notaras gali turėti vieną notaro biurą. Du ir daugiau notarų, einančių notaro pareigas toje pačioje savivaldybėje ar savivaldybėse, kurių centras yra tame pačiame mieste, gali turėti vieną bendrą notarų biurą. Dėl bendro notarų biuro darbo organizavimo ir veiklos notariatai sudaro sutartį. Kiekvienas notaras, dirbantis bendrame notarų biure, notarinius veiksmus atlieka savo vardu ir asmeniškai atsako už savo pareigų atlikimą. Reikalavimus, keliamus notarų biurams ir notarų darbo laikui, nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministras, atsižvelgdamas į tai, kad notaro biuro patalpose turi būti sudarytos sąlygos kultūringai aptarnauti gyventojus ir užtikrinti notarinių veiksmų paslapties išsaugojimą.

34. Lietuvos Respublikos notariatai įstatymo 2 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad notarus skiria ir atleidžia Lietuvos Respublikos teisingumo ministras. Notariatai į pareigas skiria-

mi viešo konkurso būdu (3 straipsnio 1 dalis). Notaru gali būti fizinis asmuo, jeigu jis laimėjo viešą konkursą eiti notaro pareigas <...>; viešo konkurso eiti notaro pareigas nuostatus tvirtina Lietuvos Respublikos teisingumo ministras (3 straipsnio 2 dalies 7 punktas). Notarų skaičių, jų buveinę ir veiklos teritoriją nustato Lietuvos Respublikos teisingumo ministras pagal savo patvirtintą Notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų poreikių vertinimo metodiką (6 straipsnio 1 dalis). Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2007 m. sausio 25 d. įsakymu Nr. 1R-34 patvirtintų Viešo konkurso notaro pareigoms užimti nuostatų 4 punkte įtvirtinta, kad konkursą skelbia teisingumo ministras, atsižvelgdamas į notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų poreikius, įvertinęs gautą Notarų rūmų prezidiumo nuomonę. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2006 m. gruodžio 28 d. įsakymu Nr. 1R-481 patvirtintos Notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų poreikių vertinimo metodikos 1 punkte nustatyta, kad ši metodika reglamentuoja notarų skaičiaus, jų buveinės ir veiklos teritorijos nustatymo metodus bei taikymo tvarką. Šios metodikos tikslas yra objektyviai nustatyti Lietuvos Respublikos notarų skaičių ir jų veiklos teritoriją, notaro (notarų) biurų buveinių steigimo vietovę (2 punktas). Metodikos 3 punkte įtvirtinti notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų poreikių vertinimo kriterijai, nustatant Lietuvos Respublikos notarų skaičių, jų biurų buveinių vietą ir veiklos teritoriją, o 4 punkte – notarų skaičiaus nustatymo metodai. Notarų skaičių, jų buveines ir veiklos teritoriją nustato teisingumo ministras pagal šią metodiką, Notarų rūmų prezidiumui pateikus motyvuotą išvadą (5 punktas). Iš paminėto teisinio reglamentavimo seka, kad teisingumo ministras turi pareigą nustatyti notarų skaičių, jų buveinę ir veiklos teritoriją pagal savo patvirtintą Notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų poreikių vertinimo metodiką (joje įtvirtintus notarų gyventojams teikiamų teisinių paslaugų poreikių vertinimo kriterijus bei notarų skaičiaus nustatymo metodus), atsižvelgdamas į Notarų rūmų prezidiumo nuomonę. Taip pat teisingumo ministras pagal savo patvirtintus Viešo konkurso eiti notaro pareigas nuostatus skelbia viešą konkursą notaro pareigoms užimti, o šį konkursą laimėjęs fizinis asmuo teisingumo ministro yra skiriamas notaru. Kitaip tariant teisingumo ministras, atsižvelgdamas į Notarų rūmų prezidiumo nuomonę, pagal metodikoje nustatytus kriterijus ir metodus patvirtina tam tikrą notarų skaičių atitinkamoje jų veiklos teritorijoje, o esant laisvai (neužimtai) notaro vietai atitinkamoje veiklos teritorijoje skelbia viešą konkursą notaro pareigoms užimti.

35. Įstatymų leidėjui pasirinkus lotyniškosios tradicijos Lietuvos notariatą, įstatymais ir kitais teisės aktais turi būti nustatytas toks notarinės veiklos teisinis reguliavimas, kuris sudarytų prielaidas sukurti platų notarų tinklą, kad asmenims teikiamų notarinių paslaugų sistema veiktų sklandžiai, kad nebūtų apsunkintas notarinių paslaugų gavimas. Valstybė privalo užtikrinti viešąjį interesą, kad notarų teikiamos paslaugos būtų prieinamos visiems asmenims, nepriklausomai nuo jų gyvenamosios ar verslo vietos. Minimoje metodikoje nustatyta, kad kiekvienoje savivaldybėje turi dirbti bent vienas notaras.
36. VSPG siūlant įteisinti laisvą notarinių paslaugų teikimą notarams laisvai konkuruojant, nebūtų teisinių paskatų notarams steigti savo paslaugų teikimą tose vietose, kuriose nėra pakankamai asmenų, kuriems reikalingos notarinės paslaugos, tokiu

būdu asmenims nebūtų prieinamos paslaugos tam tikrose vietose, t. y. tokiu laisvosios rinkos modeliu būtų suabsoliutinta Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalis (įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę) ir netinkamai įgyvendintos Konstitucijos 46 straipsnio 3 dalis bei 5 dalis (valstybė reguliuoja ūkinę laisvę taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, valstybė gina vartotojo interesus). Tokiu būdu būtų netinkamai nustatytas balansas tarp dviejų konkuruojančių konstitucinių vertybių, t. y. tarp draudimo monopolizuoti gamybą ir rinką, saugoti sąžiningos konkurencijos laisvę bei valstybės pareigos reguliuoti ūkinę laisvę taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, ir ginti vartotojo interesus.

37. VSPG siūlymu įstatymų leidėjui užkertant kelią nustatyti notarų skaičių, jų buveinę, veiklos teritorijas ir užtikrinti tinkamą notaro paslaugų prieinamumą, iš esmės būtų sutrikdyta notarų sistemos organizavimo veikla, o tai sukeltų neigiamų padarinių tiek viešajam interesui, tiek ir notarinių paslaugų vartotojų interesams. Laisvosios notarų paslaugų teikimo rinkos suabsoliutinimas nagrinėjamu atveju būtų rizikingas (sukeliamų pasekmių požiūriu) neadekvatus siekiamam tikslui, pažeistų konstitucinį proporcingumo principą.

Išvados:

1. VSPG Pranešime pateiktas KĮ 4 straipsnio aiškinimas, kaip nustatantis LR teisingumo ministerijai imperatyvią pareigą užtikrinti notarų paslaugų teikimą rinkos kainomis (atsisakant minimalių kainų nustatymo), valstybei jų nereguliuojant, prieštarauja Konstitucijos 46 straipsnio 3 daliai: valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei, konstituciniam proporcingumo principui.
2. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija tinkamai įvykdė Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą pozityvią pareigą užtikrinti Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalyje įtvirtintą saugomą sąžiningos konkurencijos laisvę, nustatydamas mišrų notarų atlyginimo modelį ((i) nustatant procentinius dydžius, (ii) konkrečias fiksuotas sumas, (iii) įkainių intervalus). Įstatymo leidėjo sprendimas reguliuoti notarų paslaugų įkainius *inter alia* nustatant jų minimalius dydžius, atsižvelgiant į Notariato įstatymo 191 straipsnyje nustatytus kriterijus, yra konstituciškai pagrįstas. Teisingumo ministerijos nustatyti notarų paslaugų įkainiai yra nustatyti laikantis konstitucinio proporcingumo principo;
3. Notariato įstatymo 6 straipsnyje nustatytas reglamentavimas dėl notarų skaičiaus ribojimo neprieštarauja Konstitucijos 46 straipsnio 4 ir 5 daliai: įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę, valstybė gina vartotojo interesus;
4. Vertinat Lietuvoje veikiančią lotyniškojo notariato modelį, jo reikšmingumą visuomenei ir konstitucinį pagrįstumą, VSPG Pranešime pateikiant pasiūlymą įgyvendinti rizikingą ir didelę žalą notarinių paslaugų vartotojams galintį sukelti notarinių paslaugų ir šių paslaugų kainų suabsoliutintą laisvosios rinkos modelį, turėtų būti įvertintos

ir galimos rizikos valstybei kaip visuotiniam konstituciniam gėriui, nes įgyvendinus tokį suabsoliutintą laisvosios rinkos modelį, gali būti sukeltos neigiamos pasekmės, padaryta žala konstitucinėms teisinio stabilumo vertybėms, kokybiškai nepatenkinus viešąjį interesą užtikrinančių funkcijų – fizinių ir juridinių asmenų subjektinių teisių ir juridinių faktų juridinio įtvirtinimo, šių asmenų ir valstybės teisėtų interesų apsaugos užtikrinimo.

5. VSPG Pranešime apie įtariamą pažeidimą iš esmės remiantis tik viena konstitucine nuostata (Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalimi – įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę) yra daroma paviršutiniška, nepakankamai konstituciškai pagrįsta (išsamiai netikrinant šios konstitucinės vertybės derinimo su kitomis konstitucinėmis vertybėmis, neįvertinus siūlomo notarų skaičiui ir jų paslaugų kainoms laisvosios rinkos modelio atitikties konstituciniam proporcingumo principui) išvada, kad dabartinis lotyniškasis Lietuvos notariato modelis, pagal kurį inter alia yra valstybės reguliuojamas tiek notarų skaičius, tiek notarų teikiamų paslaugų įkainiai, yra nesuderinamas su Konkurencijos įstatymo 4 straipsnio, Konstitucijos 46 straipsnio 4 dalies reikalavimais. VSPG Pranešime aiškina KĮ 4 straipsnyje įtvirtintą konstitucinį 46 straipsnio 1 dalies reguliavimą suabsoliutindama vieną Konstitucijos straipsnį ir taip ignoruoja Konstitucijos kaip vieningo akto teisinį turinį, atsisakant suvokti Konstituciją kaip joje įtvirtintų teisės normų ir principų visumą, kaip vieningą ir darnią sistemą, kurioje visos nuostatos tarpusavyje yra suderintos, tarp kurių yra pusiausvyra, konstatuojant, kad Konstitucijoje nėra spragų, tarp atskirų nuostatų nėra prieštaravimų, visos konstitucinės nuostatos ir jos preambulė yra tos pačios, aukščiausiosios, teisinės galios.
6. VSPG Pranešimas gali būti vertinamas kaip bendras Lietuvos politinio ir administracinio gyvenimo, kuriame dažnai yra ne tik pateikiamos svarstyti, bet ir pradedamos įgyvendinti neišdiskutuotos, specialistų ir ekspertų nepatikrintos teisinės reformos, reiškinys, kuriuo siekiama rizikingų teisinių reformų, todėl turėtų būti vertinamas itin kritiškai, nes keičiamas nusistovėjęs teisinis modelis, kuris yra patikrintas laiko ir sėkmingai veikia.

TGS Baltic nuotr.

NOTARŲ KONKURENCIJOS BYLA – UNIKALI EUROPOJE

Interviu su advokatu dr. Lauru Butkevičiumi, advokatų kontoros TGS Baltic partneriu, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto lektoriumi

Kaip advokatas specializuojatės konkurencijos teisėje. Ar iki pradėdant atstovauti Notarų rūmams konkurencijos byloje, Jums teko susidurti su konkurencijos ir laisvųjų profesijų tema?

Lauras Butkevičius: Iš tikrųjų buvau nustebęs pradėtu tyrimu. Jei kalbėtume apie laisvas profesijas, konkurencijos teisės specialistai dažnai užsimindavo apie advokatus, apie antstolius, žinome garsiąją Wouters bylą, prieš kelerius metus yra buvę diskusijų, ar konkurencijos taisyklės taikomos advokatams. Europos Teisingumo Teismas yra aiškiai pasakęs, kad taikomos.

Ar konkurencijos teisė turėtų būti taikoma notarams?

Lietuvoje nagrinėjama byla yra unikali, net Europos mastu. Turime sutarti, kad konkurencijos priežiūros institucijos turi plačią diskreciją pasirinkti, kaip joms įgyvendinti konkurencijos politiką ir kokias poveikio priemones taikyti. Estijoje, pavyzdžiui, konkurencijos priežiūros institucija taip pat kelia klausimų dėl notariato modelio, dėl atitikties konkurencijos taisyklėms, bet jų veikimo būdas kitoks nei Lietuvoje. Ji nepradėjo tyrimo dėl konkurencijos taisyklių pažeidimo, labiau skatina dialogą tarp valstybės institucijų ir notariato. Lietuvoje Konkurencijos taryba nubaudė Notarų rūmus ir jų prezidento narius už kartelį. O Estijoje už kartelį atsakomybė būtų jau baudžiamoji. Lietuvoje taip pat būta į viešumą nepatekusių atvejų, kai Konkurencijos taryba, stebėdama rinkos dalyvius, atkreipė dėmesį dėl galimų pažeidimų, tačiau nepuolė pradėti tyrimų, o stengėsi pamokyti. Paprastai į tokius įspėjamuosius signalus rinkos dalyviai sureaguodavo. Notarų rūmų atveju buvo pasirinktas sunkiausias veiksmų būdas – pradėti tyrimą ir pritaikyti sankcijas.

Savo pozicijos dėl notariato bylos Lietuvoje kol kas nenorėčiau atskleisti. Esu Lietuvos notarų rūmų ir jų prezidiumo atstovas teisme, byla dar nėra pasibaigusi, laukiame Vyriausiojo administracinio teismo verdikto, todėl mano svarstymai nebūtų korektiški. Klausimas yra sudėtingas ir nevienareikšmiškas. Bet apie tai išsamiau pakalbėsime po teismo sprendimo.

Visgi, neabejodami dėl Konkurencijos tarybos diskrecijos pradėti tyrimą, pasvarstykime apie tai, kaip jis buvo pradėtas. Dar būdama tolimesnis išvados apie tariamą Notarų rūmų prezidiumo narių kartelį, Konkurencijos taryba ėmėsi priemonių, kurios paprastai taikomos rimtiems pažeidėjams: dokumentų poėmis, policijos pareigūnai su šunimis. Kaip Jums atrodo tokių priemonių pagrįstumas ir proporcingumas?

Šiuos klausimus mes keliamė byloje, kuri dar bus nagrinėjama Vyriausiojoje administraciniame teisme. Norėčiau kol kas šį procesinių prievartos priemonių klausimą palikti nuošalyje.

Kai su Jumis kalbamės, profesiniais reikalais esate Briuselyje. Kokias konkurencijos teisės ar problemas šiuo metu matote Europos Sąjungos mastu?

Na, nežinau, ar nuliūdinsiu (juokiasi), tačiau tai nėra susiję su teisinėmis profesijomis – advokatūra, notariatu ir kitomis. Tai pirmiausia didžiuliai konkurencijos teisės taikymo iššūkiai dėl procesų elektroninėje erdvėje.

Lietuvoje kartais susiduriame su tuo, kad valdžios institucijos kartais negirdi teisiųjų argumentų. Su kuo tai susiję?

Jei kalbėtume apie mano darbo sritį, net jei nagrinėtume visos Europos mastu, Lietuvos konkurencijos taryba ir jos veikla yra vertinami labai gerai už kompetenciją, kvalifikaciją, nebijojimą imtis drąsių bylų. Turime kitą problemą, apie kurią jau buvau kalbėjęs viešai – tai teisminės kontrolės problema. Niekas nėra tobulas ir visiems pagrįsta kritika tik į naudą. Nesakau, kad ūkio subjektai visada yra teisūs ginčydami Konkurencijos tarybos veiksmus ir nutarimus, bet lygiai taip pat ir neteigiu, kad Konkurencijos taryba visada yra teisi. Deja, teismai dažnai nesiima spręsti tų klausimų, kurių sprendimas padėtų užtikrinti geresnę konkurencijos teisės sistemos egzistavimą, nors proceso šalys kelia tuos klausimus. Klausimų ratas platus – nuo procedūrinių dalykų iki materialinių teisės normų taikymo. Jei pažiūrėsime į statistiką, daugumą Konkurencijos tarybos veiksmų palaiko teismai. Tai, viena vertus, rodo, kad institucija nedirba blogai, tačiau kita vertus, galima kelti klausimą, ar tikrai teismai įvertino visas faktines ir teisines aplinkybes ir dėl jų pasisakė. Mano nuomone, didžiausios problemos Lietuvoje susijusios su teismine kontrole.

Kad ir kaip pasibaigtų byla, kaip manote, kokių tai poslinkių suteiks Lietuvos notariatui?

Nemanau, kad Lietuvos notariatas yra pasimiršęs senuose klasikinio lotyniškojo notariato laikuose. Kai matau eNotaro sistemos kūrimas byloja apie judėjimą progresyvios sistemos link. Žinau, kad Lietuvos notariato sistema tampa pavyzdžiu daugelyje kitų šalių, ypač ten, kur notariatas tik kuriasi. Jūs daug keliaujate pas kolegas iš Rytų, dalijatės gerąja praktika. Kiek žinau, turite ir kitų naujų iniciatyvų. Tiesa, Lietuvos notariate tebėra dar kai kurių konservatyvių bruožų – griežtai paisote principo, kad asmens dalyvavimas tvirtinant

sandorius yra būtinas, bet, kaip suprantu, yra svarstoma įvairių galimybių, atsižvelgiant į technologinį progresą. Kaip bylos baigtis lems notariato ateitį – sunku pasakyti. Viskas yra įstatymo leidėjo rankose, nuo jo ir priklausys notariato ateitis. Ir ši vizija gali skirtis nuo jūsų, mano ar priežiūros institucijų požiūrio.

Ar nepritrūksta įstatymų inicijavimo teisę turinčioms šalims kompetencijos?

Niekas dėl to nesiginčys – dėl to esama klausimų. Savo studentams visada rekomenduoju „Youtube“ tinkle pažiūrėti profesoriaus Egidijaus Kūrio paskaitą „Ar mums dar reikia teisės?“, perskaitytą VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto jubiliejaus proga. Nuostabus pasisakymas, po jo praėjo septyneri metai, bet jis vis dar yra aktualus. Profesorius Kūris kalba apie teisinį nihilizmą, požiūrį į teisę, apie pamatinių teisės principų pamini-
mą, apie tai, kaip kartais pas mus kuriami įstatymai. Ir teisininkams, ir ne teisininkams verta šios kalbos paklausti, ir nebus ką pridurti.

„TOKIOS BYLOS IŠSKIRTINAI RETOS“

Interviu su advokatu dr. Assimakis Komninos,
Brukselio advokatų įmonės White&Case partneriu,
buvusiuoju Graikijos konkurencijos komisijos komisaru

Kokios šiuo metu konkurencijos politikos Europoje tendencijos?

Šiuo metu vyksta audringa diskusija, kaip įgyvendinti konkurencijos teisę skaitmeninėse rinkose, ir ypač apie tai, kaip konkurencijos taisyklės turi būti taikomos skaitmeninėse platformose. Tai susiję su dar globalesne kritika dėl bandymų taikyti įprastines konkurencijos taisykles. Ypač Jungtinėse Amerikos Valstijose plinta kritika, kad konkurencijos įstatymai taikomi labai neapibrėžtai. Europoje, mano nuomone, ši kritika nepagrįsta, tačiau konkurenciją prižiūrinčios institucijos, įskaitant Europos Komisiją, užima gynybinę poziciją. Kitas iššūkis Europoje yra Prancūzijos, Vokietijos ir Lenkijos iniciatyva įdiegti ES konkurencijos teisėje pramonės politikos naujovių, kurios leistų susikurti „Europos čempionams“ (turima galvoje 2019 m. pradžioje Prancūzijos ir Vokietijos finansų ministrų paskelbta idėja pakeisti ES įmonių susijungimo taisykles, kad Europos pramonė taptų pajėgi atsispirti Kinijos ir JAV industrijų milžinėms – red. pastaba). Taip pat kalbama apie poreikį sukurti „Europos skaitmeninį suverenitetą“. Visos šios diskusijos jau sukelia pasekmių konkurencijos teisės taikymui Europoje.

Kokia yra konkurencijos teisės vieta teisinėje sistemoje?

ES konkurencijos taisyklės yra ES vidaus rinkos dalis. Jos taip pat yra „Sąjungos ekonominės Konstitucijos“ dalis. Tiesa, tik nedaugelis valstybių savo konkurencijos teisę įtraukė į savo konstitucijas. Todėl ES konkurencijos taisyklėms visada buvo suteikiamas „konstitucinis“ statusas ir tai atsispindi ES teismų praktikoje. Lisabonos sutartis iš esmės šios realybės nepakeitė.

Užsienio eksperto akimis, kaip matote notarų ir konkurencijos teisės padėtį Lietuvoje?

Notaro profesija priklauso nedaugeliui sričių, kurios griežtai reguliuojamos ES valstybėse narėse. Skirtingose jurisdikcijose šis reguliavimas skirtingas. Lietuvoje nemačiau nieko, kas iš esmės skirtųsi nuo kitų ES valstybių narių. Parlamentas nusprendė įstatymu nustatyti notarams specifines taisykles, kaip ir kitose ES šalyse. Akivaizdu, kad šios taisyklės neleidia notarams taikyti tų pačių konkurencijos reikalavimų, kaip, pavyzdžiui, kirpėjams ar net advokatams. Šiuo konkrečiu atveju nevaržoma konkurencija neatneš vartotojams naudos. Kita vertus, visuomet tam tikras konkurencijos lygis yra sveikintinas.

Ką manote apie Lietuvos Respublikos konkurencijos tarybos veiksmus Lietuvos notarų atžvilgiu?

Kaip žinote, šiose bylose buvau pakviestas dalyvauti kaip ekspertas. Lietuvos konkurencijos tarybai jaučiu nuoširdžią pagarbą, ši institucija laikoma viena geriausių konkurencijos priežiūros srityje Europoje, tačiau nepritariu jos atstovų veiksams šiose bylose. Jų vietoje jokių atveju nebūčiau panaudojęs vykdomųjų priemonių. Kadangi bylos tebėra teisminėje stadijoje, nenorėčiau komentuoti jų esmės.

Ar Jums teko, be Lietuvos, dalyvauti notarų konkurencijos bylose?

Man, kaip advokatui praktikui, neteko dalyvauti jokioje notarų konkurencijos byloje, dėl tos priežasties, kad tokios bylos išskirtinai retos, jei apskritai jų egzistuoja. Tačiau, būdamas Graikijos konkurencijos komisijos (HCC) komisaru, dalyvavau 2011 metais paskelbiant HCC Nuomonę visų liberalių profesijų atžvilgiu. Ši Nuomonė buvo pateikta Graikijos Vyriausybei daugelį profesijų liberalizuojančio įstatymo kontekste. Tai buvo susiję su Graikijos įsipareigojimais Europos Sąjungai mainais į tuo metu gaunamą finansinę paramą. Notarų klausimu HCC pasisakė, jog pritaria daliniam įkainių reguliavimui, taip pat pateikė savo rekomendacijų, suteikiančių notarams teisę iki tam tikro lygio reklamuoti savo paslaugas.

Kas Jums labiausiai įsiminė iš advokato praktikos ir Graikijos konkurencijos komisijos komisaro darbo?

Geriausiai įsiminė mano, kaip komisaro, patirtis, susijusi su kitos reguliuojamos profesijos byla: civilinių inžinierių ir architektų. Jų profesinė organizacija peržengė įstatymo ribas dėl įkainių nustatymo. Jie įdiegė elektroninę sistemą, kuri buvo privaloma visoms statyboms. Sistema neleido taikyti įkainių, žemesnių, nei buvo nustatyti Inžinierių rūmų. Tai prieštaravo įstatymui. Leidimai statyboms nebuvo išduodami, kol per elektroninę sistemą nebūdavo atliekami visi veiksmai.

Be to, kad verčiatės advokato praktika, esate ir akademinio pasaulio atstovas. Kokie Jūsų moksliniai interesai?

Universiteto kolegijoje Londone dėstau ES konkurencijos teisę ir esu Europos kolegijos Globalinio konkurencijos teisės centro vykdomojo komiteto narys. Dėstyti studentams visuomet atgaiva. Mano akademinio susidomėjimo ir praktinės ekspertizės sritys sutampa. Taigi, man patinka gilintis į tokias sritis, kaip piktnaudžiavimo dominavimu, susijungimų priežiūra, privačių monopolijų prevencija, konkurencijos teisės ir arbitražo sąsajos.

Kokie Jūsų ryšiai su Lietuva?

Lietuva yra viena man labai brangių šalių ir Vilniuje apsilankau vidutiniškai kas dvejus metus. Negaliu pamiršti „Spragtuko“ Operos ir baleto teatre ir gardaus karšto šokolado ragavimo fojė.

Kuri iš perskaitytų knygų Jums paliko didžiausią įspūdį?

Mėgstu nemažai istorinių, grožinių ir kelionių knygų. Neseniai perskaičiau ir pasidžiaugiau iš naujo išleista sero Patricko Leigh Fermoro knyga „Dovanų metas – Pėsčiomis į Konstantinopolį: nuo Olandijos Huko iki Dunojaus vidurupio“. Joje autorius aprašo savo kelionę iš Olandijos į Stambulą 1933–1934 metais.

Martyno Ambrazo nuotr.

Advokatas Algimantas Šindeikis:

APIE ĮSTATYMŲ INFLIACIJĄ IR VALDININKŲ GALIOS DEMONSTRAVIMĄ

Ar buvo ypatinga ši konkurencijos byla, kurioje Notarų rūmų prašymu teikėte savo teisinę išvadą?

A. Šindeikis: Taip, ji absoliučiai ypatinga. Pirma, aš negalėjau patikėti, kad valstybės institucija, Konkurencijos taryba, rinkdama įrodymus, galėtų imtis tokių brutalių veiksmų prieš Notarų rūmus, kurie yra privačių asmenų gildija, asociacija. Jeigu įstatyme yra numatyta teisė pasinaudoti policijos pagalba, atliekant kratas ar dokumentų poėmius, tai yra teisė, bet ne pareiga. Manychiau, kad valstybinė institucija turėtų visuomet pagalvoti, ar tokios priemonės yra proporcingos tikslui, kurio siekiama. Kadangi Notarų rūmai yra Teisingumo ministerijos prižiūrima institucija ir privalo visus savo dokumentus, sprendimus teikti ministerijai, formaliai visų dokumentų, kurių ieškojo Konkurencijos taryba, kopijos yra Teisingumo ministerijoje. Tokiu atveju ar tikrai reikia samdyti policiją, atlikti netikėtą dokumentų poėmį Notarų rūmuose? Mano požiūriu, tai yra pernelyg brutalus elgesys, kuris liudija simptomišką Lietuvos valdininkijos, valstybės tarnautojų elgesį privačių organizacijų atžvilgiu. Notarų rūmai yra privati organizacija, kuriai valstybė yra įstatymu suteikusi tam tikras funkcijas. Manychiau, kad bendraujant tarp šalių turi būti išlaikytas tam tikras kultūros lygmuo. Jeigu valdininkai naudojami savo galiomis pagal įstatymus, nesuprasdami jų esmės ir pasekmių, manychiau, tai tampa valstybės kompromitavimu. Tie žmonės darydami gerus darbus – konkurencijos priežiūra, rinkos reguliavimas yra tikrai geri darbai – privalo pasirinkti adekvačias priemones savo darbams atlikti. Klausimas, ar tos priemonės buvo tinkamos – neatsakytas. Dar labiau apmaudu, kad šioje istorijoje ir teismai padarė, mano požiūriu, fundamentalių klaidų. Mes žinome, kad vienas teismas priėmė nutartį, kuriuo neleido Konkurencijos tarybai atlikti tam tikrų veiksmų, tačiau dar nesibaigus apskundimo terminui, į teismą kreipiamasi iš naujo, kitas teismas, , remdamasis tais pačiais motyvais,

kurie jau buvo pateikti, priima kitą nutartį, leidžiančią imtis veiksmų Notarų rūmų atžvilgiu. Manychiau, kad į mano minėtą priemonių taikymo brutalumo aspektą valdininkai šiandien nekreipia dėmesio, ir toks elgesys yra teisiškai nekultūringas. Taip neturėtų būti daroma.

Bet iš kur tai atsiranda? Ar nekyla pagunda tokią situaciją lyginti su religinių konfesijų nesantaika viduramžiais? Juk teisė yra visiems viena?

Teisė yra socialinis dalykas, ypač glaudžiai susijęs su kultūra. Jei žmogus neturi kultūros supratimo, ir teisėmis, kurios įstatyme aprašytos „tam ypatingam atvejui“, naudojasi bet koku atveju, tam apibūdinti tinkamiausia būtų vartoti terminą „galios demonstravimas“. Toks reiškinys mus atsiveja iš sovietinių laikų, kai valdžios institucijos santykiuose su žmogumi visuomet būdavo aukštesnėje padėtyje. Dabar pagal Konstituciją visų asmenų teisės yra lygios, ir kiekvienam derėtų vertinti, kokios priemonės taikomos. Taigi, atsakymą siečiau su konkrečių asmenų kultūros dalykais: ar supranti, ką tokiu veiksmu padarai? Kiek, taikdamas maksimalias sankcijas tuomet, kai tai nėra būtina, įsiverži į asmens privatumą, į organizacijos dalykinę reputaciją, žmogaus orumą? Asmenys, priimantys svarbius sprendimus, privalo turėti proporcijos ir perspektyvos pojūčius, privalo suvokti vertybių balansą. Kai asmuo neturi šių veiksmų ar nėra linkęs gaišti laiko tam suvokimui, jo visi sprendimai priimami iš jėgos pozicijų. Aš galiu, vadinasi, darau. O turėtų būti – taip, man įstatymas suteikia tokią teisę, bet mano pareiga – įvertinti, ar man būtina pasinaudoti šia teise, įsiterpiant į kito teises. Kitais žodžiais, ar buvo reikalingas atlikti tokius veiksmus Notarų rūmuose ir pažeisti Jūsų dalykinę reputaciją – netikėtai, slaptai, dalyvaujant policijai, darant dokumentų poėmį. Nematau jokių priežasčių tai daryti, ir paminėjau kodėl. Nes Jūs nesate visiškai privati organizacija, Jūs veikiate pagal įstatymą, yra jus prižiūrinti institucija – Teisingumo ministerija, kuri yra ta pati valstybė. Manychiau, kad teisingas Konkurencijos tarybos žingsnis būtų buvęs pirmiausia kreipimasis į Teisingumo ministeriją prašant pateikti dokumentus, ir tik jų negavus, galbūt tos priemonės būtų buvusios adekvačios. Taigi, šiuo atveju tai buvo kultūros požiūriu neadekvatus elgesys, nors teisiniu požiūriu tos teisės Konkurencijos tarybai buvo suteiktos.

Proceso metu buvo keliami klausimai, kiek konkurencijos teisė turėtų aprėpti tą civilinės teisės sritį, kurioje dirba notariatas. Tiek Konkurencijos tarybos veiklą reglamentuojantis, tiek Notariato įstatymai yra lygiaverčiai, harmonizuoti. Bet vis dėlto išsina, kad vienas šių įstatymų yra silpnesnis?

Manychiau, kad ši tema yra sudėtinga. Valstybė įstatymu yra nustačiusi aiškią tvarką, kokius sandorius ir kaip tvirtina notariatai. Netikėtai girdime Konkurencijos tarybos poziciją, kad notariatai turi veikti laisvosios rinkos principais. Laisvojoje rinkoje tikrai yra visokių prekių ir paslaugų. Įprasta, kad valstybė nenustato rinkoje esančių produktų ir paslaugų standartų, išskyrus minimaliuosius, numatančius sveikatos ir saugumo reikalavimus. Rinkoje galima rasti naujų automobilių, kurie kainuoja ir penkis tūkstančius, ir penkis šimtus tūkstančių eurų. Ir tie abu automobiliai važiuoja. O notariatai kiekvieną sandorį turi atlikti taip, kad jis būtų teisiškai tvarkingas. Tam būtina turėti atitinkamą kvalifikaciją, atlikti kokybišką darbą. Jei tokius sandorius būtų galima išleisti į laisvą rinką, atlikti rinkos konkurencijos nustatomą kainą, gildijoje tikrai atsirastų notarų, kurie neinvestuotų tiek laiko ir pastangų, kad sandorius atliktų kaip privaloma. Valstybė tokiu atveju rizikuoja, kad dalis sandorių bus atliekami

nekvalifikuotai, neatliekant deramo teisinio tyrimo, nepatikrinant duomenų registruose ir panašiai. Todėl, manyčiau, jei valstybė norėtų, kad notarų paslaugos būtų kokybiškos, aukštų standartų, privalo būti nustatytos minimalios paslaugų kainos. Nes priešingu atveju notariai, kurie nori tinkamai atlikti savo pareigas, negalės konkuruoti su tais notariais, kurie į standartus nekreips dėmesio ir bus linkę rizikuoti. O pasekmes, kuo baigiasi, kai notaras nederamai patvirtina sandorį, kuris yra nuginčijamas teisme, gerai žinome mes – advokatai. Žmogui kyla daug problemų, vyksta ilgametis bylinėjimasis, patiriama be galo daug išlaidų ir kenkiama civilinių santykių stabilumui. Todėl taikyti laisvosios rinkos principus tokioje srityje, kaip notariatas, yra neteisinga, ir nematyčiau būtinybės keisti šios srities reguliavimą, liberalizuojant notarų paslaugų kainas. Manau, kad šiuo atveju Konstitucijos straipsnis, neleidžiantis gamybos ir paslaugų monopolizavimo, turi būti suderintas su kitu straipsniu, jog valstybė privalo reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad tai tarnautų žmogaus gerovei. Notaro paslaugų kokybės užtikrinimas turi būti didelis valstybės rūpestis, ir Konkurencijos taryba tai turėtų atitinkamai vertinti, ar panaikinant minimalias kainas, nebus padarytas esminis poveikis tam, kad paslaugų kokybė stipriai kris.

Taip, toks buvo ir vienas Jūsų esminių teiginių išvadoje, kurią Jūs pateikėte byloje. Pakalbėkime apie valstybinį teisinio reguliavimo lygmenį. Politikai sutaria dėl principų, inicijuoja ir priima įstatymus, ir jų sumanymai virsta teise. Tačiau kartais noras įtikti žmonėms, arba paprasčiau – populizmas, lemia, kad įstatymai dažnai keičiami. Ar Jums politikų noras įtikti žmonėms kartais nekvepia teisiniu nihilizmu?

Aš pakoreguočiau pasakymą „politikų noras įtikti žmonėms“. Verčiau sakykim – norai sukurti iliuziją, kad jų priimami sprendimai kaip nors gerina žmonių gyvenimą. Jei politikas nuoširdžiai nori įtikti žmonėms ir priimti gerus sprendimus, tai nuoširdžiai sveikinčiau tokias iniciatyvas. Dalykas, į kurį norėčiau atkreipti dėmesį – mes gyvename absoliučios įstatymų infliacijos laikais. Mūsų parlamentas savo sesijoms prisiplanuoja tiek įstatymų, tiek pakeitimų, kurių neįmanoma kokybiškai atlikti. Labai dažnai neatliekama jokių įvertinimų, kokių ekonominių, socialinių pasekmių sukels sprendimai. Mūsų politikai naudojami savo konstitucine įstatymų leidybos teise labai neatsakingai. Dažnai jie paprasčiausiai nori ką nors keisti neįvertinę ar yra kokia nors svarbi priežastis tokiam keitimui. Vienas tokių pavyzdžių, kai dalyvavau rašant teisinę įvadą dėl LRT įstatymo keitimo, t. y. siūlant įvesti naujus nacionalinio transliuotojo kontrolės ir valdymo organus. Kai manęs paprašė parašyti išvadą, ar tai neprieštarautų Konstitucijai, uždaviau žmonėms paprastą klausimą: gal jums yra žinoma, kodėl daromi šie pakeitimai? Nes pirmas logiškas klausimas – jei siūloma ką nors keisti, kas yra negerai? Šio atsakymo negavau, o pataisų iniciatoriai stebėjosi: „Juk mes turime teisę įstatymą pakeisti.“ Vadinasi, siūloma keisti įstatymus, nesant tam poreikio, neatlikus analizės. Parlamentarai šiuo atveju vėl žaidžia galios žaidimą: „Mes galime tai padaryti ir mes tai darysime.“ Taip ir atsiranda įstatymų infliacija. Pirmiausia politikai turėtų vertinti sritis, kuriose būtini pakeitimai, pvz., kur pasikeitę socialiniai santykiai, kur valstybė pažengė į priekį. Tačiau politikai yra labai skirtingi ir įvairūs žmonės, jų patirtis ir gebėjimai skirtingi. Ar žmonių, turinčių teisinį išsilavinimą, skaičius Seime yra pakankamas? Ar Seimo narys už dabartinį Seimo nario padėjėjo atlyginimą gali samdyti kvalifikuotą ir kompetentingą teisininką padėjėją, kuris, mano vertinimu, būtų privalomas? Mokami minimalūs atlyginimai, ir koks kvalifikuotas teisininkas sutiks už tiek dirbti?

Paminėjote sąvoką „įstatymų infliacija“. Ar jos sąlygomis gali atsirasti, nuolat ir pozityviai vystytis kokia nors teisinė mintis?

Tai įmanoma, tik didėja reikalavimai žmonėms, kurie taiko tą teisę. Didėja visumos suvokimo intelektualiniai reikalavimai. Jei pasimeti įstatymų džiunglėse, jei neturi pakankamai aiškaus konstitucinių vertybių stuburo, pamatęs kurią nors vieną normą, pvz., leidžiančią įeiti pas privačią organizaciją ir patikrinti dokumentus, gali pagalvoti, kad taip ir galima elgtis. Tačiau būtina matyti visumą, kas atsitinka, jei pasirenki tokį teisinį kelią. Jei įstatymų ir jų suteikiamų galimybių lavina taikoma nesuvokiant visumos, prasideda destrukcija ir masinis žmogaus teisių pažeidinėjimas. Negerai, kai žmogaus teisės paslėptos stalčiuje, ir tenka jas iš ten ištraukti. Žmogus ne visada turi tam galimybių ir ne visada pajėgus apsiginti. Net teisme gali pasijusti kaip beldžiantis į sieną, kai niekas nemany, kad tavo teisės pažeistos. Garsus rusų humoristas Michailas Žvaneckis yra pajuokavęs: „Jeigu jus apieškojo, ir paaiškėjo, kad jūs padorus žmogus, neverta pykti.“ Taip atskleidžiamas valdininko požiūris – „juk aš turiu teisę jus apieškoti, nieko blogo neradome jūsų kišenėse, tai ko jums pykti“. Toks požiūris gimsta iš nesuvokimo, kas yra žmogaus orumas, kokios yra žmogaus teisės, kodėl reikia gerbti tas teises. Jei tas teises peržengiame, ar galima tikėtis, kad kas nors neperžengs mūsų teisių? Manychiau, kad jeigu teisėjai, prokurorai, valdininkija, kurie taiko teisę, nesuvokia teisinės valstybės vertybinio „karkaso“, kyla didelis pavojus, kad valstybė taps biurokratine, o jos piliečiai – įkaitais.

Tai ar gali, kaip rašė Leninas, valstybę valdyti virėjas?

Lietuvos valstybė yra pažengusi, joje daug išsilavinusių žmonių, mūsų lūkesčiai yra gero-kai didesni negu sovietmečio valstybės. Mūsų lūkesčiai – gyventi padorioje, gerai adminis-truojamoje valstybėje, kurioje žmonės gerbia vienas kitą, valdininkai – piliečius, piliečiai – valdininkus. Mūsų lūkesčiai – jau kaip normalios Vakarų demokratijos. Tačiau mūsų patirtis ir galimybės kol kas yra mažesnės. Todėl egzistuoja pusiausvyros trūkumas, kuris mums sukelia diskomfortą. Vis dar tebėra, kad susidūręs su valstybės aparatu, žmogus pasijunta menkas. Taip neturėtų būti. Pažiūrėkite, kiek žmonės laimi bylų prieš valstybę – tai visiška mažuma. Dažniausiai teisėjams sunku pakeisti savo mentalitetą, kad teisėjas nėra valdinin-kas, kad jis turi taikyti teisę, o ne dalyvauti galios žaidimuose. Kadangi teisėjams atlyginimą moka valstybė, nemažai jų mano, kad jie privalo būti valstybės pusėje. Principas, kad visi bylos neaiškumai turėtų būti taikytini piliečio naudai, neveikia. Bylų, kuriose piliečiams iš valstybės priteisiama patirta žala, statistika visiškai liūdna. Strasbūro teismas dabar jau visiškai pakeitė Lietuvos teismų praktiką bylose dėl pastatų nugriovimo. Lietuvos teismai savo motyvuose jau buvo pradėję rašyti, kad tais atvejais, kai naikinami statybos leidimai, visiškai nesvarbu, kad buvo gautas valdžios institucijų leidimas statyti, ieškovai patys turėjo žinoti, kad statybos gali būti neteisėtos. Europos žmogaus teisių teismas nurodo kitaip: jei žmogus gavo valstybės leidimą statyti, tai atsakomybė yra valstybės, o ne žmogaus.

Kalbate apie valdininkų piktnaudžiavimą, o ar egzistuoja, Jūsų nuomone, valdinin-kų nekompetencija? Užimamų pareigų neatitikimas, kuris turėtų įtakos teisinės siste-mos veiklai?

Kas yra toji nekompetencija? Sakykime, valstybės tarnyboje dirba garbingas žmogus, kuris sąžiningai taiko savo institucijos išleistas taisykles, tačiau nesupranta visumos. Ir įran-

kiais, kuriuos jam suteikė valstybė, naudojami kaip kirviu. Jei jis nesupranta visumos, jei neturi įpročio prieš priimdamas kiekvieną sprendimą įvertinti, koku mastu jis įsiterps į žmogaus teises, jei netaikys proporcingumo principo, tuomet įsigalės viršinininko ir pavaldinio santykis. Teisinėje valstybėje tokių santykių būti negali, teisinėje valstybėje yra piliečio ir teisės santykiai. Gal taikytinas ne žodis „nekompetingas“, o „neįvertinęs savo sprendimo būtinumo ir poveikio“. Negebėjimas taikyti holistinį požiūrį į teisę tikriausiai ir būtų toji „nekompetencija“, kai asmuo negalėtų užimti savo pareigų, kuriose tenka taikyti teisę.

Kaip advokatas dažnai atstovaujate žodžio laisvės, žmogaus teisių srityje. Ar savo darbe patiriate iššūkių?

Be abejo, patiriu. Praktikoje turiu įvairių ginčų, ne vien konstitucinių ar žmogaus teisių. Tačiau beveik kiekviename ginče atsiranda žmogaus teisių klausimas. Galima žiūrėti į teisę vadinamojo teisinio pozityvizmo, teisės normų karkaso prasmėmis, bet jei nematai esmės – kokios susidūrė vertybės, tampa ne advokatu, o santechniku. Ir teisėjas privalo įvertinti, kokios susidūrė teisės ir vertybės, ir ieškoti tinkamo balanso. Ar iš tikrųjų žmogus ką nors pažeidė ir ar jam teisingai pritaikoma sankcija. Kartais politikai, būdami vieši asmenys, turi didesnių galimybių pasisakyti nei diskurse dalyvaujantys paprasti žmonės. O žodžio teisių požiūriu jų abiejų teisės yra lygios. Žurnalistai dažniau kalbina politikus, todėl paprastas žmogus pasijunta neišgirstas. Dėl šio susidariusio disbalanso žmogus pasijunta menku. Viešųjų debatų kokybė lemia valstybės demokratijos kokybę. Jei diskurse gali dalyvauti įvairūs žmonės, jie turi galimybę išsakyti savo poziciją, tai socializuoja ir politikus, juos drausmina, verčia įsiklausyti į kitą nuomonę. O jei laidose, žiniose, viešojoje erdvėje pradeda dominuoti politikai, tuomet transliuojamas jų požiūris, bet valstybė nėra tik politikai. Valstybė – pirmiausia jos piliečiai, žmonės. Nepaisant atskirų atvejų, kai Vyriausybė sunaikino savo posėdžių įrašus, ar sovietiniu pavyzdžiu buvo bandoma kažką nuslėpti, viešumo pažanga yra milžiniška. Viešumas yra pagrindinis mūsų, kaip piliečių, ginklas, kuris padeda mums vertinti politikus ir padėti šalyje, greitai keistis informacija ir nuomonėmis. Progresas didžiulis, tačiau tobulėti vis dar turime kur.

Dėkojame už interviu.

NOTARO PROFESINIO RŪPESTINGUMO PAREIGA NUSTATANT ASMENŲ TAPATYBĘ IR JOS RIBOS

Dr. Laurynas Didžiulis

I. Notaras, kaip profesinės atsakomybės subjektas

1. Profesinės veiklos sąvoka dažniausiai yra sociologijos tyrimo dalykas, kurioje profesija pačia bendriausia prasme apibrėžiama kaip veikla, kuriai būdingi specialūs gebėjimai, savarankiškas mąstymas ir atsakomybės prieš klientus bei visuomenę prisiėmimas laikantis nusistatytų veiklos principų¹. Tačiau konkretus žodžio „profesija“ turinys priklauso nuo laikotarpio bei visuomeninės tradicijos, nes, didėjant profesijų skaičiui, atitinkamai plėtėsi ir profesinės veiklos samprata², kuri atskirose valstybėse yra suprantama nevysiškai vienodai³.

¹ LASTER, Stan. *Routes to qualified status: practices and trends among UK professional bodies*. Studies in Higher Education 34 (2), (2009), p. 223–226.

² Visuomenei specializuojantis kiekvienas laikotarpis savaip papildydavo profesijų sąrašą. Pirmosios profesijos (šventiko, teisininko, mediko, dėstytojo) atsirado dar Antikos laikais, kitos atitinkamai viduramžiais (pavyzdžiui, architekto), pramonės amžiuje (pavyzdžiui, inžinieriaus) ir naujaisiais laikais (pavyzdžiui, apskaitininko). Žr. LASTER, Stan. *On professions and being professional*. 2007. Prieiga per internetą <http://devmts.org.uk/profnal.pdf>.

³ Pavyzdžiui, Anglijoje profesija aiškinama laisvosios rinkos ir savireguliacijos kontekste, kaip veikla, kuriai būdinga specializacija, autonomija ir etika. O Vokietijai, nepaisant joje susiklosčiusios profesinio rengimo tradicijos, nebūdinga tokia universali profesijos samprata ir čia skiriamos atskiros kategorijos, pavyzdžiui, laisvosios profesijos (vok. *freie Berufe*), akademinės profesijos (vok. *Akademische Berufe*) ar vidurinėsios klasės veikla (vok. *Bürgertum*). Prancūzijoje ir Italijoje profesionalas siejamas su prestižiniu darbu, kurį apibūdina akademinė kvalifikacija ir valstybinė registracija. Profesionalų būrimasis į asociacijas Prancūzijoje nėra plačiai paplitęs, nes šioje visuomenėje itin paplitusios egalitarizmo idėjos, dėl kurių į bet kokią visuomeninės lygybės tendenciją iškraipantią veiklą visuomenė žiūri įtariai. LASTER, Stan. *On professions and being professional*. 2007, p. 9, prieiga per internetą <http://devmts.org.uk/profnal.pdf>.

2. Nors profesijos sąvoka yra labiau sociologijos nei teisės tyrimo dalykas, teisiniu požiūriu ji labai svarbi, nes konkrečios veiklos pripažinimas profesine sukelia svarbių teisinių padarinių – pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 6.38 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad jeigu vienai iš šalių prievolės vykdymas kartu yra ir profesinė veikla, ši šalis turi vykdyti prievolę taip pat pagal tai profesinei veiklai taikomus reikalavimus. Taigi teisinė profesinės veiklos kvalifikacija lemia tai, kad jos subjektams pradedamos taikyti specialios elgesio normos, susijusios su jų klientų lūkesčių pateisinimu, interesų užtikrinimu ir teisių apsauga, profesijos įvaizdžio visuomenėje puoselėjimu, kvalifikacijos užtikrinimu, etikos reikalavimais ir kt.⁴
3. Klasikinė ir plačiai žinoma profesinės veiklos *sensu stricto* kvalifikacija, kuria remiamasi ir Lietuvos prievolių teisės doktrinoje⁵, nusistovėjo Jungtinėje Karalystėje. Profesinės atsakomybės teorijos plėtotojai R. Jacksonas ir J. L. Powellas profesinę veiklą kvalifikuoja remdamiesi keturiais kriterijais: specializuotu darbo pobūdžiu, moraliniais veiklos aspektais, būrimusi į profesines organizacijas ir specialiu statusu visuomenėje⁶. Visus šiuos profesinės veiklos požymius notaras atitinka tiek kanceliarinio notariato, tiek ir lotyniškojo notariato sistemose, nes notarai turi specialių žinių, jiems taikomi profesinės etikos reikalavimai, jie priklauso notarų savivaldos asociacijoms, pavyzdžiui, Lietuvos notarų rūmams, ir jie dėl savo funkcijų visuomenėje suprantami kaip savitos ir netgi prestižinės profesijos atstovai.

4 Pavyzdžiui, Prancūzijos teisės doktrinoje profesionalas suprantamas labai plačiai. Profesionalą čia kvalifikuoja šie požymiai. Visų pirma, profesionalas pripažįsta turintis specialių gebėjimų. Antra, jis vykdo teisėtą gamybos, prekių platinimo arba paslaugų teikimo veiklą. Šis kriterijus rodo, kad Prancūzijoje profesionalas suprantamas *largo sensu*. Trečia, jis vykdo tokią veiklą nuolat, todėl ši veikla jį charakterizuoja. Ketvirta, ši veikla yra atlygintinė. Penkta, profesionalas savo veiklai vykdyti naudoja funkcinį kompleksą, pavyzdžiui, gamyklą, įrangą, sandėlius, mediko rinkinį ar kt. Šešta, funkciniam kompleksui valdyti jam reikia profesionalaus meistriškumo, kuris įgyjamas baigiant specialius mokslus ir įgyjant patirties. Kadangi toks asmuo moka valdyti rizikas, turi kompetenciją ir ypatingas žinias, kuriomis nepasižymi eiliniai mirtingieji, klientas ima juo pasitikėti ir susiformuoja pagrįsti lūkesčiai. Septinta, profesionalas turi valdžią asmenų, kurių pagalba naudojami vykdydamas veiklą, atžvilgiu. Todėl už juos ir atsako. Žr. LE TOURNEAU, Philippe; *et al. Droit de la responsabilité et des contrats*. 9e éd. Dalloz, 2012, p. 977-978. Vertinant šią poziciją pasakytina, kad jei kiekvieno įgudusio specialisto veiklą laikysime profesija, skirtumas tarp profesinės veiklos ir kitos ūkinės veiklos išnyks, nes iš esmės visose ūkinės veiklos rūšyse galima išvystyti specialius gebėjimus ir meistriškumą. Atitinkamai išnyks skirtumas tarp profesinės atsakomybės ir atsakomybės už bet kokias kitas teikiamas paslaugas ar vykdomą ūkinę veiklą. Taigi, tai profesionalo kvalifikacija *largo sensu*. Neneigiant šios kvalifikacijos reikšmės Prancūzijos teisinės aplinkos kontekste, profesinės atsakomybės kvalifikavimo tikslais labiau tiktų vadovautis kur kas siauresnėmis sampratomis, kurios profesionalą bei jo ūkinę veiklą traktuotų *sensu stricto*. Ši pastaba aktuali ir Lietuvos teismų praktikos kontekste, nes, pavyzdžiui, kasacinis teismas vienoje byloje profesinės veiklos subjektu pripažino ir elektros energijos tiekėją, taigi taikė profesionalo *largo sensu* sampratą. Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo mėn. 9 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-412/2008.

⁵ MIKELĖNAS, Valentinas. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Justitia, 1995, p. 280.

⁶ JACKSON, Rupert Matthew; *et al. Jackson And Powell On Professional Liability*. 6th Ed, Sweet and Maxwell Limited U.K., 2007, p. 2–3.

4. Notaro veiklos kvalifikavimo profesine veikla praktinę reikšmę geriausiai parodo Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, kai bene kiekvienoje notaro atsakomybės byloje, pradedant precedentine 1999 m. rugsėjo 27 d. nutartimi, teismas akcentuoja profesinį notarų veiklos pobūdį ir tuo grindžia notaro atsakomybę net už menkiausią neapsižiūrėjimą. Teismas nurodytoje precedentinėje nutartyje išaiškino, kad tam tikrų profesijų (notarų, gydytojų, advokatų ir pan.) veiklos specifika lemia jų civilinės atsakomybės ypatumus. Būtent notaro profesija, jo darbas yra veikla, susijusi su didesne rizika padaryti žalą tiek savo, tiek ir trečiųjų asmenų turtui. Dėl notarų veiklos reikšmingumo ir ypatingumo notarams taikytini griežtesni atidumo, atsargumo, rūpestingumo reikalavimai⁷.
5. Pažymėtina, kad notaro veikla yra laikoma profesine veikla ne tik lotyniškojo, bet ir kanceliarinio notariato šalyse. Pagal lotyniškojo (civilinio) notariato modelį, notaras yra reikšminga ir nepriklausoma civilinės apyvartos figūra, kuriai patikėta išimtinė teisė tvirtinti svarbius civilinius sandorius. Kad notaras galėtų tinkamai atlikti patikėtas funkcijas, jam keliami griežti profesiniai standartai bei atsakomybė. Notaras privalo elgtis rūpestingai, vengti interesų konflikto, nuolat tobulintis ir kelti kvalifikaciją, saugoti notarinių veiksmų įrodymus ir vykdyti kitus įstatymų keliamus reikalavimus. Svarbiausia lotyniškajame notariate yra tai, kad notaras yra išskirtinės kompetencijos materialinės teisės praktikas, kuris turi užtikrinti civilinės apyvartos sąžiningumą. Lotyniškojo notariato modelio priešingybė – kanceliarinis (anglosaksiškasis) notariatas, kuriame viešieji notariatai (angl. *notaries public*)⁸ iš esmės atlieka techninį vaidmenį – liudija sandorių pasirašymą, nustato asmenų tapatybę ir tvirtina jų parašų tikrumą, priima liudijimus ir pareiškimus. Kanceliariniam notariatui nebūdingas sandorių turinio rengimas ir konsultavimas materialinės teisės klausimais, todėl iš esmės viešieji notariatai yra tik raštininkai, kuriems paprastai nekeliami aukšti teisinių žinių reikalavimai. Nepaisant labiau techninio funkcijų pobūdžio, kaip minėta, net ir kanceliarinio notariato jurisdikcijose notaras yra laikomas profesinės veiklos ir atsakomybės subjektu. Pavyzdžiui, Jungtinių Amerikos Valstijų notarų asociacija yra parengusi ir paskelbusi Viešųjų notarų profesinės atsakomybės kodeksą⁹. Todėl analizuojant notaro atsakomybę lyginamoju aspektu, pravartu atsižvelgti ir į kanceliarinio notariato patirtį tose notarinės praktikos srityse, kur lotyniškojo ir viešojo notaro funkcijos sutampa.

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-398/1999.

⁸ Siekiant apibūdinti anglosaksiškąjį notariatą, siūlytina vartoti būtent terminą *kanceliarinis notariatas*, kaip pabrėžiantį kanceliarinę (raštininko) funkciją šioje notariato sistemoje. Manoma, kad funkcinio požiūriu tai yra kur kas tiksliau, nei vartoti pažodinį termino *notaries public* vertimą į lietuvių kalbą, kaip *viešųjų notarų*, ypač kai notaro paslaugų viešumas nėra išskirtinė anglosaksiškosios sistemos ypatybė.

⁹ Prieiga per internetą https://www.nationalnotary.org/file%20library/nna/reference-library/notary_code.pdf.

II. Notaro civilinės atsakomybės sąlygos

6. Paprastai laikoma, kad notaro civilinės atsakomybės atsiradimo sąlygomis pagal Lietuvos teisę yra neteisėti veiksmai, kaltė, žala ir priežastinis ryšys (CK 6.246–6.249 straipsniai). Ieškovas turi įrodyti visas šias sąlygas, išskyrus kaltę, kuri preziumuojama.
7. Vis dėlto praktiniu požiūriu notaro atsakomybės sąlygos yra tik trys – neteisėtas elgesys, žalos faktas ir priežastinis ryšys, ir visas jas turi įrodyti ieškovas. Nors kaltė (angl. *fault*, pranc. *faute*, vok. *Verschulden*) Lietuvoje ir kitose šiuolaikinėse teisės sistemose formaliai tebepriskiriama civilinės atsakomybės sąlygoms, tačiau kaltės objektyvizacijos procese jos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, savarankiškumas sunyko¹⁰. Objektyvizavus kaltės sampratą ji buvo absorbuota kitos civilinės atsakomybės sąlygos – neteisėto elgesio ir šiandien kaltė *de facto* yra viena iš dviejų neteisėtų elgesio rūšių: **kaltė laikomi geriausių pastangų pareigų, pavyzdžiui, rūpestingumo pareigos, pažeidimai**, o kita neteisėtų veiksmų rūšis yra pareigos pasiekti konkretų rezultatą pažeidimai¹¹. Šia prasme kaltės reikšmė profesinės atsakomybės taikymui išlieka

¹⁰ Žvelgiant istoriškai matyti, kad kaltė tiek sutartinėje atsakomybėje, tiek deliktinėje atsakomybėje nuėjo tapatų objektyvizacijos procesą. XIX a. Vakarų Europoje kaltė buvo suvokiama subjektyviai, t. y. kaip atsakovo moralinė kaltė, pagrįsta subjektyviu ir asmenišku elgesio vertinimu. Tokia kaltė turėjo aiškų turinį ir todėl buvo nesunku ją atskirti nuo neteisėto elgesio sąlygos, grindžiamos objektyviu asmens elgesio įvertinimu. Subjektyvi kaltė XIX a. kodifikacijose buvo įvesta kaip politinė priemonė, skirta užtikrinti liberalias idėjas, nes atsakomybė buvo asmens verslo laisvės kliuvinys. Kadangi subjektyvios kaltės sąlyga teisę reikalauti žalos atlyginimo padarė sunkiai įgyvendinamą, ilgainiui ėmus griežtinti civilinę atsakomybę nuo subjektyvaus kaltės aiškinimo neįsivengiamai teko nutolti. Deliktinėje atsakomybėje kaltės objektyvizavimą pastūmėjo technikos raida ir jos nulemtas pavojingų objektų bei veiklos paplitimas, sutartinėje atsakomybėje – efektyvios civilinės apyvartos poreikiai. Kaltė buvo objektyvizuota dviem kryptimis: pirma, numatant atsakomybės be kaltės atvejus, antra, kaltės turinį susiejant ne su subjektyviomis asmens savybėmis, bet su objektyvia rūpestingo asmens – *bonus pater familias* samprata. Pastarasis aspektas lėmė, kad kaltė pradėjo dubliuoti neteisėtų veiksmų sąlygą ir praktikoje tapo sudėtinga šias sąlygas viena nuo kitos atskirti. Žr. KOZIOL, Helmut; *et al. Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. Springer, 2005, p. 67–68; WIDMER, Pierre; *et al. Unification of Tort Law: Fault*. Kluwer Law International, 2005, p. 336–337; MIKELĖNAS, Valentinas. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Justitia, 1995, p. 218–223; Van GERVEN, Walter; LAROUCHE, Pierre; LEVER, Jeremy Cases, *Materials and Text on National, Supranational and International Tort Law*. Oxford: Hart Publishing, 2000, p. 352–354.

¹¹ Lyginamosios teisės literatūroje pažymima, kad kaltės principo taikymas be kaltės, t. y. griežtai atsakomybei būdingas tik prievolėms pasiekti reikiamą rūpestingumo laipsnį, o atsakomybė už prievolės pasiekti tam tikrą rezultatą tapati atsakomybei. Žr. FAUVARQUE-COSSON, Bénédicte, MAZEAUD, Denis; *et al. European Contract Law: Materials for a Common Frame of Reference: Terminology, Guiding Principles, Model Rules*. Sellier, 2008, p. 223–224; MAGNUS, Ulrich, MICKLITZ, Hans-W. *Comparative Analysis of National Liability Systems for Remedying Damage Caused by Defective Consumer Services*. Final report. Institut für Europäisches Wirtschafts und Verbraucherrecht, 2004, p. 106, 118; BEALE, Hugh, KÖTZ, Hein, HARTKAMP, Arthur; *et al. Cases, Materials and Text on Contract Law*. Hart Publishing, 2002, p. 667; WIDMER, Pierre; *et al. Unification of Tort Law: Fault*. Kluwer Law International, 2005, p. 97. Tai aiškintina tuo, kad kaltė apibrėžiama kaip rūpestingumo standartų neatitinkantis elgesys, todėl šia prasme ji sutampa su geriausių pastangų prievolės (angl. *duty of best efforts*; pranc. *obligation de moyens*) neįvykdymu. Jei pažeidžiama prievolė

gana didelė. Antai tiek bendrojoje, tiek kontinentinėje deliktų teisėje atsakomybė už deliktu sukeltą žalą grindžiama kaltės (nerūpestingumo ar tyčios) principu ir tik specialiomis nuostatomis daromos šios taisyklės išimtys, kad atsakomybę galima būtų taikyti be kaltės¹². Kad kaltė yra dirbtinai išskirta sąlyga Lietuvos teisėje, matyti iš CK 6.246 straipsnio, kuriame apibrėžiant neteisėtų veiksmų sąvoką nurodoma, kad civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba **pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai**, ir iš kaltei apibrėžti skirtos CK 6.246 straipsnio 3 dalies, kurioje nurodoma, kad asmuo kaltas, jeigu, atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes, jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. Taigi, kaltė de facto yra bendroji neteisėtų veiksmų raiškos forma. Atsižvelgiant į tai, notaro profesinį rūpestingumą tiksliausia analizuoti būtent neteisėto elgesio, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, kontekste.

8. Neteisėtas notaro elgesys (angl. *unlawfulness*, pranc. *illicéité*, vok. *Rechtswidrigkeit*) yra galiojančiai teisei priešingas ar jos neatitinkantis notaro elgesys, kuris gali pasireikšti tiek aktyviais veiksmais, tiek neveikimu. Esminę reikšmę nustatant šią civilinės atsakomybės sąlygą turi įrodinėjimo procese nustatyto faktinio notaro elgesio palyginimas su teisės aiškinimo būdu nustatyto hipotetiniu teisėto elgesio modeliu (dar vadinamu teisėto elgesio standartu arba etalonu). Taigi siekiant kvalifikuoti notaro elgesį kaip neteisėtą, pagal bendrąją taisyklę **ieškovui reikia įrodinėti** teisei priešingus notaro veiksmus ar neveikimą, taip pat ir jo nerūpestingumą, kitaip tariant, įrodinėti notaro pareigų pažeidimą.

pasiekti tam tikrą rezultatą (angl. *duty to achieve a specific result*; pranc. *obligation de résultat*), atsakomybė gali būti taikoma ir už nekaltą elgesį, nes atsakovui neužtenka įrodyti, kad buvo elgtasi rūpestingai. Prievolė pasiekti rezultatą yra griežta (objektyvi) ir siekiant taikyti atsakomybę už jos pažeidimą užtenka konstatuoti rezultato nepasiekimą, nuostolius ir priežastinį ryšį. Atsakovo nekaltumas (rūpestingumas) šiuo atveju nesvarbus. Tai reiškia, kad jei teismas aiškindamas sutartį konkrečioje byloje konstatuoja, kad šalys susitarė dėl prievolės pasiekti konkretų rezultatą, jis kartu turi konstatuoti, kad šalys susitarė dėl atsakomybės be kaltės (Lietuvoje dėl to susitarti leidžia CK 6.248 straipsnio 1 dalis). Lietuvoje, dar 2001 m. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išaiškino, kad, paslaugų sutartyse susitarus dėl prievolės pasiekti rezultatą ir ją pažeidus, paslaugų teikėjas gali būti atleistas nuo atsakomybės tik įrodęs, kad rezultatas nepasiektas dėl paties kliento kaltės arba *force majeure*. Žr. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. spalio mėn. 10 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-927. Analogiškai šis klausimas sprendžiamas 2000 m. CK 6.718 straipsnio 5 dalyje, kur nustatyta, kad kai sutartis numato paslaugų teikėjo pareigą pasiekti tam tikrą rezultatą, paslaugų teikėjas gali būti atleistas nuo atsakomybės už šios pareigos neįvykdymą tik tuo atveju, jeigu įrodo, kad jos negalėjo įvykdyti dėl nenugalimos jėgos. Nurodyta teisės norma ir kasacinio teismo išaiškinimas patvirtina, kad atsakomybė už prievolės pasiekti rezultatą neįvykdymą Lietuvos teisėje pripažįstama civiline atsakomybe be kaltės.

¹² KOZIOL, Helmut; et al. *Principles of European Tort Law: Text and Commentary*. Springer, 2005, p. 64–65; MAGNUS, Ulrich, MICKLITZ, Hans-W. *Comparative Analysis of National Liability Systems for Remedying Damage Caused by Defective Consumer Services*. Final report. Institut für Europäisches Wirtschafts und Verbraucherrecht, 2004, p. 48, 60, 112, 123.

9. Teismų praktikoje notaro veiksmų teisėtumas vertinamas atsižvelgiant į postulatus, kad notarui taikomi didesni atidumo, atsargumo ir rūpestingumo reikalavimai, taip pat pagal tai, ar jis nepažeidė jo veiklą reglamentuojančių įstatymų, kitų teisės normų. Notarui, kaip ir kiekvienam asmeniui, nustatyta pareiga elgtis taip, kad nebūtų padaroma žala (CK 6.263 straipsnis), o vykdant profesinę veiklą, jam tenka pareiga užtikrinti, kad civiliniuose teisiniuose santykiuose nebūtų neteisėtų sandorių ir dokumentų, būtų užtikrinta asmenų teisėtų interesų apsauga (Notariato įstatymo 1, 2 straipsniai). Atsižvelgiant į šias nuostatas, turi būti vertinama, ar notaro veiksmai yra teisėti. Tretiesiems asmenims padaryta žala turėtų būti atlyginama visiškai ir tais atvejais, kai notaras dėl suklydimo ar kitų asmenų neteisėtų veiksmų (pvz., apgaulės) atlikdamas savo profesinėje veikloje jam priskirtas funkcijas padaro formalaus pobūdžio pažeidimą, kuriuo prisidedama prie žalos atsiradimo. Tuo atveju, jei dėl asmenų teisių ar juridinių faktų kyla abejonių, notaras privalo atsisakyti tvirtinti tokias teises ar faktus. Jeigu teismas panaikina ar pripažįsta negaliojančiu notaro patvirtintą sandorį, tai yra prielaida svarstyti, kad notaras atliko ne viską, kas įstatymų iš jo reikalaujama, nes objektyviai įstatymo pažeidimas yra konstatuotas¹³. Kasacinio teismo išaiškinta, kad notarui atsakomybė tenka dėl paties mažiausio laipsnio neapsižiūrėjimo, neatidumo ar net klaidos. Kol egzistuoja bent viena prielaida, kad notaras buvo neatidus ir nepakankamai rūpestingas, tol kaltės prezumpcija negali būti paneigta. *Bonus pater familias* (liet. gero šeimos tėvo, apdairaus, rūpestingo ir atidaus asmens) etalono taikymas notarui reiškia ne tik tai, kad jis turi būti toks geras teisininkas, kad nebūtų sandorių, turiniu ar forma neatitinkančių įstatymų, bet ir toks atidus teisininkas, kad atkreiptų dėmesį į visas sandorio sudarymo aplinkybes, o kilus menkiausiai abejonei, darytų viską, kad sandoris būtų įformintas tinkamai, arba atsisakytų atlikti notarinį veiksmą (Notariato įstatymo 40 straipsnis)¹⁴.
10. Vis dėlto galima pastebėti, kad Lietuvos teismų praktika nustatant notaro profesinio rūpestingumo standartą istoriškai kito. Ankstyvoji kasacinio teismo praktika, akivaizdžiai orientuodamasi į didesnes draudiko galimybes atlyginti žalą, akcentavo tai, kad notaro civilinę atsakomybę (kompensacinio pobūdžio) lemia bet kuri, net ir pati lengviausia kaltės forma – nepakankamas atidumas, klaida ir pan., todėl nustatinėdami notaro civilinės atsakomybės atsiradimo pagrindus, teismai turi nustatinėti ne tik tyčios ar neatsargumo, bet ir **kitokias nusižengimo formas**, kurias nulemia būtent profesinės veiklos specifika¹⁵. Tokia griežta pozicija yra teoriškai prieštaringa, nes kaltės formos yra tik tyčia ir neatsargumas (CK 6.248 straipsnio 2 dalis), todėl atsakomybė už kitus veiksmus jau reiškia atsakomybę be kaltės, kuri, bent jau oficialiai, notarams

¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-645/2002; 2008 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-264/2008; 2011 m. gegužės 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-219/2011; 2013 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-405/2013.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-645/2002; 2003 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-127/2003; 2013 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-405/2013.

¹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-398/1999.

nėra taikoma. Šis prieštaravimas buvo pašalintas vėlesnėse kasacinėse nutartyse nurodant, kad nors notaro atsakomybę lemia ir pati lengviausia kaltės forma, tačiau vis dėlto notaro atsakomybė be kaltės negalima. Dėl to, sprendžiant dėl tam tikrą notarinį veiksma atlikusio notaro civilinės atsakomybės, teismas privalo nustatyti, kokius kaltus veiksmus notaras atliko, taip pat įvertinti, ar šis asmuo toje konkrečioje situacijoje padarė viską, ko yra protinga iš jo reikalauti¹⁶. Vis dėlto, vertinant, ar notaras elgėsi kaltai, teismų požiūriu, notarui atsakomybė tenka net dėl paties mažiausio laipsnio neapsižiūrėjimo, neatidumo ar net klaidos. Kol egzistuoja bent viena prielaida, kad notaras buvo neatidus ir nepakankamai rūpestingas, tol kaltės prezumpcija negali būti paneigta¹⁷. Tokia formuluotė lemia, kad notaro atsakomybė praktikoje balansuoja ties atsakomybės be kaltės riba. Pavyzdžiui, vienoje byloje notarė įrodinėjo, kad tvirtindama 2008 m. rugsėjo 5 d. sandorį ji atliko viską, ko buvo pagrįsta ir protinga iš jos reikalauti, o pateiktų dokumentų ir parašų klastojimo faktas nebuvo akivaizdus, be specialaus tyrimo jo negalima buvo nustatyti. Vis dėlto nors notarei pateiktų dokumentų klastojimo faktas iš tiesų nustatytas tik atlikus specialų tyrimą, teismas taikė atsakomybę nurodęs, kad dokumentuose esantys akivaizdūs trūkumai (netinkami rekvizitai, parašai, neatitinkantys kituose dokumentuose esančių) privėlėjo sukelti notarei pagrįstą abejonių dėl šių dokumentų tikrumo, o kilus abejonių, ji privėlėjo atsisakyti tvirtinti tokį sandorį (Notariato įstatymo 40 straipsnio 1 dalis)¹⁸.

III. Notaro profesinio rūpestingumo pareiga ir jos turinys

11. Profesinė rūpestingumo pareiga (angl. *duty of care*) yra pagrindinė notaro pareiga, reikalaujanti tinkamai atlikti notarinį veiksma ir tinkamai vykdyti kitas notaro funkcijas. Šia pareiga siekiama užtikrinti notarinio dokumento oficialumo savybę (pranc. *acte authentique*), kuris atitinkamai lemia jo *prima facie* galią (Notariato įstatymo 26 straipsnis). Pažymėtina, kad Europos Teisingumo Teismas, sprenddamas tarptautinio teisingumo klausimus, yra išaiškinęs, kad oficialaus dokumento statusą turi tik viešosios valdžios arba jos įgalioto subjekto patvirtinti dokumentai¹⁹. Tokiu subjektu Lietuvoje ir kitose lotyniškojo notariato šalyse yra laikomas ir notaras. Šia prasme aktuali ir kita Europos Teisingumo Teismo byla, kurioje, nagrinėdamas Vokietijos notariatą steigimosi laisvės kontekste, teismas pažymėjo, kad notarų pareiga prieš patvirtinant akto ar susitarimo autentiškumą yra **patikrinti, ar įvykdytos visos įstatymo reikalaujamos tokio akto atlikimo ar susitarimo sudarymo sąlygos**, ir, jei jos neįvykdytos, atsisakyti patvirtinti jo autentiškumą. Notaras atlieka tokį patikrinimą siekdamas vie-

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-11/2004; 2004 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2004; 2006 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-295/2006.

¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. birželio 13 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-645/2002; 2003 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-127/2003; 2013 m. liepos 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-405/2013.

¹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2017 m. birželio 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-276-378/2017.

¹⁹ Europos Teisingumo Teismo 1999 m. birželio 27 d. sprendimas byloje Nr. C-260/97.

- šojo intereso, t. y. užtikrinti tarp asmenų sudarytų aktų teisėtumą ir teisinį saugumą²⁰.
12. Profesinio rūpestingumo pareigos pažeidimas – netinkamas notaro funkcijų atlikimas, pasireiškiantis techniniu ar intelektiniu aplaidumu ar net tyčia. Pavojingi tyčiniai deliktai, pavyzdžiui, dokumentų klastojimas, piktnaudžiavimas tarnyba, gali peraugti į nusikaltimus ir papildomai užtraukti baudžiamąją atsakomybę. Profesinę rūpestingumo pareigą pažeidus, kaip sankcija notarui taikytinas kompensacinių nuostolių priteisimas visiškai atlyginant padarytą žalą.
 13. Notaro profesinio rūpestingumo pareiga, priklausomai nuo notaro atliekamų funkcijų pobūdžio, gali būti susijusi tiek su techniniais, tiek ir intelektualiais notaro veiklos aspektais. Intelektiniai rūpestingumo aspektai sudaro lotyniškojo notariato esmę ir apima: pareigą išaiškinti sandorio šalims jo esmę ir įspėti apie rizikas (Notariato įstatymo 30 straipsnis), o ypač – socialiai jautriuose sandoriuose; pareigą tinkamai patarti dėl sandorio teisėtumo, tinkamumo ir parinkti tinkamą sandorio struktūrą bei tinkamai jį įforminti; pareigą atsisakyti atlikti neteisėtą notarinį veiksma, pavyzdžiui, atsisakyti tvirtinti neteisėtą sandorį (Notariato įstatymo 40 straipsnis); atliekant kitus notarius veiksmus, pavyzdžiui, atliekant vykdomuosius įrašus, – pareigą patikrinti jų atlikimo sąlygų buvimą.
 14. Kitaip nei intelektualiniai, techniniai rūpestingumo aspektai yra vienodai būdingi visoms notariato sistemoms, taigi ne tik lotyniškajam notariatui. Techniniu aspektu notaro rūpestingumo pareiga apima:
 - a. pareigą iširti faktines aplinkybes, svarbias notarinio veiksmo galiojimui, įskaitant pareigą prieš tvirtinant dokumentus nustatyti asmenų tapatybę, veiksnumą, parašų tikrumą (Notariato įstatymo 31 straipsnis), jei reikia, pareikalauti informacijos iš trečiųjų asmenų ir registrų (Notariato įstatymo 34, 51 straipsniai);
 - b. pareigą laikytis notarinų veiksmų apribojimų, atlikimo terminų, dokumentų sudarymo, pasirašymo ir tvirtinimo tvarkos (Notariato įstatymo 32–36 straipsniai);
 - c. pareigą tinkamai registruoti notarius veiksmus (Notariato įstatymo 37 straipsnis), tvarkyti ir saugoti notarius dokumentus (Notariato įstatymo 15⁽¹⁾ straipsnis) bei darbo priemones (antspaudą) (Notariato įstatymo 17 straipsnis).
 15. Atitinkamai ieškiniai dėl notarų techninio nerūpestingumo praktikoje grindžiami tuo, kad notaras nepastebėjo, kad asmuo nėra tinkamai įgaliotas sudaryti sandorius²¹, netinkamai patvirtino sandorį²², nepastebėjo, kad atstovavimo ir (ar) turto perleidimo sandorius sudaro apsimetėlis²³, netinkamai nustatė sandorio turiniui aktualias fakti-

20 Europos Teisingumo Teismo 2008 m. gegužės 24 d. sprendimas byloje Nr. C–54/08.

21 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-896/1999; 2006 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-420/2006.

22 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1063/2002.

23 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-398/1999; 2000 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-336/2000; 2004 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2004; 2006 m. sausio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-25/2006; 2008 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-264/2008.

nes aplinkybes: nepasidomėjo aktualia registų informacija; prieš išduodamas pavel-
dėjimo pagal įstatymą liudijimą, notaras nepasidomėjo, ar yra testamentas²⁴; nepa-
reikalavo įrodymų apie turto priklausymą perleidėjui asmeninės nuosavybės teise²⁵.

IV. Notaro techninis rūpestingumas: pareiga tinkamai nustatyti asmenų tapatybę užsienio valstybių ir Lietuvos teisėje

16. Kaip minėta pirmiau, notaras prieš tvirtindamas dokumentus turi pareigą tinkamai nustatyti asmenų tapatybę, veiksnumą ir parašų tikrumą. Nors ši techninio pobūdžio pareiga aktuali visoms notariato sistemoms, tačiau jos turiniui atskleisti pravartu pa-sitelkti lyginamąją analizę, kuri neapsiribotų vien tik lotyniškuoju notariatu.
17. JAV teisėje notaro atsakomybė siejama su bendrąja deliktine rūpestingumo pareiga, kuri reikalauja iš notaro elgtis taip, kaip jo vietoje elgtųsi protingas ir atidus notaras²⁶. Daugelio valstijų teisė reikalauja, kad nustatant tapatybę notaras arba asmeniškai pažintų pasirašantį asmenį arba tapatybę nustatytų iš pakankamų įrodymų, nors net dvidešimties valstijų statutinė teisė neapibrėžia, ką reiškia pakankami įrodymai. Vis dėlto notarinėje praktikoje dažniausiai naudojamas metodas tapatybei nustaty-ti – tapatybės kortelės arba vairuotojo pažymėjimo patikrinimas²⁷. JAV Nacionalinės notarų asociacijos parengto Viešųjų notarų profesinės atsakomybės kodekso (*Notary Public Code of Professional Responsibility*) III principas nustato, kad notaras privalo rei-
kalauti, kad kiekvienas pasirašantis asmuo asmeniškai atvyktų tam, kad pasirašytų sandorį. Pagal šį principą notaras privalo rūpestingai nustatyti šalių tapatybę remda-
masis arba asmenine pažintimi, arba bent vienu patikimu tapatybės dokumentu su nuotrauka, arba patikimo ir prisiekusio liudytojo parodymais²⁸. Be to, JAV Nacionalinė notarų asociacija yra parengusi Modelinį notarų įstatymą (*The Model Notary Act*), ku-
rio 2–20 paragrafas apibrėžia, kas yra laikomi pakankamais tapatybės įrodymais. Pa-
gal šį paragrafą, be liudytojų parodymų, pakankamu įrodymu taip pat laikomas bent
vienas federalinės, valstijų ar gentinės valdžios išduotas ir notarui suprantama kalba
sudarytas galiojantis dokumentas, kuriame yra kliento veido nuotrauka, parašas ir
fizinis asmens apibūdinimas, arba tinkamai antspauduotas pasas be fizinio apibū-
dinimo. Šios nuostatos oficialiame komentare pažymima, kad nors pasas yra puikus
tapatybės įrodymas, tačiau niekas nedraudžia notarui pareikalauti iš sandorio šalių

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. sausio 21 d. nutar-tis civilinėje byloje Nr. 3K-3-11/2004.

²⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. sausio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-127/2003; 2008 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-452/2008.

²⁶ HABERKORN, Gerald. *The Legal Standard of Care for Notaries and Their Employers*. 31 J. Marshall L. Rev. 735 (1998), p. 737.

²⁷ J. ALSTYNE, Peter. *Notary's Duty of Care for Identifying Document Signers*. 32 J. Marshall L. Rev. 1003 (1999), p. 1016, 1024.

²⁸ National notary association. *Notary Public Code of Professional Responsibility*, p. 10-11. Prieiga per internetą https://www.nationalnotary.org/file%20library/nna/reference-library/notary_co-de.pdf.

papildomų tapatybės įrodymų, jei pateiktieji kelia abejonių. Notarai privalo įsitikinti, kad esamų įrodymų pakanka nustatyti kliento tapatybę²⁹. Vis dėlto teismų praktikos pavyzdžiai rodo, kad JAV notarams atsakomybė dažniausiai taikoma už gana elementarius pažeidimus, pavyzdžiui, vienoje byloje notaras, norėdamas įtikti klientui, patvirtino įgaliojimą nors nei pažinojo įgaliojimą pasirašiusio asmens, nei pasidomėjo, ar tai tikrai jo parašas. Kitoje tipinėje byloje teismas pripažino notarą atlikusį deliktą, nes šis patvirtino žmonos turto perleidimo vyrui sandorį, kai nustatydamas tapatybę apsiribojo vien tik vyro paaiškinimu, kad į notaro biurą atsivesta moteris yra jo žmona³⁰.

18. ES notariatų tarybos parengto Praktikos kodekso 1.2 punkte tik lakoniškai nurodoma, kad, atliekant notarinį veiksma, kiekviena šalis (ar jos atstovas) turi asmeniškai dalyvauti pas notarą, kuris suteikia jai reikalingą pagalbą ir patarimus, patikrina jos tapatybę, valios tikrumą ir galiausiai užtikrina teisėtumą. O štai ES valstybių narių teisėje aptinkami panašūs į JAV tapatybės nustatymo modeliai. Pagal ES notariatų tarybos Europos Parlamentui pateiktą ataskaitą, išanalizavus Prancūzijos, Vokietijos, Lenkijos ir Rumunijos teisę buvo nustatyti tokie galimi tapatybės nustatymo būdai prieš notarui tvirtinant sandorius: arba turi būti pateikiami oficialūs tapatybės dokumentai; arba remiamasi liudytojų, kuriuos notaras (ar jo darbuotojai) asmeniškai pažįsta arba nustatė jų tapatybę, parodymais; jokio tolimesnio tapatybės nustatymo nėra reikalaujama, jei notaras asmeniškai pažįsta sandorio šalį³¹. Konkrečiai Prancūzijoje, kurios prievolių teisės sistema artima Lietuvos teisei, asmenų tapatybės nustatymas reglamentuojamas 1971 m. lapkričio 26 d. Vyriausybės dekretu, kurio 5 straipsnyje nurodoma, kad asmenų tapatybė ir nuolatinė gyvenamoji vieta, jei šie asmenys notarui nėra žinomi, yra nustatoma pagal tai pagrindžiančius dokumentus. Išimtiniais atvejais ši informacija gali būti nustatoma pagal dviejų liudytojų parodymus³². Prancūzijos kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad šiomis nuostatomis yra įtvirtinta geriausių notaro pastangų prievolė, todėl taikant atsakomybę turi būti nustatyta notaro kaltė. Notaras, kuriam kyla įtarimų ar abejonių dėl asmens teisės sudaryti sandorį, turi būti aktyvus ir jas pašalinti, pavyzdžiui, patikrindamas viešus pranešimus oficialiame biuletenyje apie savininkui taikomus suvaržymus³³ arba pareikalaudamas papildomos informacijos ir dokumentų (šeimos knygy, civilinės būklės aktų ir pan.)³⁴. Ypač notaras turi būti

²⁹ National notary association. *The Model Notary Act*, p. 13–14. Prieiga per internetą https://www.nationalnotary.org/file%20library/nna/reference-library/2010_model_notary_act.pdf.

³⁰ HABERKORN, Gerald. *The Legal Standard of Care for Notaries and Their Employers*. 31 J. Marshall L. Rev. 735 (1998), p. 738–740.

³¹ The Council of Notaries of the European Union: the CNUE. *Comparative Study on Authentic Instruments – National Provisions of Private Law, Circulation, Mutual Recognition and Enforcement, Possible Legislative Initiative*, p. 43.

³² *Décret n°71-941 du 26 novembre 1971 relatif aux actes établis par les notaires*. Prieiga per internetą <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000511476>.

³³ Prancūzijos Respublikos kasacinio teismo 2009 m. sausio 8 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 07-18.780.

³⁴ Prancūzijos Respublikos kasacinio teismo 1979 m. vasario 6 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 77-15.232.

budrus, kai disponuojama savininko turtu įgaliojimo pagrindu, pavyzdžiui, notaras turi įvertinti, ar tikrai savininko profesija ir gyvenamoji vieta pateisina disponavimo sandorio sudarymą per atstovą (pačiam savininkui nedalyvaujant)³⁵. Analizuodamas įgaliojimą notaras turi pastebėti bent jau akivaizdžius parašo trūkumus, pavyzdžiui, palygindamas kelis to paties asmens parašus³⁶. Reiklų Prancūzijos teismų požiūrį į notaro profesinę veiklą atspindi byla, kurioje notaras buvo pripažintas atsakingu, kai pervedė hipotekinės paskolos pinigus pagal suklastotus mokėjimo pavedimus netinkamam asmeniui. Kasacinis teismas nurodė, kad notaras turėjo sulyginti parašus ant mokėjimo pavedimų su jo akivaizdoje pasirašytų ir turimų dokumentų parašais. Notarui negali likti nė menkiausių įtarimų dėl asmens parašo tikrumo³⁷.

19. LR notariato įstatyme reglamentuojama, kad notaras, atlikdamas notarinius veiksmus, nustato fizinių asmenų, jų atstovų arba juridinių asmenų atstovų asmens tapatybę. Lietuvos Respublikos piliečių asmens tapatybė nustatoma pagal pateiktą **asmens tapatybės kortelę, pasą arba kitą asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą, kuriame yra asmens kodas ir nuotrauka**. Europos Sąjungos ir Europos laisvosios prekybos asociacijos valstybių narių piliečių asmens tapatybė nustatoma pagal tos valstybės išduotą piliečio pasą ar jį atitinkantį kelionės dokumentą, skirtą vykti į užsienio valstybę ir pripažintą Lietuvos Respublikoje. Kitų užsieniečių, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra užsienio valstybėje, asmens tapatybė nustatoma pagal užsienio valstybės išduotą piliečio pasą ar jį atitinkantį kelionės dokumentą, skirtą vykti į užsienio valstybę ir pripažintą Lietuvos Respublikoje, o užsieniečių, kurie yra deklaravę gyvenamąją vietą Lietuvos Respublikoje, asmens tapatybė nustatoma pagal dokumentą, suteikiantį užsieniečiui teisę laikinai ar nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje. Prieglobsčio prašytojų, išskyrus esančius pasienio kontrolės punktuose ir tranzito zonose, asmens tapatybė nustatoma pagal pateiktą užsieniečio registracijos pažymėjimą. Tvirtinant sandorius ir atliekant kai kuriuos kitus notarinius veiksmus, Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytais atvejais **patikrinamas sandorių dalyvių ir kitų asmenų, kurie prašo atlikti notarinius veiksmus, parašų tikrumas. Asmens tapatybės nustatymo būdą notaras nurodo sudaromame dokumente**. Pagal Notariato įstatymo 32 straipsnį, notaro tvirtinami sandoriai, taip pat pareiškimai ir kitokie dokumentai pasirašomi **dalyvaujant notarui**. Jeigu sandoris, pareiškimas arba kitoks dokumentas pasirašytas ne notaro akivaizdoje, pasirašęs asmuo turi asmeniškai patvirtinti, kad sandorį, pareiškimą arba kitokį dokumentą pasirašė jis. Jeigu fizinis asmuo dėl fizinių trūkumų, ligos ar dėl kitų priežasčių pats negali sandorio, pareiškimo arba kitokio dokumento pasirašyti, jo pavedimu sandorį, pareiškimą arba kitokį dokumentą gali pasirašyti kitas fizinis asmuo, **nurodydamas priežastį**, dėl kurios sandorį, pareiškimą arba kitokį dokumentą sudarantis asmuo pats negalėjo pasirašyti.

³⁵ Prancūzijos Respublikos kasacinio teismo 2013 m. spalio 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 2013, 12-24.754 12-25.862 12-26.223 12-27.874.

³⁶ Prancūzijos Respublikos kasacinio teismo 1998 m. vasario 20 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 96-12.431.

³⁷ Prancūzijos Respublikos kasacinio teismo 2013 m. gegužės 29 d. sprendimas civilinėje byloje Nr.12-20.903.

20. Kaip matyti, Lietuvos notariato teisė šiuo požiūriu esmingai skiriasi nuo kitų nagrinėtų valstybių teisės, kurios leidžia notarui tapatybę nustatyti ir remiantis liudytojų patvirtinimais arba asmenine pažintimi. Liudytojų parodymai minimi tik Notariato įstatymo 47 straipsnyje, pagal kurį CK 5.29 straipsnio nustatytu atveju notaras privalo tvirtinti testamentus, kai dalyvauja ne mažiau kaip du liudytojai. Notaras gali tvirtinti testamentus ir kitus sandorius dalyvaujant liudytojams, jeigu liudytojų dalyvavimo prašo testatorius arba sandorio šalis. Notaras nustato liudytojų, kurie dalyvauja tvirtinant sandorį, asmens tapatybę. Liudytojai pasirašo notaro tvirtinamame dokumente. Liudytojais negali būti asmenys, kurių naudai atliekami notariniai veiksmai. Taigi, net ir šiuo atveju liudytojai padeda ne nustatyti tapatybę, bet paties notarinio veiksmo tinkamumą.
21. Vertintina, ar toks teisinis reguliavimas yra tinkamas. Pavyzdžiui, JAV teisės doktrinoje netgi pažymima, kad notaro asmeninė pažintis yra pats patikimiausias tapatybės nustatymo būdas, o tapatybės nustatymas iš dokumentų yra kritikuojamas kaip nepatikimas dėl gausaus dokumentų klastojimo³⁸. Atsižvelgiant į profesinį notaro veiklos pobūdį ir aukštus jo atsakomybės standartus, visiškai pagrįsta būtų pasekti užsienio valstybių pavyzdžiu ir neapsiriboti vien siauru dokumentiniu tapatybės nustatymu notarui suteikiant bent jau ribotą diskreciją pačiam pasirinkti, koks būdas konkrečioje situacijoje yra tinkamiausias. Juk tam tikrais atvejais dokumentų patikrinimas gali būti nepakankamas ir nepatikimas, todėl užuot notarui atsisakius atlikti notarinį veiksmapą ir taip sutrikdžius civilinę apyvartą, jam turėtų būti leidžiama pasikliauti dviejų patikimų liudytojų atsakomybe dėl pasirašančio tapatybės tikrumo.

V. Pinigų plovimo prevencijos normų reikšmė notaro pareigai tinkamai nustatyti asmenų tapatybę

22. Pastebėtina, kad pareigą nustatyti asmens tapatybę notarui įtvirtina ne tik Notariato įstatymas, bet ir Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymas (PPPĮ), skirtas į Lietuvos teisę perkelti 2015 m. gegužės 20 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvą (ES) 2015/849 dėl finansų sistemos naudojimo pinigų plovimui ir teroristų finansavimui prevencijos. Teisės doktrinoje nagrinėjant šios direktyvos nuostatas pažymima, kad pastaraisiais metais ES pinigų plovimo reguliavimui būdingas perėjimas nuo detalaus procedūrų aprašymo ir mechaninio jų įgyvendinimo į abstraktesnį, rizika pagrįstą požiūrį (angl. *risk-based approach*), kuris siekdamas sukurti kokybiškesnį tapatybės nustatymo procesą suteikia daugiau diskrecijos įpareigotiems privatiems asmenims³⁹. Tarp šių privačių įpareigotų subjektų PPPĮ 2 straipsnio 10 dalies 4 punktas priskiria ir notarus.

³⁸ J. ALSTYNE, Peter. *Notary's Duty of Care for Identifying Document Signers*. 32 J. Marshall L. Rev. 1003 (1999), p. 1017, 1024.

³⁹ MITSILEGAS, Valsamis, VAVOULA, Niovi, *The Evolving EU Anti-Money Laundering Regime: Challenges for Fundamental Rights and the Rule of Law*. Maastricht Journal of European and Comparative Law, 2016, p. 274.

23. Kalbant apie konkrečias tapatybės nustatymo procedūras, PPPĮ nustato, kad:
- Visais atvejais, kai yra nustatoma kliento ir naudos gavėjo tapatybė, įpareigotieji subjektai privalo tikrinti kliento ir naudos gavėjo tapatybę, remdamiesi dokumentais, duomenimis ar **informacija, gauta iš patikimo ir nepriklausomo šaltinio** (PPPĮ 9 straipsnio 15 dalis).
 - Įpareigotieji subjektai, nustatydami kliento – fizinio asmens tapatybę, kai ji nustatoma jam dalyvaujant fiziškai, reikalauja iš kliento – fizinio asmens Lietuvos Respublikos ar užsienio valstybės **asmens tapatybės dokumento** arba leidimo gyventi Lietuvos Respublikoje, kuriame yra šie duomenys, patvirtinantys jo tapatybę: 1) vardas (vardai); 2) pavardė (pavardės); 3) asmens kodas (užsieniečiui – gimimo data (jeigu yra – asmens kodas ar kita šiam asmeniui suteikta unikali simbolių seka, skirta asmeniui identifikuoti, leidimo gyventi Lietuvos Respublikoje numeris ir galiojimo laikas, jo išdavimo vieta ir data (taikoma užsieniečiams); 4) **nuotrauka**; 5) **parašas** (išskyrus atvejus, kai asmens tapatybės dokumente jis neprivalomas); 6) pilietybė (jeigu asmuo be pilietybės – valstybę, kuri išdavė asmens tapatybę patvirtinantį dokumentą) (PPPĮ 10 straipsnio 1 dalis). Kai klientas yra juridinis asmuo, atstovaujamas fizinio asmens, arba klientui – fiziniam asmeniui atstovauja kitas fizinis asmuo, šių atstovų tapatybė nustatoma taip pat, kaip ir kliento – fizinio asmens (PPPĮ 10 straipsnio 3 dalis).
 - Kai klientas yra juridinis asmuo, atstovaujamas fizinio asmens, arba klientui – fiziniam asmeniui atstovauja kitas fizinis asmuo, finansų įstaiga ar kitas įpareigotasis subjektas turi **pareikalauti iš jo įgaliojimo ir patikrinti jo galiojimą (tai yra jį išdavusio asmens teisę išduoti tokį įgaliojimą), įgaliojimo galiojimo laiką, kokius veiksmus atlikti nurodyta įgaliojime** (įgaliojimas turi atitikti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso reikalavimus. Užsienyje išduotas įgaliojimas turi būti legalizuotas arba patvirtintas dokumentų tvirtinimo pažyma (apostille) (PPPĮ 10 straipsnio 4 dalis).
 - Pradėdamas kliento tapatybės nustatymą, kai klientas – fizinis asmuo arba kliento – juridinio asmens atstovas nustatant jo tapatybę dalyvauja fiziškai, finansų įstaigos ar kito įpareigotojo subjekto atsakingas darbuotojas privalo: 1) įvertinti, ar klientas (arba kliento atstovas) – fizinis asmuo, pradedantis bendradarbiauti su finansų įstaiga ar kitu įpareigotuoju subjektu, pateikia galiojančius dokumentus; **nustatyti, ar jo pateiktame dokumente yra būtent to kliento nuotrauka**; 2) **įvertinti pateikto dokumento būklę (ypač didelį dėmesį atkreipti į tai, ar nuotrauka, puslapiai ar įrašai nebuvo keičiami, taisomi ir panašiai)**; 3) sužinoti, ar klientas – fizinis ar juridinis asmuo pats naudosis finansų įstaigos paslaugomis, ar jis atstovaus kito asmens interesams; 4) įsitikinti, ar fizinis arba juridinis asmuo turi reikiamus įgaliojimus veikti kliento vardu; 5) padaryti fizinio asmens pateikto šio straipsnio 1 dalyje nurodyto dokumento puslapių, kuriuose yra šio fizinio asmens nuotrauka ir kiti tapatybei nustatyti reikalingi duomenys, kopiją arba nuskenuoti dokumentą (PPPĮ 10 straipsnio 5 dalis).
24. Kaip matyti, PPPĮ nustato taisykles, kurias įvykdžius dokumentinis tapatybės nustatymo tyrimas yra atliktas tinkamai. PPPĮ reikalauja įvertinti nuotrauką ir dokumento

būklę, tačiau *expressis verbis* nereikalauja lyginti skirtingus parašus ar kitą informaciją. Palyginus šiuos reikalavimus su Lietuvos teismų praktikos standartais notarų atsakomybės bylose susidaro įspūdis, kad PPPĮ reikalavimai yra kiek švelnesni dokumentine prasme, tačiau nustato didesnę diskreciją ir įvairovę, nes reikalauja tapatybę tikrinti ir remiantis informacija, gauta iš patikimo ir nepriklausomo šaltinio. Tai yra gana keista, nes ES notariatų tarybos Europos Parlamentui pateiktoje ataskaitoje, išanalizavus Prancūzijos, Vokietijos, Lenkijos ir Rumunijos teisę, buvo padaryta išvada, kad pinigų plovimo reikalavimai yra aukštesni už notariato teisės reikalavimus. Pavyzdžiui, pinigų plovimo prevencijos tikslais asmeninė notaro pažintis yra pakankama tik tokiu atveju, jei asmens tapatybė jau buvo kartą nustatyta įprastiniu dokumentiniu būdu. Kiti būdai, tokie kaip tapatybės nustatymas remiantis liudytojų parodymais ar pasibaigusio galiojimo dokumentais, nėra pakankami⁴⁰. Kita vertus, šios normos nepaneigia alternatyvių tapatybės nustatymo būdų naudojimo notariato tikslais. Todėl sistemškai vertinant abu reguliavimus, notaras turi būtinai atlikti dokumentinę patikrą pagal pinigų plovimo prevencijos reikalavimus, tačiau kilus abejonėms, jas turi galėti pašalinti alternatyviais būdais. Tačiau, žinoma, tai aktualu tik toms valstybėms, kurios leidžia šiuos būdus, o Lietuva prie tokių nėra priskiriama. Lietuvos teisės požiūriu notarui būtina atlikti PPPĮ įtvirtintą procedūrą, tačiau patartina ja neapsiriboti ir skrupulingai sulygtinti parašų panašumą, nes vienos procedūros vykdymas neatleidžia nuo kitos nevykdymo.

VI. Notaro pareiga tinkamai nustatyti asmenų tapatybę Lietuvos teismų praktikoje

25. Pastebėtina, kad Lietuvos teismų praktika bylose dėl notarų atsakomybės už tapatybės nustatymą yra gana reikli ir savo griežtumu primena Prancūzijos teismų praktiką. Skirtumas tas, kad Lietuvos teismai iš esmės koncentruojasi į dokumentinį tyrimą, o Prancūzijos teismai vertina įvairesnį aplinkybių ratą.
26. Toliau pateikiami iliustratyvūs teismų praktikos pavyzdžiai, kaip Lietuvos teismai vertina notaro kaltę dėl tapatybės nustatymo:
 - a. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2001 m. gegužės 16 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-578/2001 teismas sprendė, kad notarė, tvirtindama paskolos sutartį, **nenustatė paskolos gavėjos asmenybės, reikiamai nepatikrino asmenybę patvirtinančių dokumentų**, tuo šturkščiai pažeidė Notariato įstatymo 31 straipsnį ir ieškovei padarė 20 800 Lt žalos.
 - b. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. rugsėjo 3 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-764/2003 teismas sprendė, kad abejonių dėl notarės veiksmų atlikimo tinkamumo kyla dėl to, kad, atsakovės teigimu, prieš tvirtinant įgaliojimą, **jai Z. J. pateikė V. R. pasą su įklijuota nuotrauka**. Duomenų, kad toks atsakovės nurodytas dokumentų klastojimo mechanizmas negalėjo būti pastebėtas atidžiai

⁴⁰ The Council of Notaries of the European Union: the CNUE. *Comparative Study on Authentic Instruments – National Provisions of Private Law, Circulation, Mutual Recognition and Enforcement, Possible Legislative Initiative*, p. 43.

- tikrinant asmens tapatybę, byloje nėra. Be to, **vizualiai lyginant V. R. pase ir įgaliojime V. R. vardu atliktą parašą, nėra pagrindo manyti, jog parašai yra panašūs** arba tiek panašūs, kad notarui negalėjo kilti pagrįstų abejonių dėl įgaliojimą pasirašančio asmens tapatybės.
- c. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. birželio 23 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-371 nustatyta, kad pateiktas neteisėtam buto pirkimo- pardavimo sandoriui sudaryti suklastotas pasas tardymo metu surastas nebuvo, todėl negalima nustatyti, kokių būdu buvo suklastotas pasas ir ar paso klastotės techninis lygis buvo toks aukštas, jog klastotės notarė negalėjo įtarti vizualiai apžiūrėjusi pasą. Dėl to teisėjų kolegija kaip neįrodytą atmetė notarės argumentą, jog notarė, nebūdama eksperte, negalėjo įtarti paso suklastojimo. Be to, teisėjų kolegija įvertino kaip nepakankamą notarės atidumą tai, jog **T. I. parašas neteisėtai sudarytoje buto pirkimo-pardavimo sutartyje su pirkėja D. B. ne visai sutampa su T. I. parašu, pastarosios buto įsigijimo ankstesnėje sutartyje.** Tos aplinkybės, jog buvo pateiktas suklastotas pasas, dokumentai su skirtingais parašais, turėjo įpareigoti notarę imtis papildomų priemonių pateikto paso tikrumui nustatyti, patikrinti, ar įstatymų nustatyta tvarka viešai spaudoje nebuvo paskelbta apie paso praradimą. Teisėjų kolegija sprendė, jog notarė neįrodė, kad atliko viską, ką galėjo atlikti tam, kad žala ieškovei neatsirastų, tai yra pagrindas notarės solidariai atsakomybei.
- d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. birželio 19 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-251/2007 nustatyta, kad notarė, nustatydamą buto pardavėju prisistačiusio asmens tapatybę ir parašo tikrumą, apsiribojo tik įrašų apie pateiktų asmens dokumentų pavadinimą, nurodydamą paso numerį, tačiau **nepalygino jo parašų, esančių kituose dokumentuose**, kaip antai: buto pardavėjo 1993 m. birželio 3 d. pareiškime esančio parašo su jo parašu tos pačios dienos buto pirkimo-pardavimo sutartyje, kai vizualiai matyti, jog šie parašai tarpusavyje yra nepanašūs. Šie du **parašai aiškiai skiriasi** nuo tikrojo buto savininko K. B. parašo, esančio 1992 m. spalio 8 d. buto privatizavimo sutartyje, kuri buvo pateikta notarei prieš tvirtinant ginčo buto pirkimo-pardavimo sutartį. Be to, notarei, prieš tvirtinant pirkimo-pardavimo sutartį, buvo pateiktas K. B. sutuoktine prisistačiusio asmens pareiškimas apie sutikimą parduoti butą, kuriame yra nurodyti **du nevienodi B. vardai**. Notarė į šį akivaizdų netikslumą nereagavo ir taip, atlikdama notarinius veiksmus, nebuvo atidi ir rūpestinga.
- e. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. balandžio 29 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-264/2008, nustatyta, kad **tikrasis parašas sutartyje yra akivaizdžiai skirtingas nuo notarei pateiktuose dokumentuose esančio to asmens parašo**, dėl to notarė turėjo galimybę atkreipti dėmesį į šią aplinkybę, kad ir be specialių žinių kiltų pagrįstų abejonių dėl asmens šiuose sandoriuose tapatumo, tačiau to nepadarė.
- f. Lietuvos apeliacinio teismo 2010 m. gegužės 20 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 2A-193/2010, kurioje buvo keliamas dviejų notarų atsakomybės klausimas, konstatuota, kad nors notarams buvo pateikti suklastoti asmens tapatybės dokumentai, įgaliojimas parduoti butą ir pažymėjimai iš gyventojų registre tvarkomų

duomenų bazės apie sandorius sudarančių asmenų šeiminių padėčių, tačiau juose nebuvo matyti akivaizdžių klastojimo ar kitokių padirbimo (netikrumo) požymių, kurie leistų abejoti dokumentų tikrumu. Dokumentų suklastojimo faktai buvo nustatyti tik juos ištyrus ekspertiniu būdu, panaudojant specialias žinias ir specialias dokumentų identifikavimo priemones. Notaras neturi specialių žinių, įgūdžių ir priemonių, kad galėtų atpažinti kruopščiai ir kokybiškai atliktas dokumentų klastotes. Tokių reikalavimų notarui nenumato nei Notariato įstatymo 31 straipsnis, nei kiti teisės aktai. Byloje padaryta teisinga išvada, kad **tikrindami dokumentus pagal jų formą ir turinį** (būtinus rekvizitus, teksto išdėstymo vietą ir pan.) **notarai neturėjo objektyvių galimybių nustatyti klastojimo požymių**, kurie leistų suabejoti dokumentų tikrumu ir autentiškumu. Tačiau kartu šioje byloje buvo konstatuota ir vieno iš notarų kaltė. Nors akivaizdžių įgaliojimo suklastojimų požymių nebuvo galima vizualiai įžvelgti, teismas nurodė, jog **žinodama, kad įgaliojimą patvirtinęs asmuo dirbo asesoriumi (notaro padėjėju, neturintčiu savarankiškos teisės tvirtinti dokumentų)**, notarė, veikdama maksimaliai atidžiai, atsargiai ir dėmesingai, turėjo itin kruopščiai ir skrupulingai patikrinti aplinkybes dėl įgaliojimo išdavimo ir jo patvirtinimo tikrumo ir jo pagrindu tvirtinti sandorį tik nelikus jokių menkiausių abejonių dėl šio dokumento autentiškumo. Šiuo atveju vertintina, kad notarei, laiko atžvilgiu (pasibaigus darbo dienos laikui) nebeturėjusiai galimybių pasitikslinti dėl įgaliojimo tikrumo, **reikėjo atidėti buto pirkimo-pardavimo sandorio tvirtinimą**. Neįsitikinusi įgaliojimo tikrumu ir jo pagrindu tvirtindama neteisėtą sandorį, notarė neatliko to, kas buvo reikalinga ir pagrįsta reikalauti iš jos, jog būtų išvengta neteisėto sandorio patvirtinimo, todėl yra kalta bei atsakinga dėl tokio sandorio patvirtinimo sukeltų žalingų pasekmių.

- g. Lietuvos apeliacinio teismo 2014 m. spalio 28 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 2A-1217/2014 teismai sprendė, kad notaro kaltė nebuvo nustatyta, neidentifikavus bent formalaus jos padaryto pažeidimo, menkiausio neapdairumo ar nerūpestingumo. Pirmosios instancijos teismas savo išvadas tinkamai motyvavo ir argumentavo, atkreipęs dėmesį ir į tai, kad pati apeliantė bei liudytoju apklausiamas jos sūnus M. V., dalyvavęs sudarant sandorius, taip pat pripažino F. D. **prisiistačiusios moters panašumą su F. D.**, juolab kad ir **parašas su pase esančiu vizualiai buvę panašūs**, jo netikrumas nustatytas tik rašyenos ekspertizės aktu. **Net ir specialistui buvo pakankamai sudėtinga nustatyti parašo suklastojimo faktą**, todėl jis padarė tik tikėtiną išvadą. Teisėjų kolegija sutiko, kad jokių prielaidų suabejoti asmens tapatybe šiuo atveju nebuvo ir jokiomis kitomis patikimomis, notaro veikloje naudotomis priemonėmis nebuvo įmanoma identifikuoti, jog atvykęs į notarų biurą bei pateikęs tikrus asmens tapatybės ir buto dokumentus asmuo, kuris, be kita ko, notarės klausiamas patvirtino ir su šeima susijusias itin asmenines aplinkybes, nėra pati F. D., ir dėl to atsisakyti atlikti notarinį veiksmą – patvirtinti hipotekos lakštą.
- h. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 22 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-276-378/2017 nustatyta, kad, tvirtindama 2008 m. rugsėjo 5 d. sandorį, notarė padarė ne viską, ko iš jos pagal teisės aktų reikalavimus buvo galima ti-

kėtis. Nors atsakovei pateiktų dokumentų klastojimo faktas nustatytas tik atlikus specialųjį tyrimą, tačiau minėtuose dokumentuose esantys akivaizdūs trūkumai (**netinkami rekvizitai, parašai, neatitinkantys kituose dokumentuose esančių**) privalėjo sukelti atsakovei pagrįstų abejonų dėl šių dokumentų tikrumo, o kilus abejonų, ji privalėjo atsisakyti tvirtinti tokį sandorį (Notariato įstatymo 40 straipsnio 1 dalis). Atsakovė, tvirtindama nekilnojamojo turto pirkimo-pardavimo sutartį, ypač atsižvelgdama į tai, kad **turto savininkas nedalyvavo sudarant sandorį**, privalėjo įsitikinti sandorį sudarančių asmenų tapatybę ir jų parašų tikrumu, t. y. ne tik atidžiai apžiūrėti parašus, esančius asmens dokumentuose ir įgaliojime, bet ir juos **palyginti su parašais, esančiais kituose dokumentuose**.

- i. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 15 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. 3K-3-235-1075/2018 nustatyta notarės civilinė atsakomybė remiantis tuo, kad dokumentuose esantys akivaizdūs trūkumai (netinkami rekvizitai, parašai, neatitinkantys esančių kituose dokumentuose) privalėjo sukelti atsakovei pagrįstų abejonų dėl šių dokumentų tikrumo. Tačiau šioje byloje buvo atmestas ieškinio argumentas, kad atsakovė, būdama atidi ir rūpestinga, turėjo pastebėti, jog ištuokos liudijimo kopija notarės G. P. buvo patvirtinta valstybinės šventės dieną, t. y. 2008 m. kovo 11 d., nors notarai nei savaitgaliais, nei švenčių dienomis nedirba. Protingai vertinant, ištuokos liudijimo tvirtinimas negali būti laikomas tokiu įvykiu, dėl kurio notaras šventinę dieną vyktų į darbo vietą tvirtinti dokumento. Atsakovė neva galėjo telefonu susisiekti su G. P. ir pasiteirauti, ar iš tiesų toks dokumentas buvo patvirtintas. Pirmosios instancijos teismas atmetė šį argumentą remiantis tuo, kad teisės aktams leidžiant notarams dirbti ir savaitgaliais bei švenčių dienomis, **notarinis veiksmas, atliktas šventinę dieną, negalėjo sukelti abejonų atsakovei dėl jo tikrumo ar teisingumo**.
- j. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. spalio 30 d. Nr. e3K-7-143-684/2018 nustatyta, kad, tvirtindamas 2006 m. kovo 2 d. sandorį, padarė ne viską, ką privalėjo padaryti pagal teisės aktų reikalavimus. Atsakovas, patvirtindamas žemės sklypo perleidimo sandorį, sandorio šaliai **pateikęs tik dokumento kopiją, neįsitikindamas, ar šalis turi šio dokumento originalą ar jo dublikatą, ir patvirtindamas neoriginalaus dokumento nuorašo tikrumą, nesulaukęs registro pažymos**, – atsižvelgiant į šio sandorio sudarymo aplinkybes bei baudžiamojoje byloje nustatytų aplinkybių visumą, **elgėsi skubotai, nepakankamai gilindamasis į tvirtinamo sandorio detales**, nesilaikė jam keliamų griežtesnių rūpestingumo ir atidumo reikalavimų.
- k. Vilniaus apygardos teismo 2019 m. sausio 16 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. e2A-49-653/2019 notarė nurodė, kad, prieš tvirtinant įgaliojimą, jai trečiasis asmuo Z. J. pateikė kitos moters V. R. pasą su įklijuota nuotrauka. Aptariamasis pasas yra dingęs, dėl ko, nesant paso originalo, nėra galimybės objektyviai nustatyti, ar notarei pateiktas pasas buvo suklastotas. **Iš baudžiamojoje byloje esančių nuotraukų teismas konstatavo, jog Z. J. ir V. R. nepanašios**. Dėl to teismas darė išvadą, kad nors notarė nebuvo nusikalstamos veikos dalyvė, kad tretieji asmenys siekė tyčia apgauti atsakovę, dėl ko buvo apsunkinta pastarosios galimybė nustatyti teisingą sandorį sudarančio asmens tapatybę, notarė neteisingai nu-

statė įgaliojimą patvirtinti prašančio asmens tapatybę ir tai yra neteisėti notarės veiksmai.

- I. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2019 m. liepos 4 d. išnagrinėtoje civilinėje byloje Nr. e3K-3-232-611/2019 kasacinis teismas turėjo galimybę sušvelninti teismų praktiką notaro atsakomybės atžvilgiu, ypač atsižvelgiant į gana racionalius kasacinio skundo argumentus, tačiau to nepadarė. Ši byla verta detalesnio aptarimo.
 - i. Byloje notaro civilinė atsakomybė buvo pritaikyta remiantis teismų padaryta išvada, kad notaras netinkamai nustatė pardavėjos tapatybę, **nepatikrinęs parašo pateiktame pase ir ankstesnėje žemės pirkimo–pardavimo sutartyje tapatumo. Tai, kad žemės sklypo pardavėja labai jaudinosi**, nebuvo teismų pripažinta kaip notaro atsakomybę lėmusi aplinkybė, tačiau buvo įvertinta kaip aplinkybė, skatinusi notarą atidžiai patikrinti visus dokumentus. Teismų vertinimu, atsakovas, patvirtindamas žemės sklypo perleidimo sandorį, neįsitikinęs parašų pase ir ankstesnėje tikrosios žemės sklypo savininkės pasirašytos žemės sklypo pirkimo-pardavimo sutartyje tapatumu, turėdamas pateiktą šio dokumento kopiją, elgėsi skubotai, nepakankamai gilindamasis į tvirtinamo sandorio detales, nesilaikė jam keliamų griežtesnių rūpestingumo ir atidumo reikalavimų, t. y. atliko neteisėtus veiksmus.
 - ii. Kasaciniame skunde tokios teismų išvados buvo apskųstos nurodant, kad teismai, atlikdami retrospektyvų atsakovo notaro veiksmų vertinimą, turėjo įvertinti faktines aplinkybes, kuriomis buvo atliekami notaro veiksmai, t. y. vertinti tik tas aplinkybes, kurias galėjo jų atlikimo metu vertinti pats notaras, ir atsiriboti nuo tų aplinkybių, kurios tapo žinomos po nuosprendžio priėmimo. Atkreiptas dėmesys į tai, kad faktinės aplinkybės, jog tikrąja sklypo savininke prisistačiusi moteris jaudinosi ir prašė už ją pasirašyti vaikaitį, nustatytos iš kaltų asmenų ikiteisminiame tyrime duotų parodymų; notaras parodė, kad tai buvo įprastas sandoris ir senyvo amžiaus (79 m.) moters elgesys jam įtariamų nesukėlė, nes tokio amžiaus asmens tokia reakcija yra gana dažna. Teismų išvada, kad antstolis turėjo įvertinti ir parašų skirtingumą, padaryta dėl **psichologinio inkaro efekto**. Notaro veiksmų neteisėtumas nustatytas analizuojant ne jų santykį su teise, o su jau kilusiomis pasekmėmis, nesigilinant į tikrąsias tokių pasekmių priežastis. Teismai, vertindami notaro kaltę, nukrypo nuo teismų praktikoje suformuotos „žemutinės suklydimo ribos“ sampratos ir taikė itin aukštą atidumo ir rūpestingumo standartą, t. y. **taikė atsakomybę be kaltės**. Kasatoriaus teigimu, nesant duomenų apie nusikalstamas veikas, „akivaizdžių“ skirtumų neįmanoma pastebėti. Teismų neįvertinta tai, kad nugincyto sandorio pasirašymo metu jau buvo praėję beveik 11 metų nuo valsstybinės žemės sklypo pirkimo-pardavimo sutarties sudarymo, todėl asmens, ypač senyvo amžiaus, parašas per tokį ilgą laiko tarpą natūraliai pakinta. Dėl to notaras tokius parašus galėjo pagrįstai laikyti panašiais ir atliktais to paties asmens. Be to, tie **skirtumai nebuvo tokie akivaizdūs** (tikrosios savininkės ir nuteistosios ranka parašytoje pavardėje „B.“ analogiškai rašomos „B“ raidės, taip pat raidės „V“, iš esmės nesiskiria parašo užraitas (baigiamoji jo dalis), kad juos būtų būvę galima objektyviai vertinti kaip skirtingus. Parašų skirtumai iš

notaro, kaip teisinės profesijos atstovo, **reikalavo tokių specifinių šiai profesijai nebūdingų žinių**, kokių net nereikalaujama iš tokios srities specialisto (rašysenos eksperto).

- iii. Tačiau kasacinis teismas, abstrakčiai cituodamas savo ankstesnę praktiką, keliais lakoniškais tiesioginiais argumentais atmetė notaro argumentus. Teismas nesutiko, kad bylą nagrinėję teismai nukrypo nuo teismų praktikoje suformuotos „žemutinės suklydimo ribos“ sampratos ir taikė jam atsakomybę be kaltės, nurodęs, kad notarui pateiktoje ankstesnėje valstybinės žemės pirkimo-pardavimo sutartyje ir pateiktame suklasztotame pase parašai, kaip nustatė teismai, **akivaizdžiai skyrėsi, ir šis skirtumas egzistavo jau tuomet, kai atsakovas tvirtino sandorį**. Atsakovo kasaciniame skunde nurodomi argumentai, analizuojant ankstesnėje valstybinės žemės pirkimo-pardavimo sutartyje ir nuginčytoje sutartyje parašų atskirus elementus, yra faktinio pobūdžio argumentai, kurie negali būti kasacijos objektas, todėl teisėjų kolegija dėl jų nepasisakė (CPK 353 straipsnio 1 dalis). Atsakovo kasacinio skundo argumentai, kad teismų išvada dėl notaro pareigos įvertinti parašų skirtingumą padaryta dėl psichologinio inkaro efekto, nepagrįsta teisiniais argumentais, nemotyvuota.
- iv. Greta baigiamosios nutarties kasaciniame teisme taip pat buvo pateikta kolegijos teisėjo atskiroji nuomonė. Joje sutinkama su kasacinio skundo argumentu, kad tarp notaro tvirtinamo sandorio ir ankstesnės valstybinės žemės pirkimo-pardavimo sutarties buvo praėjęs 11 metų laiko tarpas, per kurį asmens parašas dėl objektyvių priežasčių gali pasikeisti. Atitinkamai šis ankstesnis parašas gali skirtis nuo pase esančio asmens parašo, jeigu pasas buvo išduotas neilgai trukus iki tvirtinamo notaro sandorio sudarymo. Notaras turėtų būti laikomas nepažeidusiu jam taikomų teisėto elgesio reikalavimų, **jeigu sutikrina asmens parašo jo tvirtinamame sandoryje ir asmens pase tapatumą**. Jeigu pasas dėl tikrumo nekelia notarui abejonių, to turėtų užtekti. Priešingu atveju toks atsakomybės notarui taikymas iš esmės prilygsta absoliučios atsakomybės jam taikymui, kai sandorio pripažinimo negaliojančiu faktas bet kuriuo atveju lemia jo neteisėtus veiksmus ir atitinkamai notaro civilinę atsakomybę. Toks vertinimas gali lemti notaro profesinės veiklos neproporcingą apsunkinimą, varžyti civilinę apyvartą daiktų, kurių perleidimo sandoriai yra tvirtinami notaro, ir lemti notaro atsakomybę iš esmės už neatlikimą tokių veiksmų, kurių jis įprastomis sąlygomis ir negalėjo atlikti. Kita vertus, nagrinėjamoje byloje esanti situacija verčia kelti abejones, ar teismų praktikoje nėra per aukštai užkelta notaro teisėto elgesio standarto kartelė, t. y. ar ne per griežtai nustatyta, kaip kasaciniame skunde teigia atsakovas, „žemutinė suklydimo ribos“ samprata. Nagrinėjamoje byloje notaras atliko visus veiksmus, kokių iš jo buvo galima tikėtis analogiškoje situacijoje, todėl nebuvo pagrindo jam taikyti civilinę atsakomybę.
- v. Vertinant šį kasacinio teismo sprendimą į akis krinta tai, kad kasacinio teismo kolegija, sprendžiant iš konstatuojamosios nutarties dalies, tiesiog sutiko su žemesniųjų teismų nuomone dėl notaro atsakomybės lakoniškai pritar-

dama jų argumentams. Teismas, nors ėmėsi nagrinėti šios bylos (o tai rodo, kad atrankos kolegija įžvelgė kasacijos pagrindą), baigiamajame sprendime (nutartyje) iš esmės nesileido į konkrečias diskusijas su kasatoriumi dėl žemutinės suklydimo ribos, inkaro efekto ir konkrečių parašo analizės aspektų. Nors kasacinis teismas formaliai nurodė, kad nenustatinėja fakto klausimų, tačiau, be jokios abejonės, teisėjai negalėjo nematyti byloje esančių įrodymų ir nebandyti palyginti parašų. Neabejotina, kad tai buvo daroma ir čia jau teisėjų nuomonės išsiskyrė – du teisėjai sutiko su žemesniųjų teismų išvadomis, o vienas ne. Galbūt tai ir lėmė, kad teismas nesileido į platesnes diskusijas dėl fundamentaliųjų notaro atsakomybės problemų. Manychiau, teismas taip tikrai būtų daręs ir pasinaudojęs *in abstracto* taikliais kasacinio skundo argumentais, jei tik manytų, kad notaras *in concreto* šioje situacijoje nėra atsakingas. Kodėl notaras net ir tokioje situacijoje, kurioje įžvelgiamas kasacijos pagrindas ir net pateikiama atskiroji nuomonė, t. y. teismo išvada dėl notaro atsakomybės nėra vieninga, yra vis tiek laikomas atsakingu? Manau, kad tai lėmė tiek šios bylos faktai (šią bylą įvairiose instancijose nagrinėjo septyni teisėjai ir šeši iš jų manė, kad notaras turėjo būti atidesnis lygindamas parašus), tiek ir bendrai keliamas aukštas atsakomybės standartas, o jis keliamas aukštai (ir galbūt pernelyg aukštai), visų pirma, siekiant apsaugoti nukentėjusiąją šalį draudimo išmoka.

27. Taigi, nors atsakomybė notarams taikoma ne visose jų civilinės atsakomybės bylose, teismų praktikos analizė rodo, kad iš notaro reikalaujama įvertinti visą jam prieinamą informaciją, nesvarbu, ar toje situacijoje tai daryti buvo praktiška ar ne, ir aptikus nors vieną klaidą informacijos surinkimo ir įvertinimo notaras laikomas atsakingu, nebent jis įrodys, kad tos klaidos prevencija nurodytoje situacijoje buvo neįmanoma. Kadangi Lietuvos teisė nustato tik vieną tapatybės nustatymo metodą – dokumentų tyrimą, teismų žvilgsnis ir krypta išimtinai į tai, ar iš turimų dokumentų notaras galėjo nustatyti jų suklastojimo faktą. Nors teismai nedovanoja klaidų šiame procese, tačiau jas konstatuoja iš esmės tik tada, kai dokumentuose esantys parašai, nuotraukos ar kita informacija nesutampa su kituose dokumentuose esama informacija, o dažniausiai kai parašai neatitinka kitų parašų. Tik kai parašų tyrimas notaro buvo atliktas nepriekaištingai, teismai reikalauja intelektualesnių pastangų, tokių, kaip žinojimo apie tai, kad įgaliojimą patvirtinęs asmuo dirbo asesoriumi, neturinčiu savarankiškos teisės tvirtinti dokumentų, arba sprendimo atidėti notarinį veiksma tam, kad sulauktų registro pažymos, įsitikinti, ar šalis turi šio dokumento originalą ar jo dublikatą. Nors kasacinėje praktikoje *in abstracto* pasisakyta, kad notarui būtina dėti maksimalias pastangas ir pasitelkti visas priemones, neprieštaraujančias įstatymui⁴¹, *in concreto* Lietuvos teismai paprastai nereikalauja iš notarų vertinti įvairesnio pobūdžio aplinkybių, tokių kaip atstovaujamo asmens profesija, gyvenamoji vieta, įgaliojimo patvirtinimo laikas ir pan. Šia prasme tiek Lietuvos materialinė teisė, tiek teismų praktika diegia notaro – mechaniško ir skrupulingo parašų tyrėjo modelį, tačiau neskatina notarų kūrybiškumo ir nepripažįsta jų diskrecijos pasirenkant galimus veiksmus. Tai atitinkamai lemia perdėtą notaro dėmesį dokumentams ir mažesnį dėmesį kitiems įrodymams,

⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. rugsėjo 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-764/2003.

kas ne kiekvienu atveju yra efektyvu nustatant tapatybę. Be to, notarui ne visada gali būti aišku, kur yra ta dokumentų tyrimo riba, ypač tais atvejais, kai sudaromi dideli plačios dokumentacijos sandoriai.

28. Todėl teismų praktika turėtų būti koreguojama neabsoliutinant skirtumų dokumentuose, bet vertinant platesnį situacijos kontekstą ir leidžiant notarui pagrįsti, kad toje situacijoje, jei abejonių ir galėjo kilti, tai buvo kitų aplinkybių (įrodymų), kurios leido tas abejones pašalinti. Todėl negalima sutikti su teismų praktikoje vyraujančia pozicija, kad kol egzistuoja bent viena prielaida, kad notaras buvo neatidus ir nepakankamai rūpestingas, tol **kaltės prezumpcija negali būti paneigta**. Nesudarant galimybės notarui paneigti šias prielaidas, civilinės atsakomybės bylos procesas tampa pareikštiniu, kuriame girdima tik ieškovo pozicija ir visiškai negirdimi notaro argumentai. Šiuo požiūriu sąlyginai galima sutikti ir su atskirąją nuomonę civilinėje byloje Nr. e3K-3-232-611/2019 pateikusių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėju, kad notaras turėtų būti laikomas nepažeidusiu jam taikomų teisėto elgesio reikalavimų, jeigu sutikrina asmens parašo jo tvirtinamame sandoryje ir asmens pase tapatumą, jeigu pasas dėl tikrumo nekelia notarui abejonių. Sąlyginai todėl, kad pasikliovimas vien tik parašu pase gali būti pakankamas tik jei konkrečioje situacijoje nėra kitų aplinkybių, kurios leistų abejoti sandorį sudarančio asmens tapatybe. Jei ieškovas įrodo, kad tokių įtartinų aplinkybių buvo, pavyzdžiui, juo prisistatęs asmuo keistai elgėsi, painiojo informaciją, itin jaudinosi ir slėpė žvilgsnį, be jokios suprantamos priežasties buvo gavęs kito asmens išduotą įgaliojimą, vengė teikti informaciją, skubino notarą, siūlė jam papildomai atsidėkoti už sklandesnes paslaugas ir pan., o notaras neįrodo, kad jas pastebėjo ir ėmėsi atitinkamų atsargumo priemonių, notaro atsakomybė neturėtų būti paneigta.

VII. Draudimo apsauga, kaip veiksnys, motyvuojantis kuo dažniau taikyti notaro civilinę atsakomybę

29. Griežtą teismų požiūrį į notarų atsakomybę inter alia galima paaiškinti nesunkiai pasitebimu teismų noru, kad nuostolius konkrečioje situacijoje prisiimtų ne tiek notaras, bet finansiškai pajėgus jo draudikas, kitaip tariant, teismų sprendimai remiasi „gilios kišenės“ (angl. deep pocket) logika. Antai precedentinėje notarų atsakomybės byloje, kurioje Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nurodė, kad notaro civilinę atsakomybę (kompensacinio pobūdžio) lemia bet kuri, net ir pati lengviausia kaltės forma – nepakankamas atidumas, klaida ir pan., ir nustatinėdami notaro civilinės atsakomybės atsiradimo pagrindus, teismai turi nustatyti ne tik tyčios ar neatsargumo, bet ir kitokias nusižengimo formas. Kasacinis teismas konstatavo, kad esant civilinės atsakomybės draudimui, žalos atlyginimas įmanomas net ir tais atvejais, kai deliktinės civilinės atsakomybės taikymas nebūtų galimas⁴². Toliau kasacinis teismas plėtojo šią praktiką nurodydamas, kad pagal draudimo sutarties sąlygas draudiko prievolė atlyginti žalą yra platesnės apimties, šiai prievolei atsirasti pagrindas yra ne tik įsiteisėjęs teismo

42 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-398/1999.

sprendimas, kuriuo konstatuojama notaro civilinė atsakomybė⁴³. Teismo vertinimu, draudiko prievolei atlyginti žalą atsirasti pakanka notaro neteisėtų veiksmų, dėl kurių atsirado žala, ir reikalavimo atlyginti žalą pateikimo, nepriklausomai nuo notaro nerūpestingumo (kaltės) buvimo ar nebuvimo. Tik esant notaro tyčiai, neatsiranda draudiko prievolė atlyginti žalą. O štai, kitaip nei notaro civilinės atsakomybės draudimas, kai žalą draudikas privalo atlyginti nustačius draudiminį įvykį, notaro atžvilgiu deliktinės atsakomybės taikymas yra galimas tik įrodžius civilinės atsakomybės taikymo visas bendrąsias sąlygas⁴⁴. Tokia teismų praktika buvo pagrįstai sukritikuota teisės doktrinoje, nes draudžiamasis įvykis civilinės atsakomybės draudime pagal bendrąją taisyklę yra ne vien žalos, bet visų civilinės atsakomybės sąlygų atsiradimas⁴⁵. Sulaukusi kritikos kasacinė praktika pasikeitė ir pradėta aiškinti, kad draudikas atsako tik tada, kai žala asmeniui atsiranda dėl notaro kaltės. Kai notaro veiksmuose kaltės nėra, tokiu atveju už trečiajam asmeniui atsiradusią žalą neatsako draudikas, apdraudęs notaro profesinę atsakomybę privalomuoju draudimu⁴⁶. Vis dėlto praktiniu požiūriu pirminė teismų pozicija logikos turėjo, nes draudikas yra labiausiai pasiruošęs prisiimti turtinių padarinių riziką, kai suklastojus dokumentus asmenys patiria žymios žalos.

30. Pagal Notariato įstatymo 6⁽²⁾ straipsnį, notarų profesinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo objektas yra **notarų civilinė atsakomybė** už notarų, jų atstovų ir notarų biurų darbuotojų kaltais veiksmais padarytą žalą, vykdant notaro profesinę veiklą. Notarų, jų atstovų ir biuro darbuotojų **kaltais veiksmais** padarytą žalą, vykdant notaro profesinę veiklą, atlygina draudikas, išmokėdamas draudimo išmoką, neviršijančią draudimo sumos. 2003 m. gegužės 8 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 580 patvirtintų Notarų profesinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklių 8 punkte draudiminis įvykis apibrėžiamas, kaip draudimo sutarties galiojimo metu atlikti **neteisėti** notaro, jo atstovo ar notaro biuro darbuotojo veiksmai (veikimas, neveikimas), dėl kurių atsirado žala, ir reikalavimo atlyginti šią žalą pateikimas apdraustajam, jeigu reikalavimas atitinka visas šias sąlygas: 8.1. pareikštas dėl trečiajam asmeniui padarytos žalos; 8.2. pareikštas kaip rašytinė pretenzija (rašytinės pretenzijos pareiškimu laikomas ir ieškinio pateikimas teismui dėl žalos, padarytos neteisėtais notaro, jo atstovo ar notaro biuro darbuotojo veiksmais, atlyginimo); 8.3. pareikštas draudimo sutarties galiojimo metu arba per šalių nustatytą laikotarpį, ne trumpesnį kaip vieneri metai nuo draudimo sutarties pabaigos; 8.4. pareikštas dėl žalos, kuri atsirado draudimo sutarties galiojimo metu arba per šalių nustatytą laikotarpį, ne trumpesnį kaip vieneri metai nuo draudimo sutarties pabaigos, dėl neteisėtų notaro, jo atstovo ar notaro biuro darbuotojo veiksmų vykdant notaro profesinę veiklą;

⁴³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1063/2002.

⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. birželio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-371/2004.

⁴⁵ KONTAUTAS, Tomas. *Draudimo sutarčių teisė*. Justitia, 2007, p. 189; BARANAUSKAS, Egidijus. *Notaro civilinė atsakomybė: aktualūs klausimai*. Jurisprudencija, 2003, p. 63.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. spalio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-452/2008.

8.5. pareikštas dėl Lietuvos Respublikos teritorijoje atliktų neteisėtų notaro, jo atstovo ar notaro biuro darbuotojo veiksmų vykdant notaro profesinę veiklą. Taigi, šios teisės aktų nuostatos, nurodydamos neteisėtus ir kaltus veiksmus, kuriais padaryta žala, leidžia manyti, kad notaro civilinės atsakomybės draudime draudžiamasis įvykis visais atvejais yra visų notaro civilinės atsakomybės sąlygų atsiradimas ir dėl platesnės apsaugos, pavyzdžiui, kai notaras elgėsi tikrai atidžiai, bet jam vis vien nepavyko teisingai nustatyti asmens tapatybės, susitarti negalima.

31. Vis dėlto civilinės atsakomybės draudimas yra sukuriamas civiline sutartimi, todėl draudimo apsaugos turiniui taikomas sutarties laisvės principas (CK 6.156 straipsnis). Tai atsispindi ir Draudimo įstatymo 108 straipsnyje, pagal kurį, **jeigu civilinės atsakomybės draudimo sutartyje nenustatyta kitaip**, draudžiamasis įvykis yra draudėjo ar apdraustojo civilinės atsakomybės atsiradimas už draudėjo ar apdraustojo veiksmų (veikimo ar neveikimo), atliktų draudimo sutarties galiojimo metu, pasekmes, net jei šios pasekmės atsirado pasibaigus draudimo sutarčiai. Todėl sutiktina su Lietuvos teisės doktrinoje aptinkama nuomone, kad **didesnė draudiminė apsauga gali būti suteikta draudimo sutartimi**, kai draudikas prisiima draudėjo atsakomybės be kaltės riziką. Kiekvienu atveju draudiko pareiga mokėti draudimo išmoką turi būti nustatoma remiantis draudimo sutarties sąlygomis bei draudimo santykius reglamentuojančiomis normomis.⁴⁷ Juolab kad ir kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad jeigu yra sudaryta civilinės atsakomybės draudimo sutartis, tai turi būti taikomi jos nurodymai dėl to, kuris asmuo, kokio dydžio ir kokia tvarka atlygina padarytą žalą⁴⁸. Kasacinis teismas pripažįsta galimybę draudimo sutartimi išplėsti draudimo apsaugą, lyginant su draudimo taisyklėse numatyta apsauga⁴⁹. Todėl Notarų rūmams siūlytina draudimo sutartyje numatyti, kad draudimo išmoka už notaro neteisėtus veiksmus mokama nesiaiškinant notaro kaltės. Toks išplėtimas turėtų aiškių teigiamų padarinių: pirma, teismams nebūtų poreikio dirbtinai priiminėti griežtus sprendimus notarų atsakomybės bylose vien tam, kad konkrečioje situacijoje būtų konstatuota draudiko atsakomybė ir išmokėta draudimo išmoka, ir antra, nukentėjusi šalis greičiau ir paprasčiau gautų žalos atlyginimą. Nors notaro atsakomybės bylose nebūtų nagrinėjama notaro kaltė (išskyrus kai žalos padaryta tyčia, nes tuomet draudimo apsauga pagal CK 6.1014 straipsnį netaikytina), notarų rūpestingumas liktų kontroliuojamas drausminės atsakomybės institutu, taip faktiškai paliekant galimybę pačiai notarų bendruomenei spręsti, koks notarų elgesys yra toleruotinas, o koks ne.
32. Siekiant didesnio teisinio apibrėžtumo, galimi ir papildomi veiksmai – inicijuoti Notariato įstatymo 6⁽²⁾ straipsnio pakeitimą, jame terminą „kaltais veiksmais“ pakeičiant į terminą „neteisėtais veiksmais“ ir tiesiogiai numatant galimybę sudaryti notarų civilinės atsakomybės draudimo sutartį, kurioje draudžiamasis įvykis nebūtų siejamas su notaro kalte. 2003 m. gegužės 8 d. Vyriausybės nutarimu Nr. 580 patvirtintų Notarų

⁴⁷ BARANAUSKAS, Egidijus. *Notaro civilinė atsakomybė: aktualūs klausimai*. Jurisprudencija, 2003, p. 63.

⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2001 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-331/2001.

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2018 m. spalio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-7-143-684/2018 (išplėtimas dėl draudimo laikotarpio).

profesinės civilinės atsakomybės privalomojo draudimo taisyklių koreguoti nebūtina, nes jose nurodomi ne „kalti“, bet „neteisėti“ veiksmai.

33. Apibendrinant darytina išvada, kad notaro civilinės atsakomybės draudime draudžiamasis įvykis yra notaro civilinės atsakomybės atsiradimas, taigi būtinas visų atsakomybės sąlygų buvimas. Tačiau teisės aktai tiesiogiai nedraudžia draudimo apsaugą išplėsti draudimo sutartimi numatant, kad draudiminis įvykis yra neteisėtais notaro veiksmis sukelta žala, o draudimo išmoka mokama nepaisant notaro kaltės buvimo ar nebuvimo.

Išvados ir rekomendacijos

34. Šiuo metu tiek Lietuvos materialinė teisė, tiek teismų praktika diegia notaro – mechaniško ir skrupulingo parašų tyrėjo modelį, tačiau neskatina notarų kūrybiškumo ir nepripažįsta jų diskrecijos pasirenkant galimus veiksmus. Tai atitinkamai lemia perdėtą notaro dėmesį dokumentams ir mažesnę dėmesį kitiems įrodymams, kas ne kiekvienu atveju yra efektyvu nustatant asmenų tapatybę. Be to, notarui ne visada gali būti aišku, kur yra ta dokumentų tyrimo riba, ypač tais atvejais, kai sudaromi dideli, plačios dokumentacijos sandoriai. Todėl teismų praktika turėtų būti koreguojama neabsoliutinant skirtumų dokumentuose, bet vertinant platesnę situacijos kontekstą ir leidžiant notarui pagrįsti, kad toje situacijoje, jei abejonių ir galėjo kilti, tai buvo kitų aplinkybių (įrodymų), kurios leido tas abejones pašalinti.
35. Griežtą teismų požiūrį notaro atsakomybės bylose inter alia galima paašškinti įžvelgiamu teismų noru, kad nuostolius konkrečioje situacijoje prisiimtų ne tiek notaras, bet jo draudikas, kitaip tariant, teismų sprendimai remiasi „gilioji kišenė“ (angl. deep pocket) logika.
36. Siekiant notarų veiklai suteikti daugiau teisinio aiškumo, Lietuvos notarų rūmams siūlytina parengti metodines rekomendacijas dėl rūpestingo elgesio nustatant asmenų tapatybę. Rekomendacijose neturi būti apsiribojama minimalių teisės aktų reikalavimų vykdymu, bet siūlytina susisteminti Notariato įstatymo, Pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymo ir teismų praktikos taisykles, taip pat nusiųsti jas pastaboms teismų, valstybės institucijų ir akademinės bendruomenės atstovams. Šių suderintų rekomendacijų vykdymas galėtų būti svariu argumentu byloje teismui, kad notaro kaltės nėra.
37. Sparčiai vystantis technologijoms notarams patartina parašų tyrimui ir palyginimui naudoti specialias technines priemones, tokias, kaip nurodyta VRM 2019 kovo 6 d. rekomendacijose Lietuvos notarų rūmams⁵⁰, t. y. turėti UV apšvietimo šaltinį ir didinantį lęšį, nuskaityti elektroninių dokumentų lustuose. Taip pat patartina sukurti ir naudoti, pavyzdžiui, išmaniuosiuose telefonuose skirtingų parašų sulyginimo programėlę, nes šiam aspektui Lietuvos teismų praktika nustatant notaro kaltę skiria didžiausią dėmesį. Patartina notarams organizuoti specialius tapatybės nustatymo mokymus.
38. Lietuvos notarų rūmams siūlytina suderinti tokias draudimo sąlygas, kurios suteiktų draudimo apsaugą net ir nenustačius notaro kaltės dėl kilusios žalos, bei padidintų

⁵⁰ VRM 2019 kovo 6 d. raštas Nr. 1D-1303 „Dėl gerosios praktikos nustatant asmens tapatybę“.

minimalias draudimo sumas. Siekiant didesnio teisinio apibrėžtumo, galimi ir papildomi veiksmai – inicijuoti Notariato įstatymo 6 (2) straipsnio pakeitimą, jame terminą „kaltais veiksmais pakeičiant į terminą „neteisėtais veiksmais“ ir tiesiogiai numatant galimybę sudaryti notarų civilinės atsakomybės draudimo sutartį, kurioje draudžiamasis įvykis nebūtų siejamas su notaro kalte. Tai sudarytų sąlygas teismams švelninti notaro veiksmų vertinimą notarų atsakomybės bylose.

39. Teisėkūros subjektams siūlytina atlikti detalią lyginamąją analizę ir jos pagrindu svarstyti dėl alternatyvių tapatybės nustatymo būdų diegimo Lietuvos teisėje Vakarų valstybių pavyzdžiu.

KONSULTACIJA DĖL PAREIŠKIMŲ DĖL TĖVYSTĖS PRIPAŽINIMO TVIRTINIMO

PATVIRTINTA

2017 m. sausio 26 d.

Notarų rūmų prezidiumo nutarimu Nr. 9.6

(nauja redakcija 2019 m. sausio 15 d.)

Notarų rūmų prezidiumo nutarimu Nr.5)

Pagal LR civilinio kodekso 3.142 straipsnį notaras tvirtina pareiškimą dėl tėvystės pripažinimo. Pareiškimu dėl tėvystės pripažinimo sukuriama pareiškėjo civilinės teisės ir pareigos bei kito asmens (vaiko) civilinės teisės. Pareiškimas dėl tėvystės pripažinimo pateikiamas kartu su vaiko motina, o jai negalint paduoti pareiškimo pripažinti tėvystę su vaiko tėvu, pareiškimas dėl tėvystės pripažinimo gali būti patvirtintas teismo. Taigi, pareiškimas dėl tėvystės pripažinimo laikytinas dvišaliu sandoriu. Notaro atlyginimas imamas pagal Notarų imamo atlyginimo notarinė veiksmų atlikimą, sandorių projektų parengimą, konsultacijas ir technines paslaugas laikinųjų dydžių 5.14 p. (14,48–28,96 Eur).

Nors pareiškimas dėl tėvystės pripažinimo laikytinas dvišaliu sandoriu, asmenų valia šiuo atveju yra išreiškiama pareiškimo, o ne susitarimo ar prašymo forma. Tvirtinant pareiškimus dėl tėvystės pripažinimo turi būti naudojamas LR teisingumo ministro įsakymu patvirtintų Tvirtinamųjų įrašų ir notarinė liudijimų formų (2017 m. liepos 3 d. įsakymo redakcija) 14 punkte nustatytas tvirtinamasis įrašas.

Įrodymų, kad pareiškėjas yra biologinis vaiko tėvas, neturi būti reikalaujama, tačiau turi būti pateikiamas vaiko gimimo liudijimas. Kai pareiškimas bus pateikiamas registruojant vaiko gimimą, turi būti pateikiamas medicinos įstaigos išduotas vaiko gimimo pažymėjimas. Paduodant pareiškimą dėl tėvystės pripažinimo, kol gims vaikas, kartu pateikiama medicinos įstaigos išduota pažyma apie nėštumą (LR civilinio kodekso 3.143 straipsnio 2 dalis).

Vadovaujantis LR civilinio kodekso 3.142 straipsnio 2 ir 4 dalimis, jei vaikui yra suėję dešimt metų, pareiškimas dėl tėvystės pripažinimo gali būti patvirtintas tik tuo atveju, kai yra vaiko rašytinis sutikimas. Taip pat pareiškimas dėl tėvystės pripažinimo negali būti tvirtinamas, jeigu dėl tėvystės pripažinimo nesutinka pilnametis vaikas. Taigi rašytinis vaiko, kuriam yra suėję dešimt metų, taip pat pilnamečio vaiko sutikimas dėl tėvystės pripažinimo turi būti pridedamas prie pareiškimo dėl tėvystės pripažinimo, apie tai pažymint pareiškime. Atsižvelgiant į tai, jog vaiko sutikimui nėra keliamas notarinės formos reikalavimas, sutikime dėl tėvystės pripažinimo vaiko parašas nėra liudijamas. Vaiko sutikimas taip pat gali būti įforminamas ir tame pačiame dokumente kaip ir pareiškimas dėl tėvystės pripažinimo. Tvirtinant pareiškimą dėl tėvystės pripažinimo, turi dalyvauti vaikas, kuriam yra suėję dešimt metų, ar pilnametis vaikas.

KONSULTACIJA DĖL PRIVALOMOSIOS PALIKIMO DALIES PAVELDĖJIMO

PATVIRTINTA

Lietuvos notarų rūmų prezidiumo

2019 m. balandžio 11 d. nutarimu Nr. 19.1

Įpėdinio, paveldinčio teisės į privalomąją palikimo dalį pagrindu, teisinis statusas paveldėjimo santykiuose yra lygiavertis įpėdiniais pagal testamentą ar pagal įstatymą. Visi įpėdiniai turi teisę nevaržomai spręsti, ar įgyvendinti paveldėjimo teisę ir perimti palikimą sudarančias turtines ir neturtines palikėjo teises – per įstatyme įtvirtintus terminus jie gali priimti palikimą, jo atsisakyti ar nepriimti (CK 5.50, 5.60 straipsniai). Įpėdinis, paveldintis privalomąją palikimo dalį, palikimą priimti gali bet kuriuo įstatyme numatytu būdu, t. y. tiek paduodamas pareiškimą dėl palikimo priėmimo palikimo atsiradimo vietoje notariui, tiek priimdamas palikimą faktiškai pradėjus paveldimą turtą valdyti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-560/2009, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. sausio 16 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-106/2013). Iš to darytina išvada, kad teismo sprendimas, kuriuo patvirtinamas išlaikymo reikalingumo faktas, nėra būtina prielaida įpėdiniui, pretenduojančiam į privalomąją palikimo dalį, atlikti CK 5.50 straipsnyje numatytus palikimo priėmimo veiksmus per įstatymo nustatytą trijų mėnesių terminą.

Privalomosios palikimo dalies instituto tikslas – ginti viešąjį interesą, t. y. užtikrinti artimiausių testatoriaus šeimos narių, kuriems būtina parama, ir testamentinių įpėdinių interesų pusiausvyrą, todėl tais atvejais, kai tarp įpėdinių, pretenduojančių į privalomąją palikimo dalį, ir testamentinių įpėdinių nekyla ginčo dėl teisės į privalomąją palikimo dalį įgyvendinimo, faktas dėl išlaikymo reikalingumo teisme nenustatinėjamas.

Notarų rūmų prezidiumo 2012 m. sausio 26 d. nutarimu Nr. 11.1 patvirtintų Testamentų tvirtinimo ir paveldėjimo bylų vedimo rekomendacijų 27 punkte nurodoma, kad įpėdinio teisę į privalomąją palikimo dalį visais atvejais nustato teismas, išskyrus tuos atvejus, kai įpėdinis yra nepilnametis, ir tuos atvejus, kai testamentiniai įpėdiniai neprieštarauja dėl privalomosios palikimo dalies išskyrimo. Taigi, tais atvejais, kai pareiškimą dėl palikimo priėmimo paduoda pilnametis asmuo, pretenduojantis į privalomąją palikimo dalį, notaras šiam įpėdiniui paaiškina, jog privalomoji palikimo dalis bus paveldima tik tuo atveju, jei visi palikimą priėmę testamentiniai įpėdiniai sutiks su privalomosios dalies išskyrimu, o testamentiniams įpėdiniais nesutikus su privalomosios palikimo dalies išskyrimu – jei teismas nustatys išlaikymo reikalingumo faktą. Atitinkamos nuostatos turėtų būti įtraukiamos į pareiškimą dėl palikimo priėmimo.

Patvirtinus įpėdinio, pretenduojančio į privalomąją palikimo dalį, pareiškimą dėl palikimo priėmimo, notaras duomenis apie palikimo priėmimo faktą perduoda Testamentų registru. Pareiškimas dėl palikimo į privalomąją palikimo dalį priėmimo yra neatšaukiamas (CK 5.60 straipsnio 4 dalis). Įpėdiniui nesikreipus į teismą dėl išlaikymo reikalingumo fakto nustatymo, kai testamentiniai įpėdiniai nesutinka su privalomosios dalies išskyrimu, arba teismui priėmus nutartį, jog įpėdiniui, pretenduojančiam į privalomąją palikimo dalį, palikėjo mirties dieną nebuvo reikalingas išlaikymas, notaras atitinkamą faktą įrašo Testamentų registro pastabose (įrašydamas pastabą Testamentų registre, klaidos / duomenų tikslinimo aprašyme notaras turėtų pažymėti, jog prašoma palikimo priėmimo faktą perkelti į registro archyvą).

KONSULTACIJA DĖL PVM SĄSKAITŲ FAKTŪRŲ IŠRAŠYMO UŽ ATLIEKAMUS NOTARINIUS VEIKSMUS

PATVIRTINTA

Lietuvos notarų rūmų 2015 m. balandžio 23 d. nutarimu Nr. 6

Pakeista ir papildyta 2019 m. birželio 6 d.

Notarų rūmų prezidiumo nutarimu Nr. 6.1

1. Dėl PVM sąskaitos faktūros išrašymo, tvirtinant asmens prašymą nutraukti pensijų kaupimo sutartį.

Notarinio registro, tvirtinamųjų įrašų ir notarinių liudijimų formų pildymo taisyklių 7.3 punkte numatyta, kad notarinio registro duomenų lapo 3-ioje grafoje įrašomi visų asmenų, kuriems buvo atliktas notarinis veiksmas ar suteikta teisinė pagalba, ir kitų notariniam veiksmė dalyvavusių asmenų (už asmenį, kuriam atliktas notarinis veiksmas, pasirašiusių asmenų, notarinio veiksmo atlikimo metu dalyvavusių liudytojų, vertėjų) vardai ir pavardės, asmens kodai arba gimimo datos, juridinio asmens pavadinimas, juridinio asmens kodas, fizinio ar juridinio asmens atstovo vardas ir pavardė, asmens kodas arba gimimo data.

Pagal Gyventojų, besiverčiančių individualia veikla (išskyrus gyventojus, įsigijusius verslo liudijimus), buhalterinės apskaitos taisyklių 17 punktą notarai naudoja tokius apskaitos dokumentus: grynųjų pinigų priėmimo kvitą, sąskaitą faktūrą, PVM sąskaitą faktūrą (jeigu notaras yra PVM mokėtojas), kitus apskaitos dokumentus (mokėjimo pavedimus ir pan.).

Pagal Pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 79 ir 80 straipsnius PVM sąskaitos faktūros išrašomos paslaugų (prekių) pirkėjams, nedelsiant suteikus paslaugas (patiekus prekes). PVM sąskaitos faktūros privalomas rekvizitas yra paslaugų pirkėjo (kliento) duomenys. Tvirtinant asmens prašymą nutraukti pensijų kaupimo sutartį, nutraukiantis pensijų kaupimo sutartį asmuo yra notaro paslaugų pirkėju (gavėju). Nurodytas paslaugas įforminantis dokumentas (PVM sąskaita faktūra) turi būti išrašomas asmens, nutraukusio pensijų kaupimo sutartį, vardu. Išrašytame apskaitos dokumente (PVM sąskaitoje faktūroje) pensijų kaupimo bendrovės (mokėtojos už paslaugas) duomenys gali būti nurodomi kaip papildoma informacija. Tokiu atveju pensijų kaupimo bendrovė papildomai gali būti įrašoma notarinio registro duomenų lapo 3-ioje grafoje, nors faktiškai sandoryje ir nedalyvavo, o tik apmokėjo už notarinio veiksmo atlikimą. Tam, kad pensijų kaupimo bendrovė galėtų būti įrašyta notarinio registro duomenų lapo 3-ioje grafoje ir jai surašytas apskaitos dokumentas, notariui gali būti pateikiamas pensijų kaupimo bendrovės apmokėjimą už suteikiamą paslaugą garantuojantis dokumentas.

2. Dėl PVM sąskaitos faktūros išrašymo, tvirtinant vienašalį sandorį – prašymą dėl hipotekos išregistravimo, kai įmonė su banku yra sudariusi hipotekos sutartį, kurioje numatyta, kad visas hipotekos sandorio sudarymo, įregistravimo ir išregistravimo išlaidas apmoka skolininkas.

KLAUSIMAS. Įmonė X sudarė su Banku hipotekos sutartį, kurioje numatyta, kad visas hipotekos sandorio sudarymo, įregistravimo ir išregistravimo išlaidas apmoka skolininkas, t. y. įmonė X. Grąžinus paskolą, į notarą su prašymu išregistruoti hipoteką kreipėsi Bankas. Formaliai notaras paslaugą suteikė Bankui (patvirtino vienašalį sandorį – prašymą dėl hipotekos išregistravimo), tačiau šios paslaugos suteikimo išlaidas pagal hipotekos sutarties tarp Banko ir įmonės X sąlygas privalo apmokėti (ne kompensuoti, o apmokėti) įmonė X. Įmonė X sutinka apmokėti šią paslaugą, tačiau reikalauja, kad notaro PVM sąskaita faktūra už šią paslaugą būtų išrašyta įmonei X, kadangi tai yra realios įmonės X išlaidos, kurias įmonė X planuoja įsitraukti tiek į PVM atskaitą, tiek į sąnaudas. Ar gali notaras tokioje situacijoje išrašyti PVM sąskaitą faktūrą ne formaliam paslaugos gavėjui (Bankui), o išlaidas patiriančiam subjektui – įmonei X?

IŠAIŠKINIMAS. Įmonė X sudarė su Banku hipotekos sutartį, kurioje numatyta, kad visas hipotekos sandorio sudarymo, įregistravimo ir išregistravimo išlaidas apmoka skolininkas. Grąžinus paskolą, į notarą su prašymu išregistruoti hipoteką kreipiasi bankas.

Pagal Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.197 straipsnio 7 dalies nuostatas pasibaigusi hipoteka išregistruojama iš Hipotekos registro. Hipotekos kreditoriaus, skolininko arba turto savininko prašymas dėl hipotekos pabaigos pateikiamas notarui, o šis duomenis apie hipotekos pabaigą perduoda Hipotekos registru.

Kadangi į notarą su prašymu išregistruoti hipoteką kreipiasi bankas, tai laikoma, kad bankas yra paslaugos gavėjas. Todėl notaras PVM mokėtojas, suteikęs bankui paslaugas (patvirtinęs vienašalį sandorį – prašymą dėl hipotekos išregistravimo), jam turi išrašyti PVM sąskaitą faktūrą, kurioje privalo būti įrašyti PVM įstatymo 80 straipsnyje nustatyti rekvizitai. Kadangi už bankui suteiktas paslaugas notarui sumoka ne bankas, o paklausime nurodyta X įmonė (su banku sudariusi hipotekos sutartį, kurioje numatyta, kad visas hipotekos sandorio sudarymo, įregistravimo ir kitas išlaidas sumokės X įmonė), tai PVM sąskaitoje faktūroje kaip papildoma informacija gali būti nurodyti ir X įmonės, kaip mokėtojos už notarines paslaugas, duomenys. Tokiu atveju X įmonė papildomai gali būti įrašoma notarinio registro duomenų lapo 3-ioje grafoje, nors faktiškai sandoryje ir nedalyvavo, o tik apmokėjo už notarinio veiksmo atlikimą. Tam, kad X įmonė galėtų būti įrašyta notarinio registro duomenų lapo 3-ioje grafoje ir jai surašytas apskaitos dokumentas, notarui gali būti pateikiamas X įmonės apmokėjimą už suteikiamą paslaugą garantuojantis dokumentas.

3. Dėl PVM sąskaitos faktūros išrašymo, tvirtinant bankroto administratoriaus atstovaujamos bankrutuojančios įmonės sudaromą sandorį.

KLAUSIMAS. Įmonės bankroto administratorius atstovauja bankrutuojančiai įmonei, sudarant sandorius. Pas notarą bankroto administratorius atstovauja bankrutuojančiai įmonei, sudarant sandorį, kuris yra tvirtinamas notaro, todėl laikytina, kad notarinis veiksmas atliekamas bankrutuojančiai įmonei. Tokiu atveju bankrutuojanti įmonė laikoma notaro paslaugų pirkėju (gavėju). Tačiau už notarinio veiksmo atlikimą gali apmokėti bankroto administratorius iš savo lėšų. Ar tokiu atveju, kai notarinis veiksmas atliekamas bankru-

tuojančiai įmonei, kuriai atstovauja bankroto administratorius, tačiau už notarinio veiksmo atlikimą apmoka bankroto administratorius iš savo lėšų, notaras gali išrašyti minėtas paslaugas įforminantį dokumentą (PVM sąskaitą faktūrą) asmens, kuris apmokėjo už notarinio veiksmo atlikimą, t. y. bankroto administratoriaus, vardu, o ne asmens, kuris buvo notaro paslaugų pirkėju (gavėju), t. y. bankrutuojančios įmonės, vardu?

IŠAIŠKINIMAS. Įmonės bankroto administratorius atstovauja bankrutuojančiai įmonei, sudarant sandorius, kurie yra tvirtinami notaro. Kai bankroto administratorius pas notarą atstovauja kitam asmeniui (bankrutuojančiai įmonei), tai PVM tikslais laikoma, kad notaras paslaugas (sudaromų notarinių sandorių patvirtinimą) suteikia bankrutuojančiai įmonei. Todėl notaras PVM mokėtojas PVM sąskaitą faktūrą turi išrašyti paslaugos gavėjui (bankrutuojančiai įmonei), neatsižvelgiant į tai, kas notarui už jo suteiktas notarines paslaugas sumokės (bankroto administratorius ar bankrutuojanti įmonė). Kadangi už bankrutuojančiai įmonei suteiktas paslaugas notarui sumoka ne bankrutuojanti įmonė, o bankroto administratorius, atstovaujantis bankrutuojančiai įmonei, tai PVM sąskaitoje faktūroje kaip papildoma informacija gali būti nurodyti ir bankroto administratoriaus, kaip mokėtojo už notarines paslaugas, duomenys.

4. Dėl PVM sąskaitos faktūros išrašymo, notarinį veiksmą atliekant advokato ar advokatų profesinės bendrijos klientui, kai advokatas ar advokatų profesinė bendrija pagal su klientu sudarytą sutartį dėl teisinių paslaugų teikimo atstovauja klientui pas notarą.

KLAUSIMAS. Advokatas ar advokatų profesinė bendrija pagal su klientu sudarytą sutartį dėl teisinių paslaugų teikimo atstovauja klientui pas notarą, atliekant notarinį veiksmą kliento vardu, todėl laikytina, kad notarinis veiksmas atliekamas advokato ar advokatų profesinės bendrijos klientui. Tačiau už notarinio veiksmo atlikimą gali apmokėti advokatas arba advokatų profesinė bendrija. Ar tokiu atveju, kai notarinis veiksmas atliekamas advokato ar advokatų profesinės bendrijos klientui, kuriam atstovauja advokatas arba advokatų profesinė bendrija, tačiau už notarinio veiksmo atlikimą apmoka advokatas arba advokatų profesinė bendrija iš savo lėšų, notaras gali išrašyti minėtas paslaugas įforminantį dokumentą (PVM sąskaitą faktūrą) asmens, kuris apmokėjo už notarinio veiksmo atlikimą, t. y. advokato arba advokatų profesinės bendrijos, vardu, o ne asmens, kuris buvo notaro paslaugų pirkėju (gavėju), t. y. advokato arba advokatų profesinės bendrijos kliento, vardu?

IŠAIŠKINIMAS. Advokatas ar advokatų profesinė bendrija pagal su klientu sudarytą sutartį dėl teisinių paslaugų teikimo atstovauja klientui pas notarą, atliekant notarinį veiksmą kliento vardu. Todėl, kai advokatas ar advokatų profesinė bendrija pas notarą atstovauja kitam asmeniui (savo klientui), galima teigti, kad notarinių paslaugų gavėjas yra advokato ar advokatų profesinės bendrijos klientas, ir notaras PVM mokėtojas šiuo atveju PVM sąskaitą faktūrą turi išrašyti paslaugos gavėjui – advokato ar advokatų profesinės bendrijos klientui, nepriklausomai nuo to, kas notarui sumokės už notarines paslaugas (advokatas ar advokatų profesinė bendrija arba jų klientas). Jeigu už advokato ar advokatų profesinės bendrijos atstovaujama klientui suteiktas paslaugas notarui sumoka ne advokato ar advokatų profesinės bendrijos atstovaujamas klientas, o advokatas ar advokatų profesinė bendrija, atstovaujantys klientui, tai PVM sąskaitoje faktūroje kaip papildoma informacija gali būti nurodyti ir advokato ar advokatų profesinės bendrijos, atstovaujančių klientui, kaip mokėtojo už notarines paslaugas, duomenys.

5. Dėl PVM sąskaitų faktūrų išrašymo, kai atliekant notarinius veiksmus, šių veiksmų šalys susitaria, kad visas išlaidas tiek už patį atliktą notarinį veiksmą, tiek už kitus notarinius veiksmus apmoka viena iš šalių.

KLAUSIMAS. Atliekant notarinius veiksmus, šių veiksmų šalys dažnai susitaria, kad visas išlaidas tiek už patį atliktą notarinį veiksmą, tiek už kitus notarinius veiksmus, tiesiogiai susijusius su pagrindinio notarinio veiksmo atlikimu, tiek parengiamuosius (pavyzdžiui, sutuoktinio sutikimo patvirtinimas prieš pagrindinį sandorį, duomenų atnaujinimo užsakymas sandoriui iš Registrų centro, pan.), tiek lydimouosius (duomenų apie patvirtintą sandorį perdavimas į Valstybės registrus, registravimo veiksmus), apmoka viena iš šalių. Taip pat pasitaiko, kad šalys dėl visų išlaidų, susijusių su notarinių veiksmų atlikimu, priskyrimo vienai iš šalių susitaria, sudarydamos tarpusavio rašytinius sandorius (pavyzdžiui, prievoličius – kredito sutartis, pan.), pagal kuriuos (pavyzdžiui, juos užtikrinant) sudaromi notarine forma tvirtinami sandoriai (hipotekos, įkeitimo sutartys, pan.) ir susidaro situacija, kad toks notarinės formos veiksmas atliekamas ne iškart po pagrindinio notarinio veiksmo atlikimo, o vėliau (pavyzdžiui, kredito vykdymo eigoje vienašališku kreditoriaus prašymu tikslinami hipotekos duomenys, tačiau susijusius veiksmus, pagal kredito sutartyje numatytas sąlygas, apmoka ne kreditorius, o skolininkas).

Ar, vadovaujantis šalių atitinkamais susitarimais, išdėstytais notarine forma tvirtinamauose sandoriuose ar sandoriuose, kuriuos notarine forma patvirtinti sandoriai užtikrina ar sudaromi kaip kitokia jų tiesioginė pasekmė, PVM sąskaitos faktūros gali būti išrašomos paslaugos gavėju ir mokėtoju nurodant tą vieną iš šalių, kuri pagal minėtu pagrindu nustatytus šalių susitarimus apmoka visas išlaidas, nepaisant fakto, kad formaliąją prasme, atskiri tokie notariniai veiksmai notariniame registre registruojami tik to asmens, kuris tiesiogiai tuos veiksmus atlieka, vardu (o moka kitas, kaip nurodyta)? Pagal notarų veiklą reglamentuojančius teisės aktus, notariniame registre registruojami patys notariniai veiksmai ir asmenys, kurie juos atlieka, taip pat ir notarinių veiksmų kaina (plačiąja prasme, su visomis kompensacijomis ir pan.), o ne mokėtojai (kas, kaip nurodyta, ne visada sutampa).

IŠAIŠKINIMAS. Neatsižvelgiant į tai, kad atliekant notarinius veiksmus, šių veiksmų šalys dažnai susitaria, kad visas išlaidas tiek už pagrindinį notarinį veiksmą, tiek už paskesnius notarinius veiksmus notarui sumokės viena iš šalių, PVM sąskaita faktūra turi būti išrašyta tai šaliai (asmeniui), kuriai suteikiama notarinė paslauga, o kaip papildomą informaciją PVM sąskaitoje faktūroje galima nurodyti ir mokėtoją už minėtas paslaugas.

KONSULTACIJA DĖL SUTARTIES DĖL NEPILNAMEČIO VAIKO GYVENAMOSIOS VIETOS NUSTATYMO IR IŠLAIKYMO, KAI VAIKO TĖVAI NĖRA SUDARĘ SANTUOKOS, NOTARINIO TVIRTINIMO

PATVIRTINTA

Lietuvos notarų rūmų prezidiumo
2019 m. liepos 18 d. nutarimu Nr. 6.1

KLAUSIMAS. Ar notaras turi teisę tvirtinti tėvų, nesudariusių santuokos, susitarimus dėl nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos ir išlaikymo nustatymo?

ATSAKYMAS. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – Civilinis kodeksas) 3.156 ir 3.159 straipsniuose įtvirtinta nuostata, kad tėvų teisės ir pareigos vaikų atžvilgiu yra lygios, už vaikų auklėjimą ir priežiūrą tėvai atsako bendrai ir vienodai, nepriklausomai nuo to, ar vaikas gimė susituokusiems, ar nesusituokusiems tėvams, jiems santuoką nutraukus, teismui pripažinus ją negaliojančia ar tėvams gyvenant skyriumi. Taigi, teisės aktai nustato vienodas tėvų teises ir pareigas savo nepilnamečių vaikų atžvilgiu, nepriklausomai nuo to, ar buvo sudaryta santuoka, ar ne.

Vadovaujantis Civilinio kodekso 3.192 straipsnio 1 dalimi tėvai privalo materialiai išlaikyti savo nepilnamečius vaikus. Išlaikymo tvarka ir forma nustatoma bendru tėvų susitarimu. To paties straipsnio 3 dalis nustato, jog materialinį išlaikymą savo nepilnamečiams vaikams privalo teikti abu tėvai proporcingai savo turtinei padėčiai. Taigi, ši Civiliniame kodekse įtvirtinta tėvų pareiga yra absoliuti ir šios turtinės asmeninės prievolės tėvai negali atsisakyti vykdyti ar perkelti jų vykdymą kitiems asmenims, taip pat vienam iš tėvų, su kuriuo vaikas gyvena.

Įstatymas nereglamentuoja, kokio dydžio išlaikymą turi teikti kiekvienas iš tėvų, todėl, sprendžiant dėl priteistino išlaikymo dydžio, turi būti vadovaujama Civilinio kodekso 3.192 straipsnio 2 dalyje įtvirtintais kriterijais: išlaikymo dydis turi būti proporcingas vaiko poreikiams ir tėvų turtinei padėčiai bei užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas.

Pagrindas apskaičiuoti vaikui reikalingą išlaikymą yra jo poreikiai. Nustatydami konkretaus vaiko poreikių turinį, tėvai turi įvertinti, ar išlaikymas bus pakankamas vaiko būtinoms vystymosi sąlygoms tenkinti, t. y. ar bus patenkinti vaiko poreikiai maistui, aprangai, būstui, sveikatai, mokslui, poilsiui, laisvalaikiui, kultūriniam ir kitokiam ugdymui. Visapusiškam

vaiko vystymuisi turi būti tenkinami ne tik jo būtinieji poreikiai (maistas, apranga, higiena ir pan.), bet skiriamas dėmesys vaiko laisvalaikio, bendravimo, saviraiškos pomėgiams, laivinami gabumai.

Kasacinio teismo praktikoje konstatuota, kad tėvų turtinės padėties kriterijus yra reikšmingas, bet ne lemiantis, sprendžiant dėl priteistino išlaikymo dydžio, nes išlaikymas visų pirma turi užtikrinti būtinas vaikui vystytis sąlygas. Tėvų turtinė padėtis turi būti vertinama, atsižvelgiant į faktinių aplinkybių visumą: tėvų gaunamas pajamas, turimą kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, investicijas, sveikatą, išlaikytinių skaičių, taip pat į tėvų elgesį, siekiant uždirbti, gauti pajamas vaikams išlaikyti. Nustatant vieno iš tėvų turtinę padėtį, vertintinas ne tik jo turimas turtas ir gaunamos pajamos, bet ir tai, kokių priemonių jis ėmėsi, kad gautų atitinkančias savo amžių bei profesines galimybes pajamas, iš kurių būtų teikiamas išlaikymas vaikams (žr., pvz., Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 21 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 3K-3-491/2013).

Vadovaujantis Civilinio kodekso 3.196 straipsnio 1 dalimi, tėvai gali susitarti išlaikymą teikti kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis arba vienkartinę pinigų suma, nekilnojamuoju ar kilnojamuoju turtu. Rekomenduotina, jog dėl išlaikymo kas mėnesį mokamomis periodinėmis išmokomis būtų susitariama, kai vaiko tėvai turi nuolatinių pajamų (pavyzdžiui, uždarbis, pašalpa, pensija). Jeigu tokių pajamų nepakanka išlaikymo prievolės vykdymui užtikrinti, tokiu atveju turėtų būti susitariama dėl kitų išlaikymo formų (vienkartinę pinigų suma, nekilnojamuoju ar kilnojamuoju turtu). Kasacinio teismo praktikoje laikomasi nuostatos, kad išlaikymas priteisiant vaikui nuosavybės teise tam tikrą tėvo (motinos) turtą galimas tada, kai jis (ji) turi turto, kurį naudojant ar realizuojant būtų gaunamos pajamos vaikui išlaikyti ar kitaip būtų tenkinami vaiko poreikiai (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 14 d. nutartis civilinėje byloje D. B. v. R. B., bylos Nr. 3K-3-401/2006; 2011 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje L. P. v. Š. P. ir kt., bylos Nr. 3K-3-513/2011). Esminis aspektas, kuris privalo būti įvertinamas tėvams sprendžiant dėl išlaikymo formos, yra tas, kad minėta išlaikymo forma turi labiausiai atitikti vaiko interesus.

Be materialinio išlaikymo, kitas esminis tėvų valdžios elementas – teisė nustatyti vaiko gyvenamąją vietą. Civilinio kodekso 3.169 straipsnio, reglamentuojančio vaiko gyvenamosios vietos nustatymą tėvams gyvenant skyrium, 1 ir 2 dalys nustato, kad, kai tėvas ir motina gyvena skyrium, vaiko gyvenamoji vieta nustatoma tėvų susitarimu, o esant tėvų ginčui – teismo sprendimu.

Taigi, nors Civilinis kodeksas nenumato specialios sutarties dėl nepilnamečio vaiko gyvenamosios vietos ir / ar išlaikymo nustatymo bei jos formos, tačiau nėra draudžiama patiems tėvams, nesant ginčo, dėl šių klausimų susitarti bei esant pageidavimui, šį tarpusavio susitarimą patvirtinti notarine tvarka. Notariato įstatymo 45 straipsnis, reglamentuojantis notaro tvirtinamus sandorius, nustato, jog notaras tvirtina sandorius, kuriems Civilinis kodeksas ar Civilinio kodekso numatytais atvejais kiti įstatymai nustato privalomą notarinę formą. Notaras gali tvirtinti ir tuos sandorius, kuriuos įstatymai leidžia sudaryti žodžiu arba kuriems sudaryti įstatymai nustato paprastą rašytinę formą.

Tais atvejais, kai nepilnamečio vaiko tėvai yra sudarę santuoką ir siekia ją nutraukti bendru sutarimu ar kitais pagrindais (arba pradeda gyventi skyriumi), sutartį dėl vaiko materialinio išlaikymo, gyvenamosios vietos nustatymo tvirtina teismas.

KONSULTACIJA DĖL DUOMENŲ APIE NOTARIŠKAI PATVIRTINTAS SUTARTIS TEIKIMO VALSTYBINEI MOKESČIŲ INSPEKCIJAI

PATVIRTINTA

Lietuvos notarų rūmų prezidiumo
2019 m. liepos 18 d. nutarimu Nr. 6.2,
nauja Lietuvos notarų rūmų prezidiumo
2008 m. liepos 1 d. nutarimu Nr. 23.1
patvirtintos konsultacijos redakcija

KLAUSIMAS. Ar Valstybinei mokesčių inspekcijai prašant pateikti notariškai patvirtintų sutarčių kopijas notaras privalo pateikti prašomus dokumentus?

ATSAKYMAS. Notariato įstatymo 14 straipsnio, reglamentuojančio notarinių veiksmų slaptumo užtikrinimą, 3 dalis nustato, kad teisėjo, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo pareigūno reikalavimu pažymos apie notarinius veiksmus ir dokumentai išduodami dėl jų žinioje esančių baudžiamųjų ir civilinių bylų, taip pat kitais Lietuvos Respublikos įstatymų nustatytais atvejais.

Mokesčių administravimo įstatymo (toliau – MAĮ) 33 straipsnio, reglamentuojančio mokesčių administratoriaus teises, 1 dalis nustato, jog mokesčių administratorius (jo pareigūnas), atlikdamas jam pavestas funkcijas, turi teisę gauti iš asmenų, tarp jų iš kredito, mokėjimo ir elektroninių pinigų įstaigų, funkcijoms atlikti reikiamus duomenis ir dokumentų nuorašus, kompiuterinių laikmenų duomenis (kopijas) apie to arba kito asmens, įskaitant naudos gavėją, kaip ši sąvoka apibrėžta Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir terorizmo finansavimo prevencijos įstatyme, turtą, pajamas, išlaidas ir veiklą, naudotis savo ir kitų juridinių asmenų valdomų ar tvarkomų registru, duomenų bazių informacija. MAĮ 49 straipsnio 2 dalis nustato, jog atsisakymas pateikti informaciją negali būti grindžiamas komercine ar banko paslaptimi. Atsisakyti pateikti informaciją grindžiant profesine paslaptimi galima tik tuo atveju, jei tai tiesiogiai numatyta įstatymuose ir jei šis įstatymas tiesiogiai neįpareigoja minėtą informaciją pateikti.

MAĮ 50 straipsnio 1 dalis nustato, jog antstoliai ir notarai privalo mokesčių administratoriui teikti duomenis apie juridinius faktus, dėl kurių asmenims gali atsirasti prievolė mokėti mokesį, taip pat kitokią informaciją, reikalingą mokesčių administratoriaus funkcijoms atlikti. Taigi, MAĮ 50 straipsnio 1 dalis adresuota specialiems subjektams – antstoliams ir notarams – nustato, kokio pobūdžio informaciją šie subjektai privalo teikti mokesčių administratoriui.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, pasisakydamas dėl notaro pareigos teikti ir VMI teisės gauti informaciją, yra nurodęs, jog MAĮ 50 straipsnis nesuteikia teisės mokes-

čio administratoriui iš notaro reikalauti pateikti dokumento (kuriame užfiksuotas notarinio veiksmo atlikimas) nuorašą. Jis, remiantis šia teisės norma, gali reikalauti pateikti jam tik „duomenis apie juridinius faktus, dėl kurių asmenims gali atsirasti prievolė mokėti mokesť, taip pat kitokią informaciją, reikalingą mokesčių administratoriaus funkcijoms atlikti“ (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2009 m. kovo 2 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A-438-283-09). Taigi, darytina išvada, jog sąvokos „duomenys“ ir „informacija“ negali būti tapatinama su „dokumentu“ sąvoka ir ši aplinkybė yra svarbi sprendžiant klausimą dėl notaro pareigos teikti duomenis.

MAJ 50 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą nuostatą detalizuoja Lietuvos Respublikos finansų ministro 2004-06-21 įsakymu Nr. 1K-241 patvirtintos Notarų ir antstolių duomenų apie juridinius faktus, dėl kurių asmenims gali atsirasti prievolė mokėti mokesčius, bei kitokios informacijos, reikalingos mokesčių administratoriaus funkcijoms atlikti, teikimo mokesčių administratoriui taisyklės (toliau – Taisyklės, nuoroda internete <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.236281/asr>), kurios nustato, kokią informaciją ir kokia tvarka notaras turi teikti mokesčių administratoriui.

Šių Taisyklių 8 punktą nustato, jog notaras mokesčių administratoriui privalo teikti duomenis, susijusius su:

- 1) nekilnojamojo turto perleidimo (pirkimo-pardavimo, dovanojimo, mainų, perleidimo su tam tikra sąlyga) sandorių patvirtinimu;
- 2) kilnojamojo turto perleidimo (pirkimo-pardavimo, dovanojimo, mainų) sandorių, kai privaloma perleidiama turto teisinė registracija arba jo vertė viršija 14 500 eurų, patvirtinimu;
- 3) vertybinių popierių perleidimo (pirkimo-pardavimo, dovanojimo, mainų) sandorių patvirtinimu;
- 4) pinigų dovanojimo (kai dovanojimo suma viršija 14 500 eurų) sutarčių patvirtinimu;
- 5) paskolų, kai bent viena iš sandorio šalių yra fizinis asmuo, patvirtinimu;
- 6) nuomos sutarčių patvirtinimu;
- 7) rentos sutarčių patvirtinimu.

Taisyklių 9 punktą detalizuoja, kokie duomenys apie sandorį turi būti teikiami:

- 1) duomenų rinkinio pavadinimas;
- 2) duomenų rinkinio identifikatorius (sąlyginė perduodamų duomenų žyma);
- 3) konkretaus duomenų rinkinio elementai:
 - a) juridinio (fizinio) asmens identifikacijos duomenys: pavadinimas (vardas, pavardė), kodas (asmens kodas), buveinės adresas (gyvenamoji vieta);
 - b) sandorį apibūdinantys duomenys: sandorio rūšis, sandorio sudarymo data, sandorio vertė (dovanojimo atveju – šalių sutarta dovanojamo daikto vertė; mainų atveju – sandorio kompensacinė vertė), sandorio dalyko identifikacijos duomenys (nekilnojamojo turto ir / ar kilnojamojo turto, kuriam privaloma teisinė registracija, registracijos duomenys), turto (turtinės teisės) dalis, kurią įgijo (perleido) asmuo;
- 4) duomenų rinkinio perdavimo (taisymo) data.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, notaras, gavęs Valstybinės mokesčių inspekcijos prašymą pateikti notariškai patvirtintų sutarčių kopijas, turi pareigą mokesčių administravimo institucijai pateikti duomenis apie prašyme nurodytus sandorius (pažymos forma), tačiau neturi pareigos teikti sutarčių nuorašų.

HIPOTEKOS (ĮKEITIMO) SANDORIŲ TVIRTINIMO IR VYKDOMŲJŲ ĮRAŠŲ ATLIKIMO TAISYKLIŲ PAPILDYMAS 1513 PUNKTU

Lietuvos notarų rūmų prezidiumo

2019 m. liepos 18 d. nutarimu Nr. 6.4 patvirtinta

1513. Kas turėtų sudaryti sąlyginės hipotekos sandorį, kai įkeičiamas nekilnojamasis daiktas, kurio savininku įkaito davėjas taps ateityje – dabartinis daikto savininkas ar būsimas daikto savininkas?

Civilinio kodekso 4.184 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad sąlygine hipoteka gali būti įkeičiamas nekilnojamasis daiktas, kurio savininku įkaito davėjas taps ateityje. Ši sąlyginė hipoteka įsigalioja nuo to momento, kai hipotekos objektu esantis daiktas įregistruojamas Nekilnojamojo turto registre kaip įkaito davėjo nuosavybė.

Sąlyginės hipotekos sandorį, kuris įsigalios, kai daiktas bus įregistruotas Nekilnojamojo turto registre kaip įkaito davėjo nuosavybė, turi sudaryti ir pasirašyti kaip įkaito davėjas būsimas daikto savininkas. Hipotekos sandoris įsigalios tik tada, kai daiktas bus įregistruotas kaip jo nuosavybė, todėl visos teisės ir pareigos pagal hipotekos sandorį teks būsimajam daikto savininkui.

Siekiant užtikrinti, kad nekilnojamasis daiktas nebūtų įkeistas sąlyginės hipotekos sandoriu ir Nekilnojamojo turto registre nebūtų padaryta žyma apie sudarytą (nors ir neįsigaliojusį) hipotekos sandorį be dabartinio nekilnojamojo daikto savininko žinios, būsimajam nekilnojamojo daikto savininkui sudarant sąlyginės hipotekos sandorį, turi būti pateikiamas dabartinio savininko sutikimas dėl tokio sandorio sudarymo. Atsižvelgiant į būtinybę nustatyti sutikimą duodančio asmens tapatybę ir jo valią, dabartinio savininko sutikimas sudaromas notarine forma. Dabartinio nekilnojamojo daikto savininko sutikimo nereikia, kai sąlygine hipoteka įkeičiamas nekilnojamasis daiktas, kurį siekiama įsigyti nuosavybės teise Civilinio proceso kodekso VI dalyje nustatyta tvarka.

KONSULTACIJA DĖL AKCIJŲ PASIRAŠYMO SUTARTIES

PATVIRTINTA

Lietuvos notarų rūmų prezidiumo
2019 m. spalio 10 d. nutarimu Nr. 4.1

KLAUSIMAS. Bendrovė didina įstatinį kapitalą iš bendrovės lėšų Akcinių bendrovių įstatymo 51 straipsnio 1 dalies pagrindu. Bendrovėje yra vienintelis akcininkas. Akcijos jam suteikiamos neatlygintinai. Visa ši informacija nurodoma vienintelio akcininko sprendime dėl įstatinio kapitalo didinimo. Ar yra būtina akcijų pasirašymo sutartis (Akcinių bendrovių įstatymo 44 straipsnio 1 dalis), ar, atsižvelgiant į tai, kad akcijos suteikiamos neatlygintinai, pakanka tik akcininko sprendimo dėl įstatinio kapitalo padidinimo?

ATSAKYMAS. Akcinių bendrovių įstatymo 51 straipsnyje reglamentuojamas įstatinio kapitalo didinimas iš bendrovės lėšų. Šio straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad įstatinis kapitalas iš bendrovės lėšų didinamas išleidžiant naujas akcijas, kurios neatlygintinai išduodamos akcininkams. Akcinių bendrovių įstatymo 44 straipsnio, reglamentuojančio akcijų pasirašymą, 1 dalyje nurodyta, kad akcijos pasirašomos bendrovei ir fiziniam ar juridiniam asmeniui sudarant akcijų pasirašymo sutartį, kuria viena šalis įsipareigoja pateikti tam tikrą skaičių akcijų, o kita šalis – apmokėti visą pasirašytų akcijų emisijos kainą. Taigi, bendrovei didinant įstatinį kapitalą iš savo lėšų ir išleidžiant naujas akcijas, šios akcijos išduodamos akcininkams įstatymo pagrindu (Akcinių bendrovių įstatymo 51 straipsnio 1 dalis), todėl sudaryti akcijų pasirašymo sutarties nereikia. Pažymėtina, kad, vadovaujantis Uždarųjų akcinių bendrovių akcininkų – nematerialių akcijų savininkų asmeninių vertybinių popierių sąskaitų tvarkymo ir materialių akcijų savininkų registravimo uždarosiose akcinėse bendrovėse taisyklių 14.3 punktu, akcijų apskaitos tvarkytojas, įstatinio kapitalo didinimo iš bendrovės lėšų atveju, įrašus akcijų apskaitos dokumentuose daro visuotinio akcininkų susirinkimo, priėmusio sprendimą padidinti įstatinį kapitalą, protokolo pagrindu.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad visuotinio akcininkų susirinkimo sprendime, atsižvelgiant į bendrovės finansinės atskaitomybės duomenis, papildomai reikėtų nurodyti, iš kurių bendrovės lėšų didinamas įstatinis kapitalas (nepaskirstytojo pelno, akcijų priedų ar rezervų).

KONSULTACIJA DĖL INFORMACIJOS IR DOKUMENTŲ TEIKIMO, VADOVAUJANTIS LIETUVOS RESPUBLIKOS PINIGŲ PLOVIMO IR TERRORISTŲ FINANSAVIMO PREVENCIJOS ĮSTATYMU

PATVIRTINTA

Lietuvos notarų rūmų prezidiumo

2019 m. spalio 10 d. nutarimu Nr. 4.2

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevencijos įstatymo (toliau – Įstatymas) 9 straipsnio 1 dalimi finansų įstaigos ir kiti įpareigotieji subjektai privalo imtis priemonių ir nustatyti bei patikrinti kliento ir naudos gavėjo tapatybę. Finansų įstaigos, inter alia, kliento ir naudos gavėjo tapatybę privalo nustatyti prieš atlikdamas vienkartinės ar kelias tarpusavyje susijusias pinigines operacijas, kurių suma lygi arba viršija 15 000 eurų ar ją atitinkančią sumą užsienio valiuta, nesvarbu, ar sandoris atliekamas vienos, ar kelių susijusių operacijų metu, kai pagal finansų įstaigos ar kito įpareigotojo subjekto nustatytas vidaus kontrolės procedūras kyla įtarimų, kad buvo ar bus vykdoma pinigų plovimo ir (ar) teroristų finansavimo veikla, kai kyla abejonių dėl anksčiau gautų kliento ir naudos gavėjo tapatybės duomenų teisingumo ir autentiškumo. Taip pat pagal Įstatymo 14 straipsnio 1 dalį finansų įstaigos ir kiti įpareigotieji subjektai tam tikrais atvejais privalo imtis atitinkamų priemonių turto ir lėšų, susijusių su dalykiniais santykiais arba sandoriu, šaltiniui nustatyti, bei atlikti kitus reikalingus veiksmus.

Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikoje įsteigti bankai, kurie Įstatymo prasme laikomi finansų įstaigomis, įgyvendindami Įstatymo reikalavimus vykdo „Pažink savo klientą“ procedūras. Vykdydami šias procedūras bankai prašo notarų pateikti informaciją apie į notaro depozitinę ar einamąją sąskaitą pervedamų lėšų kilmę, naudos gavėjus, bei pateikti tai pagrindžiančius dokumentus. Paprastai tokias užklausas bankai atlieka, kai notaras į depozitinę sąskaitą priima kliento pinigines sumas, ar į notaro einamąją banko sąskaitą yra pervedamas atlyginimas už notarinių veiksmų atlikimą.

Manytina, kad, atsižvelgiant į privalomus tarptautinės teisės reikalavimus, Įstatymo nuostatas, ginant viešąjį interesą – vykdant sunkių nusikaltimų – pinigų plovimo ir teroristų finansavimo prevenciją, informacijos ir dokumentų teikimas apie naudos gavėjus, lėšų šaltinius ir pan. finansų įstaigoms ir kitiems įpareigotiesiems subjektams yra laikytinas Lietuvos Respublikos notariato įstatymo 14 straipsnio išimtimi.

Kiekvienu atveju gavus finansų įstaigos ar kito įpareigotojo subjekto prašymą pateikti informaciją apie naudos gavėjus, lėšų šaltinius ir tai pagrindžiančius dokumentus, siūlytina įvertinti teiktinos informacijos ir dokumentų apimtį.

Atkreiptinas dėmesys, kad tokios informacijos pateikimas neprieštarauja 2016 m. balandžio 27 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentui (ES) 2016/679 dėl fizinių asmenų apsaugos tvarkant asmens duomenis ir dėl laisvo tokių duomenų judėjimo ir kuriuo panaikinama Direktyva 95/14/EB (Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas) (toliau – Reglamentas), nes laikytina, kad vadovaujantis Reglamento 6 straipsnio 1 dalimi finansų įstaigai ar kitam įpareigotajam subjektui Įstatyme yra įtvirtinta teisinė prievolė nustatyti kliento ir naudos gavėjo tapatybę, lėšų šaltinius bei patikrinti surinktą informaciją. Pagal Įstatymo 24 straipsnio 1 dalies 2 punktą kliento, atliekančio pinigines operacijas ir sandorius, jo atstovo ir naudos gavėjo duomenys Įstatyme nurodytais atvejais pateikiami ir tvarkomi, finansų įstaigoms ir kitiems įpareigotiesiems subjektams nustatant kliento ir naudos gavėjo tapatybę.

„DABAR MOKYSIUOS NEBE BĖGTI, O EITI“

Interviu su Rita Vyziene,
įgaliojimus baigusia Vilkaviškio notare

Notarė Rita Vyziene savo biure priima Lietuvos notarų rūmų prezidentą Marių Stračkaitį.
2009 m. liepa.

Kas mane atvedė į teisę? Pasakysiu labai paprastai – tai, kad stojamuosiuose egzaminuose nebuvo matematikos (juokiasi). Kadangi ir namiškiai, ir mano aplinka man pasakė – jeigu tu įgysi teisininko specialybę, visą amžių turėsi darbą, nes ši specialybė yra labai plati ir daug kur galima dirbti. Baigusi vidurinę mokyklą, gebėjau suprasti, kas toji teisė. Kita vertus, stodama į Vilniaus universiteto Teisės fakultetą, niekada negalvojau, kad būsiu notare.

Kai mokiausi, notaro specialybė nebuvo prestižinė ir taip gerai apmokama, kad būtų labai populiaru tarp studentų. Teisėjas, advokatas – visi norėjo jais tapti. o notaru – ne. 1979 metų birželį baigiau Vilniaus universitetą. Tuomet egzistavo paskyrimų į darbovietes tvarka. Jau nuo pavasario buvo žinomos laisvos teisininkų vietos visoje Lietuvoje, ir pagal pažangumą visi studentai buvo surikiuojami į tam tikrą eilę, ir nuo pirmojo pažangiausio iki paskutinio, ir turėjo teisę rinktis, kur jie norėtų dirbti trejus privalomus metus. Kadangi

Rita Vyzienė su kolege Mažeikių notare Virginija Markevičiene visuotiniame Notarų rūmų narių susirinkime. 2014 m. balandis.

tuometu ištekėjau už savo bendramokslį, mus jau domino dvi vietos, iš kurių nė viena nebūtų milicijoje. Vilkaviškyje, o į šį kraštą atėjau į „marčias“, buvo laisvos dvi vietos. Mane labai palaikė Teisingumo ministerijos tuometinis kadro skyriaus viršininkas Čaika (jo vardo neprisimenu), ir jis padėjo mums, kaip jauniems specialistams, gauti paskyrimą. Todėl aš kadro skyriaus viršininką Čaiką laikau savo, kaip notarės, krikštatėviu.

Atėjau dirbti notare, o vyras teisininku į tuometinio vykdomojo komiteto žemės ūkio valdybą. Iki karo Vilkaviškyje dirbo du notarai, o sovietmečiu Vilkaviškyje notarinės kontoros nebuvo ir gyventojus aptarnavo Marijampolė. Tai, kad notarės vieta įsteigta ir į ją esu paskirta aš, sužinojau tik per diplomų įteikimo vakarą iš tuometinio teisingumo ministro Prano Kūrio. Pusmetį atlikau praktiką Marijampolėje, o per tą laiką Vilkaviškyje atsirado patalpos ir buvo įsteigta valstybinė notarinė kontora. Buvau paskirta į vyr. notarės pareigas ir 1980 metų vasario 4 dieną pradėjau dirbti. Dirbau iki šiol ir tai buvo mano vienintelė gyvenime darbovietė. Jeigu būčiau pakliuvusi į miestą, kuriame jau yra notarinė kontora, tai vyr. notarės pareigas būčiau gavusi ne iš karto. Tada galiojo tvarka: jeigu rajone yra vienas notaras, jis ir yra vyr. notaras. Atlyginimą gavau 114 rublių, ir tik vėliau jį pakėlė iki 140 rublių. Suvirintojai, šaltkalviai gaudavo dvigubai daugiau.

Jeigu lyginčiau, kas pasikeitė per 40 metų, notaro darbas iš esmės pasikeitė. Ir notarinių veiksmų apimtys, ir turinys. Kai pradėjau dirbti tarybiniame valstybiniame notariate, tai buvo ramiausias laikotarpis: nesikeitė nei įstatymai, nei notariniai veiksmai, jie nebuvo sudėtingi; netgi paveldėjimas nebuvo toks sudėtingas, nes asmenys neturėjo tiek ir tokio turto

kaip dabar. Didesnę dalį mūsų darbo sudarė tokie notariniai veiksmai, kuriems atlikti net išsilavinimo nereikėjo, pavyzdžiui, masiškai teko tvirtinti parašus. Paveldėjimas taip pat buvo ir liko duona kasdienė. Tarybiniais laikais daugeliui baigusiujų vidurinę mokyklą stojant į aukštąsias mokyklas reikėdavo pateikti vidurinės mokyklos baigimo atestato nuorašus. Kai baigdavosi mokslo metai ir prasidėdavo stojimai į aukštojo mokslo įstaigas, nieko daugiau birželį ir nedarydavome, tik mokslo baigimo pažymėjimo nuorašus. Senais laikais daromas nuorašas ir dabar tvirtinamas nuorašas labai skirdavosi darbo sąnaudų prasme: tuomet nebuvo kopijavimo aparatų – turėdavome tuščius spaustuvėje pagamintus atestato blankus ir iš originalo ranka perrašydavome viską. Notaras viską patikrindavo ir patvirtindavo, kad nuorašas atitinka originalą.

Paveldėjimo bylas tvarkydavau nuolat. Pirkimų-pardavimų sandorių tiek nebuvo, nes žmonės gyvendavo valstybiniuose arba kooperatiniuose butuose. Nė vienu iš šių atvejų perleidimų notaras netvirtindavo. Įgaliojimų taip pat nebuvo tokios masės ir įvairovės kaip dabar. Dažniausiai tai būdavo įgaliojimai pinigams, nes lietuviai, ypač suvalkiečiai, nebūdavo elgetos.

Testamentus žmonės taip pat tvirtindavo, tačiau jie nebuvo tokie sudėtingi kaip dabar. Žmonės neturėjo tiek turto. Palikti testamentu buvo įprasta namą, mašiną, taupomajame banke sukauptus pinigus. Kito turto sovietiniais laikais žmonės neturėjo. Kai atėjau dirbti, jau žmonės buvo susiformavę supratimą, kad testamentą turi tvirtinti notaras. Pamenu, rodos, antraisiais mano darbo metais turėjau klientą, kuris per metus pakeitė savo testamentą kokią dešimtį kartų.

Apie bendravimą tarp kolegų. Notarų bendruomenės, tokios, kokia yra dabar, nebuvo. Tačiau visgi net tais gūdžiais tarybiniais laikais notarai privalėjo mokytis. Teisingumo ministerija organizuodavo mokymo kursus. Neprisimenu, kaip vadinosi institucija, kur tie mokymai vykdavo, tačiau ją visi vadino „mamutynu“. Kadangi buvau neseniai baigusi mokslus, dirbti buvo nuobodoka, tai vis siekdavau dalyvauti kursuose. Ten susitikdavau kolegų, su jais bendraudavome ir daugmaž vienas kitą pažinodavome. Formavosi profesinio bendravimo ratas.

Pasirošimas notariato reformai 1992 metais? Mano nuomone, eilinis valstybinis notaras tame procese net negalėjo dalyvauti. Jis buvo įpratęs, kad jam vadovauja ir nurodymus duoda, notarinių veiksmų atlikimo tvarką tvirtina, patikrinimus rengia Teisingumo ministerija. Niekas neklausė valstybinio notaro nuomonės ar siūlymų rengiant reformą.

Po Nepriklausomybės atkūrimo įvykusi notariato reforma man asmeniškai buvo netikėta kaip sniegas ant galvos. Dar ilgą laiką po to niekas negalėjo apibrėžti notaro teisinės padėties. Kas tas notaras? Sakydavau – nei velnias, nei gegutė. Vyko diskusijos, ką reiškia „privatus notaras“, o ką – „valstybės įgaliotas asmuo“, buvo skirtingai taikomi finansiniai ir socialinio draudimo įstatymai. Iš esmės pasikeitė notariato valdymas, atsirado Notarų rūmai. Po 1992 metų notaro veikloje įvyko gausybė perversmų, kuriuose lydėjo „vajai“. Pirmiausia vajus dėl privatizavimo įstatymo, paskui – dėl butų privatizavimo. Notarai tvirtindavo piliečiams valstybinio buto pirkimo sutartis už valstybės suteiktas vienkartinės išmokas, dar vadintas investiciniais čekiais. Būtent per vajų dėl butų privatizavimo buvo labai padidintas notarų skaičius. Buvo dar ir žemės privatizavimo, nuosavybės teisių atkūrimo vajai, žemės ūkio paskirties žemės pardavimas. Begalė naujų įstatymų. Juos taip pat lydėjo vajai. Įstatymas priimamas, nuo rytojaus jį reikia vykdyti, ir niekas dorai nežinojo, kaip, nes

poįstatyminių aktų dažnai reikėdavo palaukti. Notaras dažnai buvo išminuotojas, einantis per minų lauką. Nepaisant netikrumo, notarai visuomet susidorodavo su tais uždaviniais, kad ir kaip dažnai būtų keičiami įstatymai. Nebūdavo skandalų, kad jie nemoka, nesugeba, ne taip daro. Mažai kas prisimena tuos laikus, kai priimtus įstatymus skelbdavo ne „Valstybės žiniuose“, kurios dar neegzistavo, o „Lietuvos aide“. Nusipirkdavome laikraštį, jį atsiversdavome, ir pamatydavome įstatymą, pagal kurį mums reikia dirbti. Sukdavome galvas ir sprendimus rasdavome, ir ne aš viena, o visi notarai. Tuomet prisimenu didėjusį notariato bendruomeniškumą. Labai daug bendraudavau su Kauno notare Dalyte Krikštolaityte, Marijampolės notare Bronislava Razvickiene, pas kurią savo karjeros pradžioje atlikau pusmetinę praktiką. Tardavomės tarpusavyje, pasiskambinę vieni kitiems. Įkurti Notarų rūmai skyrėsi nuo dabartinių. Konsultantu dirbo Vytautas Gaivenis. Jis buvo ilgalaikis Teisingumo ministerijos darbuotojas, vėliau perėjęs į Notarų rūmus. Jam skambindavome ir tardavomės, prašydavome išaiškinimo. Kita vertus, kokio išaiškinimo gali tikėtis? Juk yra įstatymas, ir už jo vykdymą atsakingas pats notaras. Nesvarbu, kas tau ką besakytų, sprendimą privalai priimti pats.

Niekada nepagalvojau, ar esu laiminga profesine prasme. Tiesiog dirbdavau akis išvertusi, kad viską spėčiau. Su nepriklausomu notariatu atsirado ir notaro civilinė atsakomybė. Tuomet atsirado supratimas, jog, ką nors ne taip padaręs, privalėsi atlyginti žalą. Tai buvo pagrindinis skirtumas nuo tarybinių laikų, kai žinojai, kad atsakys valstybė. Jei notaras ką nors blogai padarys – gaus papeikimą iš ministerijos, ir tiek, o jei labai blogai dirbs, tai bus išmestas, ir visos bėdos.

Jaučiau reikalingumo visuomenei ir pasitenkinimo jausmą, ypač kai sudėtingu teisiniu klausimu radusi tinkamą sprendimą, parengdavau dokumentą ir jį patvirtindavau. Kartais būdavo – ilgai galvoji, rengi sandorį, galiausiai jį patvirtini, o klientas sako: „Notare, ką jūs kalbėjote apie sudėtingumą, viskas juk taip paprasta, trumpai ir aiškiai pas jus.“

Labai sunku buvo, kai įsigaliojo Civilinis kodeksas. Jis visą teisę apvertė aukštyn kojomis. Nuo seno dirbusiems notarams teko persilaužti, daug skaityti, dalyvauti seminaruose. Tai truko ne vienerius metus. Bet visgi įveikiau tą kodeksą. Nors neretai skaitydama Aukščiausiojo Teismo nutartis, suabejodavau savo žiniomis ir savimi. Manydavau, gal verta grąžinti teisės diplomą? Prieš kelerius metus viename kvalifikacijos kėlimo seminarų Notarų rūmuose profesorius Valentinas Mikelėnas paklausė, ar mes tikrai manome, kad notaras gali patvirtinti tokį sandorį, kurio neįmanoma panaikinti teisme? Atrodo, dirbi sąžiningai, kruopščiai ir viską teisingai padarai. Tačiau paskaitai teismų praktikos puslapį ir rankos nusvyra. Nebesvarbu įsitikinimai apie įstatymą, jo imperatyvias nuostatas...

Kokia mūsų visuomenė, kokie jos nariai, tokie ir notarai. Specialios veislės žmonių šiai profesijai niekas neišvedė. Kai kurias problemas sukelia patys notarai. Ką turiu galvoje? Skaitau Aukščiausiojo Teismo nutartį ir galvoju: kodėl, tu, notare, neatlikai to veiksmo, kaip nurodo įstatymas? Prisimenu, sovietmečiu Teisingumo ministerija mano kontoroje atliko patikrinimą. Vytautas Gaivenis, patikrinęs kiekvieną popierių, pasakė man: „Kiekvieną notarinį veiksmažodį atlik taip, lyg jis būtų skundžiamas teismui.“ Visą gyvenimą tuo vadovavausi. Jaučiu, kad ne visi mano kolegos taip darė. Turėjau klientus, kurie, įsigiję turto, nusprendė jį parduoti. Kalbamės su jais, aiškinu jiems pasekmes. Klientai man: „Kodėl jūs, notare, mus klausinėjate?“ Atsakau: „Nes taip reikia, toks įstatymas.“ O jie man: „O mes kai pirkome, notaro net nematėme. Sekretorė mums į koridorių išnešė dokumentą, mes pasirašėme,

Rita Vyziėnė su kolega Kybartų notaru Rimantu Kivyliumi visuotiniame susirinkime 2016 metais.

paskui sekretorė išnešė mums pasirašyti notarinę knygą ir notaro uždėtą anstpaudą.“ Neįtikėtina, kad taip galėtų būti, tačiau esu tokių pasakojimų ne vieną girdėjusi. Žmonės kartais meluoja, bet čia pažįstami klientai, padorūs. Todėl klausiu tų kolegų: kodėl, notare, negali atlikti veiksmo taip, kaip numato Notariato įstatymas?

Ar pastebiu notarų norą „uždirbti visus pinigus“? Vilkaviškio rajone dirbome trys notariai, bet gerai sutarėme, niekada nesidraskėme dėl klientų. Nebuvo taip, kad padarytum bet ką, kad tik uždirbtum pinigų. Bet mūsų šalyje tokių istorijų teko daug išgirsti. Prisimenate, per vieną mūsų susirinkimų viena vilnietė notarė citavo savo klientą, kuris papasakojo, kad esama notarų dinosauro, ir esama notarų vilkiukų. Tarp šių dviejų rūšių – milžiniškas skirtumas. Kartais tai yra juntama. Būna, praveria klientas biuro duris ir klausia: „Kokią jūs man nuolaidą padarysite, jei ateisiu pas jus?“ Kitas prisipažįsta, kad notaras jam rekomendavo nurodyti kitą nei turi būti sutarties vertę. Tokie dalykai, kaip „otkatai“, egzistuoja. Jie neišvengiamai veikia notariato sistemą. Jei visi notariai atsisakytų nuo tokių klientų siūlymų, dirbtų kaip numato įstatymas, notariai uždirbtų tuos pačius pinigus, tik teisėtai.

Pastaruoju metu mane labai žeidė į blogąją pusę kintantis išorinis požiūris į notarą, kaip valstybės įgaliotą asmenį. Ir ne tiek klientų (apklausos rodo, kad žmonės mumis pasitiki), kiek valdžios. Svarstau, jei valstybė kelia tokius aukštus reikalavimus notarui, paskiria jam atlikti funkcijas, tai gal valstybė tuomet turėtų nors kiek pasitikėti notaru? Juk notaru nepaskyrė blogiausio iš blogiausių? Ar bet kurio asmens iš gatvės? Visą laiką galvojau, kad 40 metų dirbdama notare, sąžiningai atlikau pareigą, laikiausi įstatymų, o pasirodo, esu

„blogiukė“, priklausau kažkokiam klanui, esu plėšikė. Prisiklausau tiek neigiamų epitetų apie notarą, lapą galėtum prirašyti. Ir baisiausia, kad tą notarą reikia „pažaboti“. Man iškilo klausimas – kuo aš tapau? Ar likau valstybės įgaliotu asmeniu, ar tapau kažkuo, ką kaip kumelę reikia pažaboti? Taigi, mano sieloje liūdesys ir sumaištis. Nemotyvuota kritika visai notarų bendruomenei mane labai žeidžia. Tikrai norėčiau, kad valstybė savo įgaliotais asmenimis pasitikėtų.

Būdama notare, visą gyvenimą mokiausi. Todėl man niekada nebūdavo nuobodu. Kai baigiau notaro veiklą, ir toliau mokysiuos. Dabar jau mokysiuos, kad darbas nėra visas žmogaus gyvenimas, kad ir be darbo yra labai daug įdomių dalykų. Dabar maišydama sriubą puode, jau nebespręsiu, kaip parašyti sutartį, kaip išspręsti paveldėjimo bylą. Galvosiu, kaip virti sriubą. Dabar mokysiuos nebe bėgti, o eiti.

TARPTAUTINIS BENDRADARBIAVIMAS

Baltarusija priimta į Tarptautinę notariato sąjungą

Tarptautinė notariato sąjunga (UINL) deramai įvertino Baltarusijos notariato reformų pastangas: Indonezijos sostinėje Džakartoje 2019 metų lapkritį vykusiame tarptautiniame UINL kongrese šalis priimta į organizaciją, dabar jau vienijančią 89 nares.

Prieš kelerius metus Baltarusijos politinė valdžia nusprendė sugrąžinti prieš ketvirtį amžiaus trumpai gyvavusią privataus notariato sistemą, ir šalies Teisingumo ministerija inicijavo virtualią notariato teisės reformų bei įstatymų pakeitimų. 2016 metais Baltarusijos notarų rūmai pateikė UINL paraišką įstoti į organizaciją, ir šalyje pradėjo intensyviai lankytis UINL Tarptautinės notarų bendradarbiavimo komisijos atstovai bei delegacijos. Įgyvendindama reformas, Baltarusija rėmėsi tradicinių Vakarų Europos notariato šalių, įskaitant Vokietiją ir Lietuvą, patirtimi.

UINL Tarptautinės notarų bendradarbiavimo komisijos narys, Lietuvos notarų rūmų prezidentas Marius Stračkaitis kelis syk dalyvavo Baltarusijoje surengtose konferencijose, kur skaitė pranešimus įvairiomis notariato reformų temomis. Remdamasi Lietuvos pavyzdžiu, 2019 metais Baltarusijos vyriausybė priėmė sprendimą šalies notarams perduoti dokumentų tvirtinimo apostille žyma funkciją.

2019 metų spalio 9–11 dienomis Lietuvos notarų rūmų kvietimu Vilniuje apsilankė Baltarusijos notarų delegacija, vadovaujama Baltarusijos notarų rūmų pirminkės Natalijos Borisenko. Lietuvos notarų rūmuose surengtame pasitarime kolegos baltarusiai ypač domėjosi dokumentų tvirtinimo apostille žyma specifika. Taip pat baltarusius domino privalomojo profesinio civilinės atsakomybės draudimo ir notaro atsakomybės aspektai Lietuvoje. Svečiai apsilankė Vilniaus 2-jame ir 26-jame notarų biuruose, kur susipažino su notarų darbo organizavimu, notarų jungtinės veiklos sutarčių sudarymu, klientų aptarnavimu, elektroninėmis paslaugomis ir kitais profesiniais klausimais.

UINL tarptautiniame kongrese Džakartoje skelbiama apie Baltarusijos priėmimą į organizaciją.

Baltarusijos notarų delegacija lankosi Vilniaus notarų biuruose.

LIETUVOS NOTARŲ RŪMAI

9 771822 812003